Szombat
1994 nyár

•

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

•

Szerkesztőbizottság:
KARDOS G. GYÖRGY
KÁDÁR IVÁN
ITAMÁR JÁOZ-KESZT
KOMORÓCZY GÉZA
SCHWEITZER JÓZSEF
SZABOLCSI MIKLÓS
TURÁN TAMÁS

Főszerkesztő:
SZÁNTÓ T. GÁBOR

•

A megjelenést támogatják:
SOROS ALAPÍTVÁNY
AMERICAN JOINT
DISTRIBUTION COMMITTEE
FONDATION RICH
„A MAGYARORSZÁGI NEMZETI
ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEKÉRT"
ALAPÍTVÁNY
JÓZSEF ATTILA ALAPÍTVÁNY
TAN-TÚRA UTAZÁSI IRODA

•

A címlapon a New York Review of Books karikatúrája Philip Rothról.

•

A héber szavak átírása a szerzők felfogását tükrözi.

•

Terjeszti a HÍRKER Rt., NH Rt., az Extrahír és a Sziget Rehabilitációs Kisszövetkezet.

•

A kéziratok szerkesztése lezárult:
1994. május 23-án. Szerkesztőség
és kiadóhivatal: Budapest VII., Garay u. 48.
Levélcím: 1440 Bp. 70. Pf. 216.
Telefon: (36-1) 267-0840
Telefon/Fax: (36-1) 142-6924
Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel:
csütörtökönként 16 és 17 óra között.
Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve
postautalványon
az OTP 218-98093/521-006670-7
„Szombat" számú alszámlán. Lapengedély
száma:
III/Kul/174/1989. HU ISSN 0865-3844
Készült a La Chance nyomdaüzemében.
Felelős vezető: Hajas Attila.

Tartalom

A Szombat melléklete:
Miért kell nekünk Philip Roth?

3 Szántó T. Gábor: Miért kell nekünk Philip Roth?

Hazai dolgaink

4 Júliusban nyílik meg a Zsidó Közösségi Ház – interjú Zoltai Gusztávval
5 „Tanuja lehetttem a pozitív változásoknak – Mose Jahodával beszélget Szécsi Éva
6 Gadó János: A Budapesti Hitközség képviselő-testületi ülése
7 Veszprémben újra sarjad a kile... (V. E.)

Világ

9 A mi emberünk Havannában (Sz. É.)
10 Menni vagy maradni – az örmény zsidók dilemmája
10 Hírek

Izreael

11 Új ég, új föld (Fazekas M. László)
11 Slomo Tánni verse

Hagyomány

12 „Jaj, de árván ül a nagy népű város!" – ággádák Tisá beÁrva

Történelem

13 Frojimovics Kinga, Komoróczy Géza, Pusztai Viktória, Strbik Andrea: A pesti gettó II.

A Szombat melléklete:
Miért kell nekünk Philip Roth?

19 Philip Roth: A zsidók megtérése
25 Philip Roth: Új zsidó sztereotípiák
28 Roth kísértetei – Philip Rothtal beszélget Alain Finkielkraut
31 Szécsi Éva: Utazás Roth koponyája körül
35 Keményedik és szelídül – Ördögh Csilla interjúja Nemes Annával
37 Philip Roth: Júdea – Amerika – Anglia
44 Philip Roth művei
38 Szántó T. Gábor: Miért kell nekünk Philip Roth?
43 „Philip Roth válasza" egy el nem küldött levélre (sz. t. g.)
45 Könyvespolc

Summary

The June issue of *Szombat* begins with a report on the state of renovation of the Jewish Community Centre, scheduled to open in July, followed by an interview with *Moshe Jahoda*, the director of the Joint in Budapest, who will leave his post in September, in which he looks back on his activity over the past few years, indicating the beside the establishement of the summer camp at Szarvas, he considers his greatest achievement the opening of the cultural centre in the Jewish Community Centre. In his opinion a big step has been taken towards the revitalization of community life, in spite of possible differences between individual organization of the Hungarian Jewish community.

We have included reports on the Jewish communities in Cuba and Armenia, as well as reportage from Israel; we offer a selection of Haggadot for Tisha B'Av; and we publish the second part of the study on the history of the Pest ghetto, prepared by the Centre of Jewish Studies.

"Why do we need Philip Roth?" – is the central theme of our supplement, offering a review of the author's oeuvre. Following excerpts from one of Roth's novels, *The Counterlife* and one of his short stories, *The Conversion of the Jews,* as well as an essay entitled *Some New Jewish Stereotypes,* we have included Alain Finkielkraut's conversation with Roth, published in *Esquire* in 1981. We also publish an interview with *Anna Nemes,* who is an ardent translator of Roth's novels into Hungarian, while *Éva Szécsi* offers an insight into the reception of Roth's most recent novel, *Operation Shylock.* In his essay, *Gábor T. Szántó* analyses Roth's relation to his own Jewish roots and how his attitudes changed in time. And even though the toppling of taboos and his manner of approaching his own community might be termed 'provocative' in Central Europe, this voice in nonetheless important and one to be followed in order to achieve a healthy balance, a must for a community that wants to be capable of reflecting on its own affairs. The supplement also includes a list of Roth's novels that have been published in Hungary.

Olvasóink írják

Amíg erőm engedi

Tisztelt Főszerkesztő úr!
Most olvasom a Szombat áprilisi számában felhívását az elhagyott temetők ápolására. Ez ad bátorságot, hogy írjak, mert nem akartam dicsekedni. Sajószögeden is van zsidó temető, ami már nincs magára hagyva. Néhány éve gondozom. Először egy utat vágtam, hogy be tudjak jutni. Sokan figyelték munkámat, de nem jött senki segíteni. Amíg erőm és egészségem engedi, a sajószögedi temetőnek gondját viselem. A Miskolcon élő *Galambosi Sándor* és családja látogatja a temetőt.

Stefán Gizella
3599 Sajószöged Rákóczi u. 36.

Fizessen elő Ön is!

Még mindig nem késő! Ne felejtse el megújítani *Szombat*-előfizetését 1994-re!

Amennyiben második félévre (összesen 5 Szombat számra) előfizet belföldre 360,– Ft-ért, külföldre 20 USD-ért (légipostázással), nem érinti az esetleges évközi áremelés. Aki visszamenőleg, januártól kívánja előfizetni folyóiratunkat, kérjük jelezze a csekken.

Az alábbi megrendelésre belföldre csekket küldünk Önnek. Külföldről közvetlen banki átutalással fizetheti elő a Szombatot.

Címünk: SZOMBAT szerkesztősége *Bp. 70. Pf. 216. 1440*

levágandó

Megrendelem a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület Szombat című folyóiratát 1994 második félévére 360,– Ft-ért. Az előfizetési díjat az Önök által küldött csekken kívánom átutalni.

Név: .....

Cím: .....

Az irattárat is meg kell menteni!

Reménykedve olvastam az 1994/4 számukban a FELHÍVÁS-t. Bízom abban, hogy végre megindít egy olyan folyamatot, ami elődeink emlékének, maradványainak méltó környezetet, nekik örök nyugalmat biztosít. A temető, a szép sírkövek a teljes elhanyagoltság képét mutatják. Bízom, abban, hogy a kárpótlási pénzből erre biztosítható majd megfelelő alap. A temető sírjainak azonosításában, a halottakra vonatkozó adatok feljegyzésében nagy segítségünkre van a New Yorkba emigrált *Speed Alfréd* úr, aki már több órás visszaemlékezése magnófelvételét bocsátotta rendelkezésünkre.

A másik gondom a hitközségi iratok rendezetlen tömege. Ebben kellene a segítségük, nehogy úgy járjunk, mint az egriek, akiknek irattárát lapáttal szórták fel a szeméttelepre szállításkor, a régi zsinagóga melletti szálloda építése idején...

Dr. Wiltner Willibald
3200 Gyöngyös, Petőfi u 30.,
1114 Budapest, Bartók Béla u 61.

Tisztelt külföldi előfizetőnk!

Kérjük, hogy a jövőben előfizetéseiket átutalással teljesítsék. Címzett: *Szombat,* Budapest, OTP IX. ker. Tinódi u. 9–11. Számlaszám: 218-98093/521-006670-7. Az előfizetés díja: *40 USD/év.* Légipostán kapják kézhez a *Szombat*ot.

Egyenlőség

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület 1992. februári bejegyzéssel létrehozta az *Egyenlőség Alapítvány*t. Az Alapítvány célja a zsidó kultúrát és tudományt szolgáló irodalmi és művészeti tevékenységek támogatása, a fiatal tehetségek felkarolása.
A MAZSIKE Garay u. 48. alatt várja az adományokat hétfőn 13–16, csütörtökön 14–17 óra között. Az adományok leírhatók az adóalapból.

Tisztelt Olvasó!

Nyári, két hónapos szünetünk ideje következik. A Szombat legközelebb szeptember elején jelenik meg, az őszi ünnepek előtt. Addig is várjuk leveleiket, észrevételeiket.

Aki nyaralni indul, annak jó pihenést, aki munkával tölti az elkövetkező heteket, annak légkondicionált, vagy legalábbis hűs árnyékot adó dolgozószobát kíván a

Szombat szerkesztősége

A Zsidó Múzeum újra megnyílt!

Látogasson el hozzánk! Várjuk kedves látogatóinkat.
Egyénileg vagy csoportosan érkezőknek tárlatvezetést is biztosítunk kérés szerint német, angol, ivrit nyelven.
Nyitvatartás: hétfőtől péntekig 10–14 óráig, vasárnap 10–13 óráig.

Az utódok reménysége

A Magyar Televízió fenti című sorozatának és a Holocaust Gyászév emlékműsorainak időpontjai az elkövetkező hónapokban:

1994. június 9. Az utódok reménysége 1. csatorna 18.20–18.40

75 éves az Anna Frank Gimnázium – Emlékistentisztelet a Kazinczy utcai Zsinagógában.

1994. július 14. Az utódok reménysége 1. csatorna 18.20–18.40

A Zsidó Közösségi Ház felavatása – Az Emmanuel Alapítvány emlékünnepélye.

1994. július 27. Emlékkiállítás a magyar-országi Holocaustról.

2. csatorna KÜLÖN MŰSOR!!! (Időpont a Rádióújságban.)

1994. augusztus 11. Az utódok reménysége 1. csatorna 18.20–18.40

A Siratófal Jeruzsálemben. Történelmi és halachikus visszaemlékezés.

Prof. Menachem Meron előadása (Izraelben felvett anyagokkal.)

1994. augusztus 31. Összefoglaló a vidéki megemlékezésekről.

2. csatornán KÜLÖN MŰSOR!!! (Időpont a Rádióújságban.)

Helyreigazítás

Májusi számunkban a Hanna étterem hirdetésében természetesen kóser *sel peszachi* ételekről volt szó. Hirdetőnk s az olvasók elnézését kérjük!

Szántó T. Gábor

Miért kell nekünk Philip Roth?

Feldmájer Sándornak

Hücpe, azesz, apikajresz. Öngyűlölő áruló. Agyonnyugtatózott, tudathasadásos, beteg elme. Bajkeverő botrányhős, megszállott mániákus. Erotomán provokátor, anticionista Istentagadó.

*

Kimeríthetetlen a tárháza a különféle kritikus megjegyzéseknek, súlyos vádaknak, melyek közös sajátja volt, hogy nem a műhöz közelítettek, nem azt analizálták és értékelték, hanem számos, azon kívüli, azon túli szempontot kértek számon rajta, vagy róttak fel neki. Még csak nem is azt mondták tárgyáról: ilyen nincs. A kérdés így szólt: *miért kell erről beszélni?*

Egyszerűen azt nem vette tudomásul a hatvanas-hetvenes évek amerikai zsidó közege, hogy egy író, általános világszemléletében nem biztosít privilegizált helyet származási csoportjának: ugyanolyan szarkasztikus távolságtartással, iróniával és kíméletlen precizitással modellezi szereplői és konfliktusaik által, mintha bármi *egyébről,* számukra irrelevánsról írna. S mindezt nem mellékesen teszi, mint mondjuk I. B. Singer, akinél ha meg jelenik is a gettó, csak háttér, ha téma is, nem mikrorealista a megközelítés, s egy-egy karikírozott személyiségjegy csupán mellékes adalék. Rothnál a kompozíció fő témája a *zsidó psziché*, s mert az ábrázolás olykor dokumentarisztikusan jelenidejű, bizony sokkolhatta közegét a róla – az amerikai zsidóság ábrázatáról – készült gyorsfénykép. A negatív lenyomat.

Kegyetlen, mert nem ad felmentést. Megformálja a szereplőket, és ítéletünkre bízza őket. Csakis főhősei karakterét méri ki patikamérlegen, csakis rájuk vigyáz, hogy ne tegye őket „helyből", vagy végzetesen ellenszenvessé, ha érdesek, ha kimértek, ha közönségesek is, lélektanilag, vagy dramaturgiailag indokoltan azok, esetleg elnézhetőbb minden hiányosságuk. A környezetet már hősei szemszögéből láttatja, minden elnézés nélkül.

*

Roth kalandregényeket ír. A zsidó psziché szórakoztató, elkeserítő kalandjait, mindezt lendületesen körítve külső történéssel, cselekményes elbeszéléssel.

A zsidó történelmi tudat trezorjaiban évezredek óta féltve őrzött vagy újabb értékeket, a diaszpóra okozta kettőslét nehézségeit, a teljesítménykényszerrel kompenzált kisebbségi érzést, a nyárspolgárságot és a sznobériát, az üldöztetésből fakadó, nemzedékek láncán továbbkódolódó szorongást, a hűvös (fagyos) külvilágtól a család felé forduló életvitelt, s a többi, jellegzetesen *etnikus* azonosítójegyet mutatja fel, vagy a *fonákjáról* mutatja meg azokat. Megszüntetve a kettős beszéd torzító hatását, felrúgva a hallgatólagos közösségi konszenzust, a nyilvánosság elé tárja azt, amiről a zsidók beszélnek, vagy nemigen beszélnek, olykor még belső nyilvánosságuk előtt sem. Sőt éppen az elhallgatást magát, s a kibeszélés miatti felháborodást írja meg. Nem kiszivárogtat, témává teszi a *tabut.*

Magát a tabut teszi témává.

*

Mert Roth előtt nincs tabu. Vagy legalábbis nem kapjuk rajta, mi az, amiről nem beszél, s amiről nem beszélteti figuráit. S mert írásai mélyen a zsidó kispolgári és középosztályi közegben gyökereznek, ezek tilalomfáit döntögeti.

Egy zsidó család nála nem otthonosan meleg, de pokolian túlfűtött, fojtogató légkört áraszt. Nem felkészít az életre, de elrekeszt attól. Nem kondícionál a felelős, önálló létre, hanem neurotizál.

Egy zsidó családfő hűtlenségében is lehet tragikus hős, megcsalt asszonya jogos sérelme ellenére is lehet utálatos hárpia. Drámai történetük mögött rég kihűlt hamu a tűzhelyen, afölött próbálják megmenteni a széteséstől, ami már rég szétesett.

Egy zsidó fiatalember a második világháború végén nem Amerika és a szövetséges csapatok hőse, sőt, nemhogy nem kíván az lenni, de állandó sunnyogó, aki különféle ravasz húzásaival akarna kimaradni a harcok végjátékából.

Egy kisvárosi zsidó család első generációs értelmiségi sarja, aki New York város Emberi Esélyek Bizottsága tanácsosa, ahelyett, hogy szülővárosa hitközségi újságja címlapján mosolyogna taleszban, barmicvóra készülő fia mellett, mániákusan kajtatja-falja a többségi társadalom lányait-asszonyait, akik elszánt felszabadító háborút folytatnak érte, gyermekkorában belegyökerezett töménytelen gátlása maradéka ellen.

Egy zsidó vezető Rothnál korántsem kétségbevonhatatlan autoritás, nem kikezdhetetlen erkölcsi mérce. Lehet éppen szűklátókörű képmutató, pitiáner akarnok, üldözési mániájába tébolyult nacionalista. Egy rabbi nála nem a közösség szellemi-morális vonatkoztatási pontja, de „dagadt, dagályos, kapzsi szélhámos, akinek nevetséges felsőbbrendűségi komplexusa van..." (*A Portnoy-kór,* 70. o.)

Izrael, Roth alakjai számára nem A HAZA, de kihívás, mely felbolygatja diaszpórabeli nyugodt életüket, s a palesztin-probléma felborzolja baloldali-liberális, emberjogi eszméken iskolázott zsidó önképüket.

(Folytatás a 41. oldalon.)

A szövegben kiemelt idézetek Nemes Anna fordításai. Az idézetek mellett feltüntetett oldalszám az Európa Könyvkiadó kiadásában megjelent kötetekre vonatkozik.

Júliusban nyílik meg a Zsidó Közösségi Ház

A nyár folyamán nyitja meg kapuit Budapesten, a Révay u 16. szám alatt a Zsidó Közösségi Ház. Kultúrközpont és kiállítóterem, Holocaust-dokumentációs archívum, zsidó szervezetek irodái, valamint kollégium és árvaház talál otthonra falai között.

Több zsidó szervezet jelezte: a Hitközség vezetőinek korábbi ajánlata alapján élnének a lehetőséggel, hogy a Közösségi Házban folytassák további tevékenységüket. Hivatalos levelükre, melyben konkrét igényüket jelezték, azonban nem érkezett írásbeli válasz.

***Költözhetnek-e az érintettek, s ha igen, mikor? – kerestük meg Zoltai Gusztávot,* a működtető *Budapesti Zsidó Hitközség* ügyvezető igazgatóját.**

– A Zsidó Közösségi Ház (irodák, kollégium, árvaház) július közepén nyílik meg, a Dokumentációs Központ feltehetően szeptemberben.

– Mely szervezetek igényeltek, s hány helyiséget, és mennyiben teljesíthető kérésük?

– Eddig írásban a *B'nai B'rith*, a *Magyar Zsidó Kulturális Egyesület*, és a *Szombat* szerkesztősége* jelezte igényét. A *Cionista Szövetség* és a különböző ifjúsági cionista szervezetek szóban jelentették be igényüket.

A kivitelezés olyan szakaszban van, hogy pontos tájékoztatást tudok adni a helyiségekről: 1 db 12,4 nm, 1 db 26,5 nm egymásba nyíló, 1 db 16 nm, 1 db 28 nm, 1 db 11,4 nm, 1 db 32,3 nm, 1 db 24,5 nm, 1 db 47,5 nm,1 db 9,2 nm helyiség vehető igénybe, utóbbihoz külön zuhányozó és teakonyha van, a többi közös vizesblokkal van ellátva és teakonyhával. Természetesen az irodák, illetve a szobák alapvető hírközléssel, azaz telefonnal lesznek ellátva. Minden egyéb berendezés az igénybevevőket terheli.

– Az 1993 októberében megjelent interjúban az szerepelt, hogy a rezsiköltség térítése fejében használhatják a szervezetek a hasznosított helyiségeket. A Hitközség decemberi képviselő-testületi ülésén azonban azt mondta, hogy a szervezetek szobákat bérelhetnek a Házban. Mivel a két kijelentés között ellentmondást látunk, szeretnénk, ha pontosítaná állítását.

– Az októberben adott interjúmnál, illetve a decemberi képviselőtestületi ülésen elhangzottaknál vagy félreértés, vagy félrehallás, vagy rossz fogalmazás történhetett, hiszen az eredeti nyilatkozatom a mérvadó: *természetesen bérleti díj nélkül vehetik* a zsidó szervezetek igénybe az irodákat. A tényleges rezsiköltség négyzetméterre lebontva, a tényszámok ismeretében mindenki számára ellenőrizhetően lesz megállapítva. Hogy melyik helyiség kié lesz, arról még nincs döntés. Az lenne a javaslatom, hogy a zsidó szervezetek egymás között állapodjanak meg – a közös szemle után –, hogy ki melyik irodahelyiséget kívánja birtokolni. A földszinten lévő nagy színházterem, valamint az ahhoz kapcsolódó klubszobák, természetesen egyeztetéssel – minden szervezet részére használatba vehetők.

* Folyóiratunk szükségletét kiadónk, a MAZSIKE jelezte, s információink szerint a Yahalom Zsidó Szabadegyetem is levélben fordult az ügyvezető igazgatóhoz ugyanez ügyben.

Tanúja lehettem a pozitív változásoknak!

Beszélgetés Mose Jahodával, a Joint budapesti irodájának igazgatójával

– Igazgató úr, Ön 1993 februárjában úgy nyilatkozott a Szombatnak, hogy – jóllehet a recesszió miatt világszerte csökken a jótékonysági készség, – mégis előteremti a magyarországi Joint számára azt a 3 millió dollárt, amelyből kulturális – és szociálpolitikáját megvalósíthatja. Megkapta a szükséges összegeket?

– Többet, mint amennyit kértem. Sőt, 1994-re is. Költségvetésünk a következő tételekből áll:

jótékonyság	
szociális támogatás	*133.620.000.-Ft*
időseknek nyújtott szolgáltatások	*21.820.000.-Ft*
zsidó oktatás-nevelés	*69.880.000.-Ft*
alapítványi célokra	*27.640.000.-Ft*
vallási célokra	*12.040.000.-Ft*

A szarvasi tábor 20 millió forintot kap, a Zsidó Közösségi Központ 28 milliót. Egyéb célokra 34 millió forint áll rendelkezésünkre.

Az idei nagy vállalkozások között első helyen a Révay utcai Közösségi Ház áll. A központnak három felügyeleti szerve van: a Joint, a Central British Foundation – a CBF – és a magyarországi zsidó közösségek. Tevékenységét közös bizottság irányítja, de az első két évben a Joint a CBF-fel karöltve vezeti. Ez – minden kétséget kizáróan – 1994 legnagyobb terve, mind anyagi, mind zsidó közösségi értelemben. A központ létrehozásában sokan vesznek részt, például a brit Bálint Foundation, amely a Közösségi Ház berendezéséhez negyedmillió dollárral járult hozzá.

– A Bálint Alapítvány mintha új név lenne az adományozók palettáján . Hogyan talál rá az adományozókra?

– Nekem külön tehetségem van donátorok felkutatására. Ez hozzátartozik a mesterségemhez. Egyébként jó célok támogatására mindig lehet találni adományozókat. A Közösségi Ház ilyen cél.

Nem kirakatnak készült és nem luxusjellegű; modern és funkcionális. Olyan négyes célt szolgál, amely a zsidó közösség valamennyi rétegének igényét kielégíti:

1. Zsidó kulturális tevékenység – minden korosztálynak, gyerekeknek, felnőtteknek. (Épül egy színpad is, működő színjátszóknak). A zsidó szervezetek a legkülönbözőbb rendezvényeik számára igénybe vehetik a nagytermet.

2. Kézműves-műhely gyermekeknek, benne kerámia-studió.

3. Véleménycsere – és vitafórum a zsidó értelmiség számára.

4. Zsidó Dokumentációs Központ, mindenekelőtt tanulók, tanárok, egyetemi hallgatók számára.

5. Számítógépközpont, 12 állomással, fiatalok és felnőttek számára.

6. Holcaust túlélők klubja. Ez négyes célt szolgál:

a) társasági összejövetelek rendezései,

b) egyéni esettanulmányok készítése – ebben elsősorban zsidó diákok észrevételére számítunk.

c) pszihológusok vezette vitaklubok.

d) egyéni pszihológiai terpáia – amennyiben erre igény van.

A Közösségi Házat társadalmi bizottság irányítja. Elnöket *Vámos Tibor* akadémikus. Tagjai: *Dr. Englander Tibor,* a Cionista Szövetség, *Simonyi Péter* a MAZSIKE részéről, *Korányi László* a B'nai B'rith vezetője, a MAZSIHISZ ügyvezető igazgatója és más ismert személyiségek.

Egy fiatal magyar szakembert tapasztalatcserére küldünk a párizsi és a londoni zsidó kultúrális központba.

Az első két évben a ház szakmai vezetése a Joint és a Brit Központi Alap kezében lesz, s fokozatosan adjuk át a magyar zsidó szervezetnek.

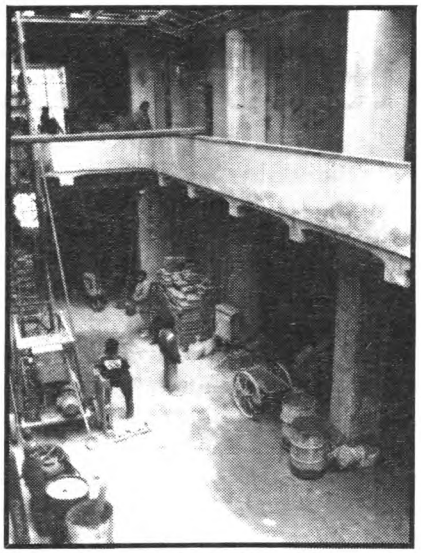
– *Érdemes lenne berendezni egy kellemes helyiséget újságolvasásra. A lapok, a folyóiratok nagyon drágák. A külföldiekre dollárban lehet előfizetni. Izraeli, vagy idegennyelvű zsidó lapok alig kerülnek az emberek kezébe.*

– Köszönöm az ötletet. Erre eddig nem gondoltunk. Színházra viszont igen. A Javne Színház kezd állandó társulattá alakulni. Fellép Szarvason is, ahol a Lauder Alapítvány a Jointtal és a Szohnuttal közösen színpadot építtetett, de a gyerekek fellépnek majd a Közösségi Házban is. Ebben a Doron Alapítvány is segíti őket. Vidéken is turnéznak majd. Most készülnek annak a darabnak az előadására, amely Szenes Hannáról szól.

– *Hol fér el ez a sokféle létesítmény, klub, műhely?*

– Pedig még csak az első emeletről beszéltem. S ott még lesz hely azok számára is, akik nem tartoznak valamely szervezethez, „csak" társaságot, programot keresnek.

A második emelet a fiataloké, a gyerekeké. Ott kap helyet dokumentációs központ, lesz video-kölcsönzés, számítógépes központ, amely 12 külföldi állomással tud kapcsolatot tartani. Nyílván nemcsak a fiatalok érdeklődnek majd iránta. Ez valóban csúcstechnológia lesz, amelynek egyik terminálja az ORT iskolák nemzetközi központja

Május közepi helyzetkép a Révay utca 16-ban. Az átalakítás folyamatban.. Fotó: Dunajszky Gábor

lesz. Valószínűleg küldhetünk majd ösztöndíjasokat is ORT iskolákba.

– *Ha már az ORT-ot említette: ezt az iskolatípust, amely egészen más, mint a mi középiskoláink, s amely korszerű műszaki ismereteket oktat, szakmát ad a végzős diákok kezébe, nálunk egyáltalán nem ismerik. Úgy tudom, most tervezik egy ORT iskola létesítését.*

– A Közösségi Házban egyelőre csak az elektronikus kapcsolat jön létre a londoni központ, továbbá a legnagyobb izraeli egyetemek között.

– *És Szarvas? A Joint – és személy szerint Mose Jahoda – régi szerelme? Ez most a második helyre kerül?*

A tábor 40 ággyal bővül, turnusonként 370 helyünk van. Az idén is lesz családi tábor, vendégeket várunk a volt Jugoszláviából és Bulgáriából. Nemrégen jártam Zalaegerszegen, a nagyon jólműködő Salom-Béke Társaságnál, amelynek rendelkezésére bocsájtunk egy autóbuszt, hogy közösen meglátogathassák Szarvast.

– *A tavalyi interjúban Ön azt mondta, hogy a Joint erőteljesen a vidéki szervezetek felé fordul.*

– Egyik munkatársunk kizárólag a vidéki szervezetekkel foglalkozik. Joint támogatást kap Keszthely, ahol már Talmud Tóra tanfolyam is indult, támogattuk a kiskunhalasi zsinagóga felújítását. Szegeden elsősorban a házigondozás hálózatát fejlesztjük. A legtöbb szociális támogatásra – a jelek szerint – Miskolc szorul. De vidéken még mindig sokkal többet kell tennünk, mint eddig.

Sok olyan programmunk van, amelyre büszkék lehetünk. Nagyon sikeres volt a visegrádi regionális pedagógus szeminárium, amelyen 150-en vettek részt, köztük szlovákiai, cseh, lengyel, amerikai vendégek. Gyorsan bővül az önkéntes szociális gondozók hálózata. Több mint 200 gondozónk van; újfajta viszonyt alakítunk ki idősek és fiatalok között. Bár nincsenek egyedűl üdvözítő módszerek, de felkínáltuk tapasztalatainkat a helyi önkormányzatoknak. Szociális gondozóikat kétnapos tanulmányútra vittük Bécsbe, hasonlítsák össze a zsidó–nem zsidó szociális gondozást; szemináriumokat szervezünk a pesti kerületek gondozóinak, s szorosan együttműködünk a Népjóléti Minisztériummal is. De szó sincs arról, hogy recepteket, modelleket erőltetnénk bárkire is.

Végűl szeretnék egy személyes megjegyzést tenni. Szeptemberben lejár a megbízatásom, átadom a stafétabotot választott utódomnak. Amikor négy évvel ezelőtt ideérkeztem, sokan, még zsidó vezetők is, azt mondták, nagyon nehéz lesz megváltoztatni az itteni zsidók társadalmi magatartását, felfogását. A pesszimizmus nem igazolódott be; éppen az ellenkezője történt. Ha az ember tudja, hogyan kooperáljon a magyar zsidókkal, szinte forradalmi változásokat lehet véghezvinni, közös erővel, intelligenciával, empátiával. Nézze, munkám jellege egyenesen megköveteli, hogy távoltartsam magam a politikától, de annyit azért kimondhatok, hogy felnő egy szellemiekben erős fiatal nemzedék, amely visszatér a gyökerekhez, bűszke zsidó hagyományaira, s amely emelt fővel tud kommunikálni, párbeszédet folytatni a magyar társadalom pozitív ágával. Ma a zsidó közösségek jobban odafigyelnek egymásra. Ez a folyamat visszafordíthatatlan. Örülök, hogy ennek tanúja lehettem, s hogy ehhez hozzájárulhattam.

– *Mikor találkozhatunk a Révay utcai Közösségi Házban?*

– Szeptemberben. Azt még megvárom.

Szécsi Éva

*

A Zsidó Közösségi Házban működését megkezdő kulturális központ kuratóriumában való részvételre a Joint Magyarországi Irodája a következő személyeket kérte fel: Englander Tibor, Feldmájer Péter, Frőhlich Róbert, Korányi László, Lazarovits Ernő, Simonyi Péter, Szántó T. Gábor, Szeszler Anna, Vámos Tibor, Zoltai Gusztáv.

A kulturális központ pályázat útján kinevezett vezetője Simon Zuzsa.

Hitközségi tudósítások

A Budapesti Zsidó Hitközség képviselő-testületi ülése

A közgyűlést a gyengélkedő Kéri László elnök távollétében Beer Iván, a Budapesti Zsidó Hitközség (BZSH) elnökhelyettese nyitotta meg. Ugyancsak Beer Iván olvasta föl – igen gyors ritmusban – Kéri László megnyitó beszédét. Ebben az elnök méltatta az elmúlt év eredményeit – elsősorban a Dohány utcai zsinagóga még folyamatban lévő felújítását, valamint az Uzsoki utcai, nyolcvanágyas kórház megnyitását - majd külön a közgyűlés figyelmébe ajánlotta és méltatta Zoltai Gusztáv ügyvezető igazgató áldozatos munkáját.

Ezután Zoltai Gusztáv számolt be a BZSH elmúlt egy esztendejéről, elsősorban a gazdálkodás szempontjait helyezve előtérbe.

Elmondta, hogy ismét megnyitották a zsidó múzeumot - természetesen nem a régi kincsekkel - és utalt arra, hogy a rablás ügyében folyó nyomozás vezetője optimista hangon nyilatkozott.

Ismertette, milyen forrásokból gazdálkodhat a BZSH. Ezek: az állami támogatás, a JOINT-tól kapott juttatás, az adományok és a BZSH gazdálkodása (pl. ingatlanok kiadása).

Felsorolta mindazon intézményeket, amelyeket az elmúlt évben részben vagy teljes egészében felújítottak. Ezek között voltak zsinagógák, hitközségi székházak, temetők, iskolák, kórház és szociális intézmények.

Elmondta, hogy támogatták a hitéletet (szükség esetén a 10 fős minjanhoz hiányzó imádkozók kiküldésével, macesszel), a lemez- és könyvkiadást valamint a Goldmark-kórust. Támogatják az Új Élet című lap megjelenését is.

Végül szólt a Révai utcai közösségi házról, amely a jelenlegi ütemezés szerint június végén nyílik meg. Ebben nem csak a hitközség intézményeinek egy része kap majd helyiséget, hanem a többi zsidó szervezetek is, és itt lesz a zsidó oktatási intézmények diákjainak 50 fős kollégiuma is. A közösségi ház működését egy kuratórium felügyeli majd, amely a zsidó közélet ismertebb személyiségeiből állnak – fejezte be mondandóját Zoltai Gusztáv a nagyobbrészt idős emberekből álló hallgatóság előtt.

A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének képviselő-testületi ülése

A közgyűlést Feldmájer Péter a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének (MAZSIHISZ) elnöke nyitotta meg, aki - hivatali elődjeitől eltérő módon - elsősorban a magyar közélet zsidó vonatkozású eseményeivel, mindenekelőtt az antiszemitizmussal és az erre adott válasszal foglalkozott. Úgy ítélte meg, hogy átemeneti csillapulás után ez év elején ismét újult erővel indult meg a támadás a zsidóság ellen, a parlamentben, az újságokban, tévében, rádióban és az utcán is.

„A tévé egyes műsorai visszatérően antiszemita jellegű kifejezéseket használtak, olyan műsorokat sugároztak, amelyek alkalmasak voltak a zsidósággal szembeni ellenérzés felkeltésére... A rendelkezésünkre álló valamennyi eszközzel felléptünk ezen jelenségek ellen... Némi eredményt értünk el, hiszen a tévében csökkentek az ilyen megnyilatkozások, bár a jól bevált recept szerint az antiszemitizmust rögtön anticionista jelmezbe bújtatták...

A választások első fordulója világosan megmutatta azt, hogy az állampolgárok túlnyomó többsége nem vevő az ilyen nézetekre... Nem sikerült tehát a szélsőjobboldal álma, hogy a zsidókérdést a társadalmi viták középpontjába emelje.

Ezek a történések igazolták a MAZSIHISZ vezetésének elmúlt három évben követett irányvonalát, mert mi mindig is úgy tartottuk, hogy a magyar társadalom jobbik részét kell aktivizálnunk... Soha nem tekintettük ezért az egész társadalmat zsidóellenesnek, mint ahogyan az azt képviselő magyar kormányt sem, dacára a szélsőjobboldallal szembeni elnéző magatartásának.

Nincsenek, nem lehetnek preferált pártjaink, még ha egyénileg nyilván mindenkinek meg is lehet a saját véleménye.

Továbbra is vállalni kívánjuk a zsidóság általános érdekképviseletét, dacára annak, hogy zsidó körökből ezt többen támadják. Nem állítjuk, hogy a zsidóság kizárólagos képviselői volnánk, de úgy hisszük, a leghatékonyabban mi tudjuk ellátni ezt a feladatot, mert a mi hangunk a legsúlyosabb... Akik ezt a szerepet vitatják, azért, hogy a saját súlyukat növeljék... az általános zsidó érdekekkel szemben lépnek fel..."

Feldmájer Péter után Zoltai Gusztáv ügyvezető igazgató szólt a MAZSIHISZ 1993 évi gazdálkodásáról. (Miután az jelentős részben egybeesik a BZSH-ról már elmondottakkal, ezeket itt nem ismételjük meg.)

Ismertette harminc vidéki település nevét, amelyekben a hitközség hozzájárult valamely zsidó intézmény vagy emlékhely felújításához. Öt vidéki városban, ahol egykor államosított ingatlant igényeltek vissza, a hatóságok igényüket elfogadták. A MAZSIHISZ rendszeresen támogatja kilenc város (köztük Nagyvárad) hitközségét, egyszeri támogatást nyújtott hat vidéki város közösségének.

Befejeződött a hitközség balatonfüredi üdülőjének rekonstrukciója. Jelenlegi állapotában egy háromcsillagos szállodának felel meg. Az árak ennek megfelelőek. Az üdülő már várja a vendégeket.

A MAZSIHISZ hiányát az 1993-as évben a BZSH többletei fedezték, 1994 évre meg kell találnunk a hiány fedezetét, ingatlanok értékesítésével, hasznosításával - mondotta végül Zoltai Gusztáv.

Gadó János

Veszprémben újra sarjad a kile...

Idézet – eredeti helyesírással – a Chevra Kadisa alapításának 100 éves évfordulójára 1881-ben kiadott emlékalbumból: „Ezen hitközség a XVIII. századnak az első vagy legkésőbben a második negyedében alakult. Ugyanez idejűnek kell a temetkezési egyesületnek lennie..." A könyv mellékletében felsorolják az elhúnytakat, a névsor elején: „Mannheim Izsák neje Rachel, az elhalálozás éve 1731..." (Rövid történelmi vázlat a veszprémi Chevra Kadisa alakulásáról és fejlődéséről. Írta Ochmut Ábrahám rabbi.)

A galutsors keserű jelképe, hogy a temetőben kezdett újjáéledni a hitközség. Az 1944 előtt is Veszprémben honosok és azok leszármazottai, a háború után ott letelepedtek gyűltek össze a hantok felett, kezdtek el a közösség feltámasztásán töprengeni, fordultak őseink vallása, hagyománya felé. Tették ezt többnyire olyanok, akikben évtizedeken át alig vagy egyáltalán nem volt zsidó identitástudat, most pedig már többféle módon akarják azt erősíteni, gyermekeiket az ismeretekbe bevezetni.

Az ősök példája

Újra szervezkednek tehát Veszprémben, ahol, mint a bevezetőben olvasható, elődeik két és fél évszázadnál régebben alkottak már közösséget. Más városoknál korábban telepedhettek be, mert püspöki székhely volt, nem királyi, nemesi fundus, a katolikus egyház pedig abban az időben engedékenyebb volt a világi hatalomnál. A rákövetkező évszázadokban az izraeliták szorgalma, ügyessége a város és környéke földjének termékeit, állatait jól értékesítette, közvetítette külföldre is, ahonnan az addigi árnál olcsóbban importáltak is. Többségük jómódúvá gyarapodott, miközben tekintélyt szereztek a város tisztességes polgárai körében. Mindez mitsem számított, amikor 1944 júniusában 1300 személyt bevagonírozták, a fiatal férfiakat pedig munkaszolgálatra kényszerítették.

Az elárvult, kifosztott otthonokba néhány tucatnyian tértek vissza, mégis összejöttek péntek este, szombat reggel, s az ünnepeken. Azután, ahogy teltek az évek, fogyni kezdett a számuk – elvándoroltak, elköltöztek, elhaltak. A roskatag zsinagógát a MIOK eladta, a tanács lebontotta, emlékére a mai napig egy márványtáblát sem tudtak elhelyeztetni.

A temető azonban megmaradt, ahová a sok megpróbáltatáson átment időseket kísérték ki, ahol évente egyszer, június utolsó vasárnapján találkoztak. A diktatúra – mely elvette üzletüket, műhelyüket, házukat – bukása után a többi felekezethez hasonlóan a zsidó is ocsúdni kezdett. A kegyelet indította őket őseik örök nyughelye rendbehozatalára. Ebben nem csak partnerre, hanem szinte kezdeményezőre találtak egy keresztény férfiban, *Veres János*ban, a város temetkezési vállalatának igazgatójában. Először mintegy tucatnyian jöttek össze az 1890 óta működő „új" temetőben avart gyűjteni, szemetet takarítani, 1992 nyarán pedig már húsz izraeli diák is serénykedett. Alapítványként feléledt a *Chevra Kadisa,* 1993 októberében megalapították a *Veszprém Megyei Zsidó Kulturális Egyesületet,* majd a *Hitközséget.*

Közösségi ház, siratófal

A Hitközség második közgyűlésén vagyunk. Más helyiség hiányában a kegyeletszolgáltató vállalat irodájában. De már a tanácskozás kezdetén hallhatjuk, hogy legközelebb remélhetőleg közös otthonukban találkozhatnak. *Wollák László* vezérigazgató, a rasekol, társai véleményét kéri a majdani székház felújításáról. Történt ugyanis, hogy a visszakért volt közösségi ingatlanokért, (az egykori zsidó iskola, rabbi-, kántorlakás stb.) cserébe, és előlegként az önkormányzat egy értékes belvárosi két emeletes házat adott. Annak teljes felújítása azonban *20 millió forintba* kerül. Mit tegyenek? – hangzik a kérdés. A hozzászólók realisták. Egy termet kell először rendbe hozni, ahol összegyűlhetnek, aztán egy kisebbet imádkozásra, gyerekek Talmud-órájára, azokat követi majd a könyvtárteremtés, a megmaradt régi iratok, okmányok archiválása, később lesz mikve, kóser üzlet. De honnan kerül mindezekhez pénz? A hitközséget feltámasztók eddig is áldozatkészek voltak, őseikhez hasonlóan maguk biztosítják az anyagi fedezetet, hogy eleget tehessenek a vallás előírásainak; de segítségét ígérte a MAZSIHISZ, számítanak az innen elszármazottakra, esetleg nemzetközi szervezetekre, a Jaffához közeli Tirat Carmelre. Onnan érkeztek ugyanis az izraeli diákok, és a

Szombat Szalont tartottunk Keszthelyen

Folyóiratunk a keszthelyi *Helikon Kastélymúzeum* meghívására, május 18-án „élő kiadással" lépett a közönség elé. Az ötödik alkalommal megrendezett *Goldmark-ünnepi napok*on. *Gadó János:* Reflexiók a történelmi emlékezetről a deportálások 50. évfordulója kapcsán; *Szécsi Éva:* A közelkeleti változások és visszatükröződések a magyar médiában; *Rónai Ádám István:* Élet és mű: Arnold Schönberg zsidósága címmel adott elő; *Szántó T. Gábor* prózai írását olvasta fel. Az Országos Rabbiképző Intézet Goldmark Kórusa kelet-európai zsidó kórusműveket szólaltatott meg, *Ádám Mária* vezényletével. Szólót énekelt Fekete László, a Dohány utcai zsinagóga főkántora. és *Tóth Emil,* az Országos Rabbiképző Intézet főkántora.

helység Veszprém egyik testvérvárosa lett.

A közgyűlés második napirendi pontjaként bemutatják a mártírok emlékére júniusban felállítandó veszprémi síratófal makettjét. *Somogyi Lajos* festőművész terve szerint hatszor nyolcméteres lesz a közepén megtört, téglákat formáló mű, rajta a deportálásban és munkaszolgálatban elpusztultak neve. A majdani emlékmű még így, kicsiben is megrázó. Méltón őrzi majd az elődök emlékét, az utódok gyászát. Alkotásáért a tervező nem fogadott el pénzt, és a Siratófal anyagát is ajándékba kapják.

Megbecsülésben élni...

A közgyűlés után *dr. Gárdos György* nyugalmazott egyetemi docens, *Réti Tamás* vezérigazgató és *Wollák László* a hitközség vezetőségének három tagja további információkkal szolgál a közösség feltámadásáról, jelenlegi helyzetükről. Kezdetben csak néhány személyről tudták, hogy zsidó, ma a kiléhez hetvenhat család tartozik, közöttük a megye más közeli településein: Pápán, Tapolcán, Balatonfüreden lakók. Mivel Pápán jelenleg csak zsinagóga működik, odajárnak imádkozni, ünnepelni, mint az idén is, purimkor. A régi virágzó hitközséget csupán egy dologban múlják felül: ma sokkal több közöttük az iskolázott ember, mint a múltban. Ez jelentkezik a vezetőség összetételén is. A három már bemutatott mellett, találunk köztük agrármérnököt, főkönyvelőt, lapkiadó-újságírót, mérnök-kereskedőt, sőt egy politikust is.

A vegyesházasságokban született gyerekek, még ha semmilyen vallásban sem nevelték őket, a legutóbbi évekig csak keresztény templomot láttak, a zsidó vallással legfeljebb a televízióban találkoztak. Közülük sokan, sokat változtak. Van, aki már a Talmud Tóra résztvevője, táboroztak Szarvason, nyaraltak Izraelben. Velük voltak azok a veszprémi keresztény társaik is, akiknél szintén vendégeskedtek izraeli fiatalok. A cserelátogatás alapozta meg Tirat Carmel és Veszprém kapcsolatát. Azóta kiállított itt a veszprémi születésű *Keleti Tibor* izraeli festőművész, *Bárány László*, a helyi tévé munkatársa, egy római katolikus teológiai hallgató pedig a hitközség támogatásával Izraelben volt riportúton, s ottani fotóit mutatta be – nagy érdeklődés mellett – kiállításán.

Megalakult és létszámban gyarapodik a vidék egyetlen zsidó sportegyesülete, a repülőklub. A Veszprémi Zsidó Kulturális Egyesület rendezte, de az egész város eseményévé lett, a Saint-Exupéry dokumentum filmfesztivál.

Beszélgetőpartnereim értékelése szerint városukban tevékenységüket jóindulat kíséri, a visszaszerzett vallásszabadság megnyilvánulásának tartják ezt. A város vezetői, rangos értelmiségiek becsülik őket, gyűlölettel azok között nem találkoztak. Az antiszemitizmusra hajlamosak országos politikusoktól, parlamenti felszólalásokból, tévéműsorokból „tanultak", így a „hétköznapi", utcai antiszemitizmus jelen van Veszprémben is.

V. E.

ELVIVALTAX

Repüljön velünk! Most már hetenként háromszor.

Életbe lépett nyári menetrendünk:

Indulás Budapestről	–LY 367 –	érkezés Tel Aviv-ba
vasárnap 23.40		hétfőn 03.45
Kedden és csütörtökön 12.40		16.45

Indulás Tel Aviv-ból	–LY 368 –	érkezés Budapestre
vasárnap 19.45		22.05
Kedden és csütörtökön 8. 45		11.05

Minden csütörtökön közvetlen csatlakozási lehetőség Bombay és Bangkok, Johannesburg és Peking felé is.

Várjuk képviseletünkön!
1052 Budapest, Kristóf tér 6. II. em. 1.
Telefon: 266-2970. Fax: 266-2973

ELVIVALTAX

H–1051 BUDAPEST
Nádor (Münnich F.) utca 14.
Tel.: (36-1) 131-7167, 131-7312
Fax: (36-1) 111-7209
Tx: 223381

AMITOURS IDEGENFORGALMI KFT.
TRAVEL AGENCY LTD.
REISEBÜRO GMBH.

IZRAEL

8 nap, repülővel, 3 csillagos, félpanziós ellátás, programokkal (Jeruzsálem, Betlehem, Tel Aviv, Jaffa, Nazaret, Gelilea)
Netanyai pihenéssel
78 900,– Ft
Indulás: október 6., 13., 20.

RÓMAI VAKÁCIÓ

7 nap luxusautóbusszal, szálloda, félpanziós ellátás
(Garda tó, Firenze, Róma)
34 940,– Ft
Indulás: szeptember 7., 21., október 7., 21.

A mi embereink Havannában

David DeTorres bar micvóját a havannai Nagy Zsinagógában akarták megtartani, de azon a februári péntek estén (ismét) áramszünet volt. A 150 ünneplő hívő egy kis szobába szorult, amelynek izzóit házi generátor táplálta.

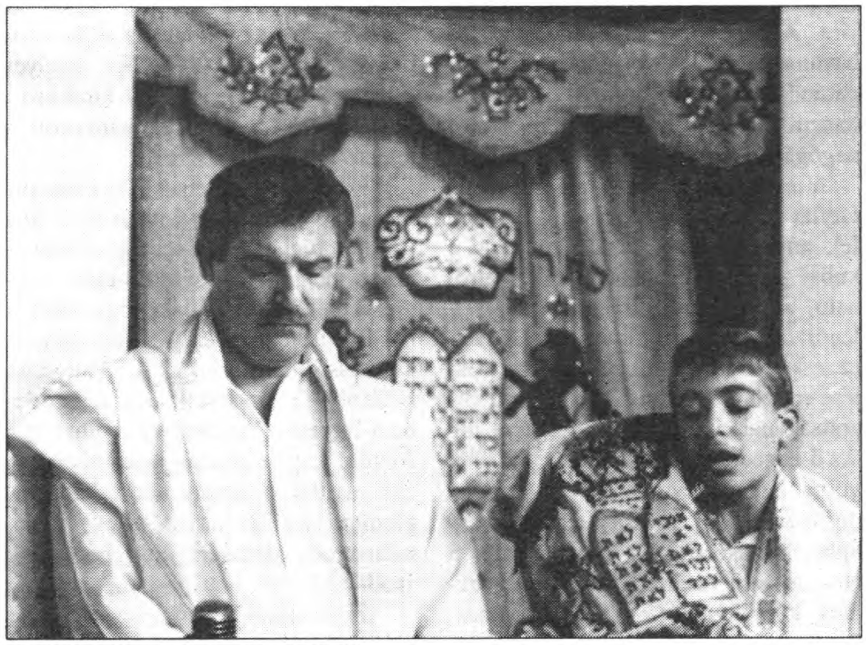
20 év óta ez volt az első bar micvo Kubában; méltó arra, hogy jelenlétével megtisztelje a Jerusalem Report és a New York-i Forward tudósítója. Továbbá a Kubai Egyházügyi Hivatal vezető tisztviselője (a hivatal egyébként a Kubai Kommunista Párt Központi Bizottsága alá van rendelve).

Kubában 1959 előtt mintegy 15 ezer zsidó élt – legtöbben a huszas-harmincas években menekültek oda Kelet-Európából, de érkeztek Törökországból, Görögországból és Algériából is. Nagyon gyorsan a kubai középosztály soraiba küzdötték fel magukat, s így Havanna régi negyedeiből a modernebb és gazdagabb kerületekbe költöztek. Havannának – a Nagy Zsinagógán kívül – volt ortodox és szefárd zsinagógája, s Vedadóban 1953-ban épült fel az ultramodern Nagy Zsinagóga, klubhelyiségekkel, könyvtárral és étteremmel. Most ezek az épületek roskadoznak, a falak mállnak, a belső ornamentikát, a padokat felfalták a termesz-hangyák. A temetők kövein a feliratok a felismerhetetlenségig megkoptak.

Az ország most éli legsúlyosabb – talán végzetes – gazdasági válságát. A Jerusalem Report tudósítónője megírja, hogy szinte semmi sincs: gyakran szünetel az áramszolgáltatás, nincs benzin, tömegközlekedés, a boltok üresek, gyakran még a kenyérjegyre sincs kenyér. A fejadagokat szüntelenül csökkentik. Az egyetlen bolt, ahol /csaknem/ mindig kapható hús, az amerikai Joint által támogatott *havannai kóser* mészárszék.

Két évvel ezelőtt még ez volt az egyetlen magánvállakozás Castro Kubájában. (Most már akad néhány követője.)

A 15 ezerből mintegy 1300 maradt Kubában. A 60-as években a legtöbben Miamiba, New Yorkba, Mexikóba vagy Puerto Ricóba emigráltak, de sokan választották Izraelt is. Castro támogatta az izraeli aliját, engedélyezte, hogy a kivándorlók magukkal vihessék bútoraikat, háztartási berendezésüket, egész ruhatárukat. Castro úgy vélte: a kubai zsidók „hazatérnek". (Mások, akiknek csak „nem tetszett a rendszer", egyetlen böröndddel hagyhatták el a forradalmi Kubát.)

Szteinhendler rabbi és David DeTorres

A Kubában maradók zöme idős ember volt, vagy olyanok, akik vállalták a forradalmat. Most, sokan közülük, vállalják zsidóságukat is. Különösen amióta a párttagoknak sem tilos a vallásgyakorlás. S 1959 óta felnőtt a második, sőt, itt van a harmadik generáció is.

A zsidó kulturális- és hitélet az utóbbi két évben élénkült meg, sőt, a jeruzsálemi tudósítónő szerint egyenesen virágzik. A lepusztult országban, a fővárosban a zsinagóga az, ahol van közösségi élet, lehet beszélgetni, hórázni, héberül tanulni, ahol az istentiszteletek után hústalan ételeket szolgálnak fel ingyen – rizst, babot, spagettit, ahol annyi maceszt osztanak (ingyen), hogy egész évre elegendő (ha már jegyre sincs kenyér), s ahol az amerikai és az izraeli Hadassza révén gyógyszert is adnak a kubai zsidó orvosok (nemcsak zsidóknak).

S az egészet *Samuel Szteinhendler* konzervativ rabbi indította el, aki először csak évente ötször, majd egyre sűrűbben jött át a mexicói Guadalajaráról, az amerikai Joint támogatásával. Eleinte az időseket látogatta, akiknek nagyon hiányzott egy rabbi. Most a fiatalokra figyel. Tavaly télen 12 pár állt a hüpe alá; a polgári esküvőt már korábban megkötötték. Sok volt közöttük a betért, hiszen Kubában is gyakoriak a vegyesházasságok. A közösség a nagy alkalomra helyreállíttatta a mikvét – s várta az esőt. Amely hetekig nem jött. Aztán, két nappal a kitűzött időpont előtt eleredt, még hozzá viharos erővel. Csoda történt.

Ugyancsak 1953 telén egyetlen napon 27 brit milat végeztek: a legfiatalabb 4 éves, a legidősebb 50 éves férfiú volt.

Argentinából és Mexikóból érkeznek tanácsadók, tanítók, „madrihok", akik a vasárnapi iskolában ivritet, héber dalokat, táncokat tanítanak, nemcsak gyerekeknek. Havannában mintegy százan vesznek részt az iskolák

tanfolyamain. A sziget délkeleti csücskén, Santiago de Cubában a *kormány* állíttatja helyre a zsinagógát, 17 család kérésére. Cienfuegosban hét zsidó család feltette a mezüzét otthona ajtajára. A 18 éves Violangel Rousso, a havannai egyetem történelemhallgatónője nemcsak hórázik és énekel, hanem ott is akar maradni a zsinagógában, *kántornak.*

A csaknem túl szép menyasszony fátylát a New York-i Forward lebbenti fel, amely a többi között megírja: a kubai zsidóságot lényegében a Patronato, az Egyházügyi Hivatal által ellenőrzött Hitközség irányítja. Következésképpen a Patronato minden döntése mögött a Kubai KP Központi Bizottságának illetékes ügyosztálya áll. Az ő engedélye nélkül nem repülhetett volna Kubába Miamiból 18 egykori disszidens, egy mázsa tejporral, 130 láda élelmiszerrel és gyógyszerrel. S nélküle nem vásárolhatott volna a szefárd kongregáció egy alig használt orosz frizsidert, 118 dollárért – ezzel ki is merült a devizaszámlájuk.

Természetesen a szegénység az oka, hogy időnként viták vannak a szefárd és az askenázi közösség között, például azon, hogyan osszák el azt az 5000 dollárt, amelyet Izraelnek a Bahamákra kinevezett tisztelgetbeli konzulja adományozott a temetők helyreállítására.

Sokan kardoskodnak a „pártsemleges", vagyis az Egyházügyi Hivataltól független közösség mellett – jegyzi meg a Forward tudósítója.

De még ők is belátják, hogy ebben a gazdasági helyzetben gyakran előnyös a „felső kapcsolat". A Patronato például – a Hivatal jóindulatú „odanem-figyelése" mellett vásárolhatott a Jointtól kapott pénzen a feketepiacon egy minibuszt, amely kórházba, templomba szállítja az időseket. S természetesen dollárért még benzin is akad.

Az amerikai zsidók, az amerikai kubai emigráció, a Joint, a Hadassza, az izraeli kubai zsidók most fedezik fel újra a Castro-rendszerben maradt zsidókat. Most már szervezetten érkezik a segítség, a párt nem támaszt akadályokat, sőt, egyre javulnak a rendszer és az emigráció hivatalos kapcsolatai. A Kubában élő 1300 zsidó reménykedik, és Kubában akarja bevárni a jobb időket.

A havannai közösség már készül a következő bar micvóra.

Sz. É.

Menni vagy maradni?

Az örmény zsidók dilemmája

A *Jerusalem Post* egy jereváni telefonbeszélgetés alapján beszámolt az örmény zsidók rendkívül nehéz helyzetéről.

Sokan – mint a lakosság nagy tömegei – valósággal éheznek. A téli időszakban nincs gyümölcs, zöldség, csupán kenyér és tea kapható. Inessa Bibikova, aki az alijákat szervezi, arról tájékoztatta a jeruzsálemi lap szerkesztőségét, hogy *a gazdasági helyzet romlása és a társadalmi nyugtalanság felébresztette a judaizmus és Izrael iránti érdeklődést.* De ez még nem jelenti azt – tette hozzá –, hogy az örmény zsidók mind elszánták volna magukat a kivándorlásra. (Korábban a Szochnut úgy vélte, elegendő két nagy repülőgép, s a kérdést meg is oldották, Jerevánból).

Valószínűleg 4–500-ra tehető a Leninakanban, kisebb városokban és elszórtan, egyes falvakban élő zsidók száma. A jerevániakat 150-re becsülik. De csaknem mindegyik vegyes házasságban él. A zsidók száma szüntelenül nő, mert özönlenek a menekültek Azerbajdzsánból és Hegyi Karabahból is.

Életkörülményeiket – európai, vagy izraeli szemmel – nehéz elképzelni. *Három éven át nem volt víz, villany, gázszolgáltatás* – mondta Inessa Bibikova a telefonbeszélgetésben.

A lakásokban petróleumlámpával világítottunk. A zsidó aktivistáknak sikerült a csecsemők számára tejport szerezniök. Aki fűteni tudta lakását, már gazdagnak számított.

Az örmény zsidóknak nincs zsinagógájuk, a lubavicsi Rebe küldötte igyekszik megszer-vezni a héber- és a Tóra tanítást.

1993 novemberében indult el az első légi alija Jerevánból. 120 olét szállítottak Izraelbe.

Hírek

ZÜRICH: *Anna Frank és kora* című vándorkiállítás májusban Zürichben volt látható. A 600 dokumentumot az amszterdami Anna Frank Központtal állították össze. A kiállításon adták át a svájci alapítású Anna Frank-irodalmi díjat, amelynek összege 20 ezer frank, vagyis 1 300 000 forint.

Szeptember 25-én kerül a svájci parlament elé a rasszista-ellenes törvény, amelynek elfogadása érdekében már jelentős személyek és a névtelen polgárok tömegei folytatnak kampányt. Martin Rosenfeld főtitkár a svájci Izraelita Hitközség Szövetségének nevében támogatóan nyilatkozott, az akcióról, emlékeztetve arra, hogy az országban évszázadok óta élnek együtt különböző nemzetek, mégis szükséges a törvény a mind erősebb nyugtalanságban és félelemben élő világban.

JOHANNESBURG: a Dél-Afrikai Köztársaságban bekövetkezett hatalmi változás növeli az ország 90 ezer zsidójának bizonytalanságát. Az elmúlt években egyrészt egy lehetséges polgárháborútól tartottak, másrészt az őslakosság fehérellenességétől, illetve a búrok antiszemita nacionalista szárnyának hatalomra kerülésétől. A 27 évig börtönben ült Nelson Mandela vezette Afrikai Nemzeti Kongresszus elsöprő választási győzelme után pedig félnek a gazdasági zűrzavartól és az ANK-kal évtizedekkel ezelőtt jó viszonyt kialakított, szélsőséges arab szervezetek befolyásától.

A zavaros helyzet gyarapítja a kivándorlók számát az USA-ba, Kanadába és Izraelbe. Már kétezren jelentették be, hogy az idén visszatérnek őseik földjére, alijáznak.

V. Gy.

Új ég, új föld

És kimenék a völgynek kapuján éjjel, és pedig a sárkányok forrása felé, majd a szemét-kapuhoz és vizsgálgatám Jeruzsálem kőfalait, melyek elrontattak vala, és kapuit, melyek tűz által megemésztetének."

(Nehemiás 2. 13.)

Rodosz. A melegben megkopnak a formák, a hangok, zűrzavar a fejembe, a szokásos hasmenés gyötör, négy napja veszteglünk a szigeten. Karanténnak érzem a Kolosszus szigetét Isztambul és Anatólia után.

Türelmetlen vagyok, sietnék oda, ahová elmenni régi vágyam és kötelességem, hogy legalább egyszer lássam a világ köldökét, legszentebb helyét.

Gombóccal a torkomban nézem a nagy hajót, amely két nap múlva egyszerűen kiköt Haifán, semmi felhajtás, semmi üdvrivalgás, hanem csak úgy lesétálok róla és *Izrael* földjén leszek. S míg itt állok, elszorul a szívem, mert nagyon félek a csalódástól. Eszembe jut a sokmillió áldozat is, akik nélkül nem történhetett volna meg az új honfoglalás. De hát Isten útjai kifürkészhetetlenek. Talán csak azért produkált demográfiai csodát a kelet-európai zsidókkal, hogy aztán legyen kiket...?! Elhessegetem a gondolatot.

Oroszul, héberül, angolul, németül zajongnak a fedélzeten, valami biztonsági ember magyaráz bombákról meg akcióról, ideges, és az amerikás külsejű fiatalokon is érzem az állandó belső feszültséget. Büszkék, öntudatosak, de nem nyugodtak és nem megnyugtatóak. Fényes szelek, dagadó izmok, pattogó indulók, *Am Israel Hai Street, Herzl Street,* új ország, hétköznapi csodák, valóra vált álom, *ISRAEL IS REAL!*

Hajléktalan szundikál az ötven fokos hőségben, a kikötőnél egy koldus is próbálkozik. Haifa a domboldalra épült, elég csúnya város. Gyalog vánszorgunk a buszpályaudvarhoz, élvezettel böngészem a héber feliratokat, lám valami mégiscsak rámragadt otthon. Megérkeztünk. Ez hát Izrael. A csodák földje – apró közelkeleti ország, ellenségek gyűrűjében, léte így valóban csoda. Próféták szavai kavarognak a fejemben, nyelem a port és csak a valóságot látom: a kopár tájat, az egyenruhás lányokat, a pénzváltás nyűgjét, az építkezéseket, a rohanó embereket.

Aranyfény borít be mindent, harangok kongása, haszidok gajdolása, a müezzin elnyújtott üvöltése, a Fal beszippant, felemel, darálok valami imafélét, ismétlem ugyanazt százszor, ezerszer. Jeruzsálem. Szent, szent, szent. A Kidron-völgyben kóborolunk, felmászunk az Olajfák hegyére, biztos napszúrás. A Damaszkuszi kapun belépve az Ezeregyéjszaka életveszélyes forgatagába keveredünk, jólesik ilyenkor katonát látni. Dávid városa, arab kávéházak, fenyegetés, fenyegetettség, *„Mávet le-aravim!"* * olvasom valahol, a temetők kölcsönösen meggyalázva. A zsidónegyed szolídan európai, New York-i akcentus, kifinomult zsidó arcok, jólét.

SLOMO TÁNNI

Tis'á b'áv

Nekünk nincs szükségünk házra,
útlevél, igen, az kell nekünk,
ami érvényes kétezer évre, amivel
keletre, nyugatra, délre, északra megyünk.

Nekünk nincs szükségünk földre,
papír kell nekünk, igen, papír,
hogy lángoló, el nem égő agyunknak
az legyen a múltból a jövőbe vivő híd.

És akinek hiányzik egy szeletnyi szülőföld
kezébe születési bizonyítványát fogja,
terítse ki akkorára, mint önnön teste
és nézzen maga fölé: ott lesz az égboltja.

De hát hova temetkezzünk? Temetőbe?
Embereket túl temető sem él.
Akkor pedig: egyenest, mint pelyvát a szélbe,
szemétdombra, hisz akár a víz – csak annyi a vér.

Jólesz László fordítása

A Mea Searim: Kelet-Európa, egy könyvesboltban jiddissel próbálkozom, de a hébert jobban értik.

Fény és hő játszik a Holt-tenger felett, elhanyagolt strand, oroszok, marokkóiak, turisták, a bőrömet marja a só, „sekély e kéj."

Csendes, szép sabbat az Óvárosban, gyertyák égnek, énekszó hallatszik, megilletődve sétálunk, békesség, sálom. Angyalok szárnya súrolja vállunkat, az első nyugodt percek. Felfedi arcát a Titok.

Sztrájkoló arabok, gyanakvás, félelem. Terror kontra terrorizmus. Katonák nélkül nincs Izrael.

„A kőfalon munkálkodók közül a tehernek hordói egyik kezökkel, amely a munkát végezé, rakodának, a másik kezök a fegyvert tartja vala,

Akik pedig építének, azoknak fegyverök derekokra vala felkötve és így építének," (Nehemiás 4. 17–18.)

Ez demokrácia nekem, de nem az araboknak, mondja Tel-Aviv-i házigazdánk, aki lengyelországi zsidó család sarja, felesége jó ismerősöm. Zúg a Földközi-tenger, a tengerpart valóságos Riviéra, naplemente, hatalmas svábbogarak, rémisztő. Mediterrán hangulat, szemétkupacok, külvárosi idill, pálmafák, lapos házak, az utcaseprők némelyikén kipa, nagyvárosi forgalom.

Honvágy gyötör.

Ijedten szaladgáló emberek, bombariadó, a Ben Gurion nem okoz csalódást, ócska Malév gép, nincs napilap, lassan eltűnnek Erec fényei, mögöttem egy izraeli lány vigasztalhatatlanul zokog. Háromórás utazás. Recsegő telefonvonal, nyeli a huszasokat, itthon vagyok.

„És mondék a királynak: Ha tetszik a királynak és ha kedves előtted a te szolgád, azt kérem, hogy bocsáss el engem Júdába, atyáim sírjának városába, hogy megépítsem azt!" *(Nehemiás 2.5.)*

Fazekas M. László

* Halál az arabokra!

„Jaj, de árván ül a nagy népű város!"

Ággádák Tisá beÁvra

Így mesélik: Mikor az Első Szentély elpusztult, éppen Áv hó kilencedike volt, szombat kiemenetele és az elengedés esztendejének vége...

Rabbi Jehosuá Deszichnin mondta Rabbi Lévit idézve: Hat évig tartotta a szunnyadó parazsat kezében Gávriél remélve, hogy Izrael megtér. Mivel nem tértek meg, haraggal rájuk akarta dobni azokat. Az Örökkévaló azonban rákiáltott: „Gávriél, Gávriél, várj még, várj még! Hisz vannak köztük jólelkűek."

Amikor a gonosz Nabukodonozor szövetségeseivel Jeruzsálem alá érkezett, úgy tervezte, hogy majd rövid idő alatt elfoglalja a várost. De az Ökökkévaló három évig védte Jeruzsálem lakosait, hátha megtérnek.

Jött az ellenség és letáborozott a Szentély hegyen. Aztán felmentek arra a helyre, ahol annak idején Salamon ült és tanácskozott a vénekkel arról, hogy hogyan díszítse fel a Szentélyt. Ott ült az ellenség és tanácskozott arról, hogy hogyan égesse le a Szentélyt. Mialatt tanácskoztak, egyszer csak felemelték szemeiket és látták, hogy négy angyal e-reszkedik alá, négy égő fáklya kezükben, és az égő fáklyákat a Szentély négy sarkába dobják, az pedig lobbot vet.

Mikor látta a főpap, hogy a Szentély már leég, felment a Csarnok tetejére, és vele fiatal papok csoportjai a Szentély kulcsait tartva kezükben. Így szóltak: „Ó Mindenség Ura! Bárcsak ne a mi tisztünk lett volna, hogy hű kincstartóid legyünk. Íme, átadjuk Neked házad kulcsait". – ezzel az ég felé hajították a kulcsokat. Az égből pedig mintha egy kéz nyúlt volna ki, és elkapta azokat.

Így szólt az Örökkévaló a szolgálattevő angyaloknak: „Rajta, menjünk együtt a házamba, és nézzük meg mit tett vele az ellenség". El is indult rögvest az Örökkévaló, a szolgálattevő angyalok és Jeremiás előtte haladtak. Mikor pedig meglátta a Szentélyt így szólt: „Íme hát a házam, a hely, ahol lakoztam. Megtámadta az ellenség és kedve szerint cselekedett vele". Ekkor az Örökkévaló sírni kezdett és felkiáltva ezt mondta: „Jaj nekem, és házam! Fiaim, hol vagytok? Papjaim és szolgálóim, hol vagytok? Mit tegyek veletek? Hányszor figyelmeztettelek benneteket, de ti nem tértetek meg."

Így szólt az Örökkévaló Jeremiáshoz: „A mai napon egy olyan emberhez váltam hasonlóvá, akinek csak egy fia volt, esküvőt rendezett a számára és a fiú meghalt a baldachin alatt. Te pedig nem érzel fájdalmat, sem irántam, sem a fiam iránt? Menj és szólítsd elő sírjából Ábrahámot, Izsákot, Jákobot és Mózest, mert ők tudnak sírni." Így szólt hozzá az Örökkévaló: „Menj, állj a Jordán partjára, emeld fel hangodat, és kiáltsd: Ámrám fia, Ámrám fia, állj elő és tekints nyájadra, mert az ellenség széttépte!"

Jeremiás azonnal elindult, elért a Machpéla barlangjához és így szólt a világ atyáihoz: „Keljetek fel, mert eljött az az idő, amikor az Örökkévaló szólít benneteket." Ők pedig ezt kérdezték: „Miben különbözik ez a nap a többitől, hogy az Örökkévaló hivat minket?"

„Nem tudom." – Válaszolta Jeremiás, mert félt, hogy azt fogják mondani, hogy a te napjaidban történt ez fiainkkal.

Ekkor magára hagyta őket Jeremiás a elindult, odaállt a Jordán partjához, és így kiáltott: „Ámrám fia, Ámrám fia, állj elő! Elérkezett az az idő amikor az Örökkévaló szólít téged. Ő pedig ezt kérdezte tőle: „Miben különbözik ez a nap a többi naptól, hogy az Örökkévaló hivat engem?" „Nem tudom." – válaszolta Jeremiás. Magára hagyta őt Mózes és elment a szolgálattevő angyalokhoz, akiket Tóraadástól fogva ismert. Így szólt hozzájuk. "Magasságos szolgálók! Tudjátok-e vajon miért szólít engem az Örökkévaló?"

Azok pedig ezt válaszolták: „Ámrám fia! Hát nem tudod, hogy a Szentély elpusztult és Izrael fiait száműzték?" Amint ezt Mózes meghallotta, rögtön megtépte díszes ruháját, melyet még az Örökkévaló adott rá, kezét a fejéhez emelte, kiáltozott és sírt, így ment egészen addig, amíg el nem ért a világ atyáihoz. A világ atyái ezt kérdezték tőle: „Mózes, Izrael pásztora, miben különbözik ez a nap a többi naptól?" Mózes pedig így felelt: „Atyák, atyáimÍ Hát nem tudjátok, hogy a Szentély elpusztult és Izrael fiait száműzték a világ népei közé?" Amint ezt meghallották, ők is rögtön megtépték ruháikat, kezeiket fejükhöz emelték, kiáltoztak és sírtak, így mentek egészen addig, amíg a Szentély kapuihoz nem értek. Mikor az Örökkévaló meglátta őket, rögvest elhatározta, hogy „És fölhív az Ur, a seregek Ura ama napon sírásra és gyászolásra, ti magatok meg-kopaszítására és gyászruha öltésére..." *(Jes.22,12.)*

Ők pedig sírtak és kapuról kapura jártak, mint egy olyan ember, akinek halottja még előtte fekszik. Az örökkévaló pedig gyászában így szólt: „Jaj annak a királynak, kinek a dicsőség csak ifjú korában társa!"

Jeremiás mesélte: „Jeruzsálem felé tartottam éppen, feltekintettem és egy asszonyt pillantottam meg, aki a hegy tetején ült. Feketébe volt öltözve és a haja kócos volt. Kiáltozott és jajveszékelt: „Ki nyújt vigaszt számára?" Én is kiáltoztam és jajveszékeltem: „Ki nyújt vigaszt nekem?" Közeledtem felé, beszédbe kezdtem vele és így szóltam hozzá: „Ha asszony vagy, szólj hozzám, ha szellem vagy, távozz tőlem!" Ő pedig válasz helyett ezt kérdezte: „Nem ismersz? Én vagyok az, akinek hét fia volt. Az apjuk messzi országba ment. Míg ide jöttem őt siratva, többen jöttek és azt mondták nekem: »Ráomlott a ház mind a hét fiadra és meghaltak.« Most nem tudom kit sirassak, kit gyászoljak." Így feleltem neki: „Olyan vagy mint az én anyám, Cijon. Ő a mező állatainak legelőjévé vált." Ő pedig ezt válaszolta: „Én vagyok a te anyád, én vagyok Cijon. Én vagyok a hét gyermek anyja." Azt mondtam neki: „Sebed olyan mint Jób sebe. Jóbtól elvették fiait és leányait, tőled is elvették fiaidat és leányaidat. Jóbtól elvették ezüstjét és aranyát, tőled is elvették ezüstödet és aranyadat. Jób a szemétrakásra vettetett, te magad váltál azzá. És ahogy visszatért az Örökkévaló Jóbhoz és megvígasztalta, éppúgy fog majd a jövőben visszatérni hozzád és meg fog vígasztalni téged."

Schmelowszky Ágoston fordítása

A fordítás alapjául szolgáló mű:
Bialik-Ravnicki: Széfer haÁggádá, Devir 1973 Tel-Aviv

Frojimovics Kinga, Komoróczy Géza, Pusztai Viktória, Strbik Andrea

A pesti gettó, 1944. II. rész

(6) Vészkorszak, II

Már május végén készen állt a német terv a budapesti zsidóság „koncentrálás"-ára. Eichmann egyetlen nap alatt akarta keresztülvinni, július közepén. Bizonyítékok nincsenek róla, de emlékezésekben többször felbukkannak a terv részletei. Elterjedt, hogy Eichmann ezt tervezi. Ezen a napon az egész városban leállnának az autóbuszok és villamosok; az egyenruhások: a rendőrség, csendőrség, a postások és a kéményseprők összegyűjtik az összes fővárosi zsidót egy közeli nagyobb szigetre; vajon a Csepel-szigetre gondolt? Vagy a szentendrei szigetre? (Az őrült terv alapeszméjét Eichmann alighanem Eszter könyvéből merítette, Hámánnak a zsidók legyilkolására kieszelt tervéből.) A német követ (Edmund Veesenmayer) azonban június 30-án úgy döntött, hogy a művelettel egyelőre várni kell. Távirati jelentése Berlinbe (június 30): „Kisebb különleges akciókat kezdtek Budapest külvárosaiban az akció bevezetéseként. Kisebb zsidószállítmányok úton vannak politikus, értelmiségi, nagycsaládos és szakmunkás zsidókkal."

Június 18/19-én Krausz Miklós (Móse), a Palesztina Hivatal (Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetsége) vezetője, 1934 óta a *Jewish Agency for Palestine* pesti meghatalmazottja egy Pesten átutazó román diplomata révén kijuttatta külföldre az ún. Auschwitz-jegyzőkönyvet. A jelentés tartalma Pozsonyból talán már két héttel korábban tudomására jutott a Vatikán képviselőinek, de a híreknek érdemi visszhangja csak most támadt. A Vatikán képviselője Pozsony közelében egy kolostorban személyesen meghallgatta az Auschwitzból megszökött foglyokat (június 20), s ígéretet tett arra, hogy mindent megtesz az auschwitzi tömegmészárlás megakadályozására.

Június 19: A Wesselényi utca 44 iskolaépületbe telepített szükségkórházban meghalt Löw Immánuel szegedi főrabbi, a felsőház tagja. Szegeden élt, pesti lakáscíme (V., Vigadó tér 2) csak rövidebb fővárosi tartózkodásai idejére szolgált. A kilencvenegy éves tudóst a szegedi deportáló vonatról emelték le és vitték kórházba. Utolsó napjaiban Scheiber Sándor látogatta. Ideiglenesen Farkasréten helyezték nyugalomra, Benoschofszky Imre és Scheiber Sándor temették (június 21). Hamvait utóbb exhumálták (1947. április 23), és Szegeden kapott végső nyughelyet. Löw Lipótnak volt az unokája és utóda, tudományos munkái a talmudi irodalom növény- és állattani, ásványtani ismeretei köréből, s leginkább a *Die Flora der Juden* négy hatalmas kötete (1924-1934) a legnagyobb orientalista tudósok mellett jelölték ki helyét egyszer s mindenkorra. Ő maga Löw Lipót munkáit gyűjtötte kötetekbe, az ő kiadatlan hagyatékát Scheiber rendezte sajtó alá *(Fauna und Mineralien der Juden,* 1969; *Studien zur jüdischen Folklore, 1975).*

R. Löw halálával és temetésével a pesti rabbiság ülése külön foglalkozott. A már Pesten történteket Scheiber Löw fölött mondott különböző *heszpéd*-jeiből olvashatjuk ki.

Löw sírjánál, 1944:

„A halhatatlanság útja, és az örökkévalóságé, szenvedéseken és fájdalmakon visz keresztül. Löw Immánuel kilencven évével, elhomályosult szemmel a halhatatlanság kapujában megfizette a belépés árát. Pestre érkeztekor az volt első szava: *Ein tragisches Ende für Löw."*

Löw exhumálásakor, 1947:

„Megbélyegzetten, vakon, vánszorogva indult el kék köpenyében, egyetlen poggyászával, pokróccal a karján Szeged legnagyobb fia, a hozzá haláláig hű Löw Immanuel, s most visszatér fehérben, szemében az örök világossággal, a tudományos világ kegyeletes hódolatától kísérve. (...) Ábrahám látta a poklot is. Nem lett volna teljes az ábrahámi sors, ha Löw Immánuel kilencven évével nem látta volna meg itt a földön az emberi gonoszság előidézte poklot: a gettót, az éhezést, a téglagyárat, a vagont, az Aréna úti gyűjtőtábort. Ott láttam viszont évek után, amidőn beemelték az ideiglenes zsidó kórház mentőautójába. (...) Az élet alkonyán összetört roncsot láttam, akire időnként a feledés jótékony szunnyadása borult. Irodáját látta maga előtt, és könyvtárát. Látta templomát, és az *U-netanne tokef* imáját mormolta. Látta lelki szemeivel a zsidó tragédia rettenetes áldozatainak hosszú sorát, köztük a halál felé menetelő mártír híveit. Jaj, hogy köztük kellett lennie Isten oroszlánjának, Löw Immánuelnek is..,"

Löw 25. Jahrzeit-je alkalmából, 1969:

„(...) Amikor az Aréna úti zsinagóga gyűjtőtáborához értem, épp mentőautóba emelték a deportáló vagonból kimentett, összetört, vak tudóst. Egy üveg meleg levest nyújtottam be neki. A kiéhezett aggastyán reszkető kanalazgatás közben megszólalt: Jobb a levesed, mint az írásod. Mindig haragudott apró betűimért."

Június 22: A jeruzsálemi főmufti Berlinből levelet intézett a magyar külügyminisztériumhoz, kérve, hogy a magyar kormány minden eszközzel akadályozza meg a magyarországi zsidók nyílt vagy titkos kivándorlását Palesztinába.

Június 26: XII. Pius pápa (1939-1958) — az Auschwitz-jegyzőkönyv adatait és következtetéseit ismerő Angelo Rotta budapesti nuncius és az amerikai képviselőház egymástól független megkeresésére — nyílt táviratban kérte fel a kormányzót, hogy kímélje meg a sok szenvedést látott magyarországi zsidók életét.

Részlet az MTA Judaisztikai Kutatócsoport és a Budapesti Városháza által 1994 második félévében megjelentetendő, *Zsidó Budapestünk, Emlékek, történelem, szertartások* című kötetből. Szerkesztette Komoróczy Géza.

Június 26: Az Egyesült Államok elnöke, Franklin D. Roosevelt a svájci követség útján eljuttatott üzenetében figyelmeztette a kormányzót, hogy a zsidók elleni atrocitásokért Magyarország felelősséggel fog tartozni.

Június 27/28: Jelentős csendőr egységek érkeztek váratlanul a fővárosba. A jelek arra mutattak, többen úgy vélték, hogy puccs van készülőben. A két felelős belügyi államtitkárt, akik a németekkel való szoros együttműködés hívei voltak, a kormányzó gyakorlatilag fölmentette beosztásából. Föltehető, hogy ez az eset is befolyásolta őt, amikor pár nappal később úgy határozott, hogy további deportálásokat nem engedélyez.

Június 28: Az Egyesült Államok képviselőházának külügyi bizottsága határozatot tett közzé, amelyben felhívja a nácikkal szövetséges államokat, s különösen Magyarországot, hogy fékezzék meg a kegyetlenkedéseket a zsidók védtelen tömegeivel szemben.

Június 30: V. Gusztáv svéd király felhívta a kormányzót, hogy Magyarország tanúsítson lovagias hagyományainak megfelelő bánásmódot a zsidókkal szemben.

Július 2: A szövetségesek légiereje az addigi legnagyobb bombatámadást intézte Budapest ellen, s ezúttal nemcsak az ipari negyedeket bombázták, hanem magát a várost is. A bombázást bizonyára erélyes figyelmeztetésnek is szánták, de inkább a háború általános céljai érdekében, mintsem azért, hogy a budapesti zsidóságnak segítséget adjanak.

Július 5, este: A m. kir. miniszterelnök (vitéz Sztójay Döme) — nem titkolt riadalommal — tájékoztatta a német követet arról, hogy Bernben a magyar elhárítás megszerezte a brit és amerikai követség jelentéseit, melyek részletekbe menően ismertetik Budapest bombázásának és magyar vezető személyiségek közömbösítésének tervét arra az esetre, ha a fővárosban a zsidók elleni akciókra sor kerülne. (A szóban forgó jelentések a *Va'ada* üzenetein alapultak.)

Július 7: A miniszterelnök levélben bejelentette az esztergomi érseknek, hogy több deportálásra nem fog sor kerülni. Másnap a miniszterelnök felkereste az érseket, és személyesen is megerősítette, hogy leállították a budapesti zsidók deportálását, s közölte, hogy ha a jövőben netán folytatódnának a deportálások, a zsidó származású keresztények — a kikeresztelkedett zsidók — Magyarországon maradhatnak. Továbbá, a keresztény egyházak zsidó származású papjai felmentést kapnak a sárga csillag viselése alól.

Július 8 (szombat): Éjszaka a békásmegyeri HÉV állomásról még elindult egy deportáló vonat, amelyen a budakalászi téglagyárban „koncentrált" pestkörnyéki (Kispest, Pestszenterzsébet, Újpest) zsidóságot vitték el Auschwitzba. Ugyanígy elszállították a pünkösdfürdői HÉV állomáson, illetve a monori téglagyárban összegyűjtött budapesti és vidéki zsidókat, valamint a Csepelen összegyűjtött fővárosi ügyvédeket és újságírókat is. Ezzel befejeződött a vidéki zsidóság teljes deportálása. A főváros közvetlen környékéről, a szomszédos — már tulajdonképpen a fővároshoz tartozó, csak közigazgatásilag független — kisvárosokból (Pestszentlőrinc, Rákospalota stb.) is elvittek minden zsidót.

Július elején néhány fiatal cionista, bírva több Síp utcai zsidó vezetőnek is az egyetértését, sőt, alighanem az ő közreműködésükkel, több röplapot készített. Az egyikben a keresztény társadalomhoz fordultak, egy másikban a magyarsághoz, egy harmadikban pedig a budapesti zsidókhoz. A röplapok elmondták az igazságot a vidéki zsidóság deportálásáról, kimondták, vagy legalább utaltak arra, hogy ez az elpusztításukat jelenti, kérték, hogy a magyarság támogassa a zsidók kivándorlását. A fővárosi zsidókat pedig felszólították, hogy akár életük árán is álljanak ellen a deportálásnak.

„Magunkra maradtunk. (...) Ne legyünk olyanok, mint a nyáj, melyet mészárszékre visznek. Ne engedjük magunkat a messze idegenbe hurcolni a legborzalmasabb körülmények között, ahol különben is gázkamrákba és krematóriumokba kerülünk. (...) Ki az utcára! Jelszavunk legyen: Nem megyünk a halálvonatra! (...) Adonaj, hejé ozer lonu. Az Úr legyen segítségünk."

A röpiratokat névre megcímzett borítékokban akarták terjeszteni. A jelek szerint csak igen kevés példány került ki belőlük a Síp utca 12 épületéből. Szövegezésükben, sokszorosításukban és terjesztésükben résztvett *Grünwald* (történeti munkáinak címlapján többször is: Grünvald) *Fülöp* (1887–1964) is, abban az időben a Zsidó Fiúgimnázium tanára, történetíró, a Zsidó Múzeum vezető munkatársa. (A röpiratok egyetlen ismert példányai is az ő hagyatékából valók.) Hatásuk is mindössze annyi volt, hogy augusztus közepén a rendőrség a szerzőiket lefogta, és a Síp utcában is többeket kihallgatott. A letartóztatottak szeptember 17-én, a zsidó újév előtti napon szabadultak.

Július 11: A budapesti polgármester felhívást bocsátott ki az 1941. augusztus 1 előtt keresztény hitre tért zsidók összeírására, és kilátásba helyezett számukra bizonyos kedvezményeket. Kormányrendeletbe foglalt engedély (1944. július 12) alapján megalakult a Magyarországi Keresztény Zsidók (az eredeti terv szerint: Zsidószármazású Kereszt-ények) Szövetsége, melynek alelnöke és gyakorlati vezetője Török Sándor (1904-1985) író volt. Lakása (II., Bimbó utca 5) egyike volt a keresztény szervezés központjainak. A szövetség jelszava volt: *„Venite ad Me omnes,* Jöjjetek Énhozzám mindannyian." A kitért zsidókat a szervezet azonnal kivonta a zsidó hatóságok fennhatósága alól. A nyári hónapokban Budapesten valóságos kikeresztelkedési láz tört ki. „A mai nehéz időkben ezren és ezren fejvesztetten rohannak a keresztségbe" — olvasható a megjegyzés a pesti rabbiság jegyzőkönyvében (1944. július 26). A kitérések korlátok közé szorítására a belügyi hatóságok várakozási időt, s emellett külön elbocsátási nyilatkozatot írtak elő, az egyházak hosszabb — például, az evangélikus egyház „egy teljes félév" — tanítási időt kívántak meg. Raffay Sándor ev. püspök jelentése (1944. november 22):

„A zsidók százával, sőt, ezrével özönlötték el a lelkészi hivatalokat, s ezek zavartalan munkáját és belső békességét sokszor veszélyeztették. A felvétel lehető korlátozása érdekében elrendeltem, hogy csak olyan zsidót lehet felvenni, akinek családjában már van evangélikus, és így a család vallásbeli egysége teszi megokolttá a felvételt; továbbá, aki súlyos betegség vagy más körülmény miatt életveszélyben van; s végül, akit működő és megbízható egyháztagok

személyes felelősség mellett ajánlanak. E korlátozásokkal a felvételek száma nagyon leapadt. Ezekhez a korlátozásokhoz járult még az oktatás idejének tetemes meghosszabbítása és megnehezítése is."

A pesti rabbiság erélyesen tiltakozott az ellen, hogy a kikeresztelkedést szervező iroda éppen a Síp utca 12-ben működjék. Néhány r. kath. plébánia fiktiv keresztleveleket is kiállított, és készültek hamisítványok is. A Keresztény Zsidók tevékenységének mérlegét Stöckler Lajos utóbb (1947) így vonta meg:

„A tömeg előnyt remélt, és ezrével tódult a felhívásra, hogy a (Keresztény Zsidók) Szövetségének tagja lehessen. Valójában nem történt más, mint a csillagosok két táborra osztása. Nagy szervezőmunka indult meg az új szövetségben. Az egyházakkal természetesen szoros kapcsolatban álltak. Ez a kapcsolat az egyházak támogatását kizárólag a konvertiták számára jelentette, és ha közös eljárások is voltak, a külön érdekek mindig kidomborodtak. A vélt előny sokakat kitérésre indított. Később láttuk, hogy a szervezésen kívül a Szövetség semmit sem produkált. Rövid működését október 15 után már nem folytatta. A felzaklatott tömeget átengedte a Zsidó Tanács gondozásának."

VÁRKERT CASINO
"THE PALACE"
THE NAME WHICH MEANS STYLE

THE MOST LUXURIOUS ENTERTAINMENT CENTER IN TOWN :

THE CASINO OFFERS
.SALON PRIVÉ
PUNTO BANCO
AMERICAN ROULETTE
FRENCH ROULETTE
BLACK JACK
STUD POKER
DICE
THE LATEST LAS VEGAS SLOTS

THE RESTAURANT OFFERS
EXQUISITE GOURMET MENU
BUSINESS DINNERS
RECEPTIONS
COCKTAIL PARTIES
CONFERENCES

OUR LIMOUSINE IS AVAILABLE UPON REQUEST.

1013 BUDAPEST, YBL MIKLÓS TÉR 9.
PHONE:202-4244 FAX: 202-6764

Pesten már egy évszázada (1841 óta) tevékenykedett a Skót misszió, protestáns egyházi társulat, amelynek célja a zsidók közötti térítés (missio, „küldetés") volt. Épülete (VI., Vörösmarty utca 49-51) most is nyitva állt mindenki előtt. Keresztlevelet adott, s később főként menedéket. Zuglóban működött (XIV. Gyarmat utca 14), a 20. század eleje (1902) óta, és ebben az időben is, a norvég evangélikus egyház zsidómissziója. Főként a „Krisztus-hívő" — Jézust a messiásnak elfogadó — zsidók jártak ide, ők nem tértek ki, nem adták fel a zsidóságot. Persze, a misszió térített is.

Július 18: A magyar kormány különböző csatornákon tudatta a budapesti diplomáciai képviseletekkel, hogy nem fog akadályokat állítani az elé, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt a gettókban és táborokban segítséget nyújtson a magyar zsidóknak, valamint hogy szervezze zsidó gyermekek kivándorlását.

Július 30: A *tisa be-áv* napi istentiszteletet rendben megtartották a Dohány utcai zsinagógában; prédikációt is tartottak.

Augusztus 2: Békásmegyeren a téglagyárat előkészítették arra, hogy ideiglenes gyűjtőhelyül szolgáljon a Budapestről deportálandó zsidók számára.

Augusztus 19: A német követség zsidó ügyekben illetékes tanácsosa (Theodor Horst Grell) táviratban jelentette, hivatkozva a magyar belügyminiszterre, hogy a kormány, a kormányzó beleegyezésével, f. hó 25-én megkezdi Budapest területéről a zsidók evakuálását. „A kormányzó csak korlátozott számú zsidó eltávolításába egyezett bele. A kormány azonban elhatározta, hogy a már elkülönített, 1941. január 1 előtt kikeresztelkedett zsidókon, továbbá kivételezetteken, valamint a kormányzó által személyesen kijelölt, körülbelül 3000 főnyi csoporton kívül valamennyi zsidót elszállíttatja Budapestről. (...) A tömörítést kizárólag az e célból összevont magyar csendőrség végzi el."

Augusztus 21: A semleges országok budapesti követei Angelo Rotta elnökletével megbeszélést tartottak, és tiltakozást juttattak el a kormányhoz:

„A semleges hatalmak Budapesten akkreditált képviselői a fájdalmas meglepetés érzelmével értesültek arról, hogy hamarosan meg akarják kezdeni a magyarországi összes zsidó deportálását. Arról is tudomásunk van, mégpedig abszolut biztos forrásból, hogy a deportálás legtöbb esetben mit jelent, még ha külföldön végzendő munkaszolgálat néven álcázzák is. Eltekintve attól a sajnálatos ténytől, hogy az új deportálások az Önök hazájában mintegy halálos csapás volnának Magyarország jó hírnevére, mely máris komolyan érintve van az eddig végrehajtott deportálásokkal, a semleges hatalmak képviselői az emberi szolidaritás és a kereszténységi szeretet érzelmeitől vezettetve kötelességüknek érzik, hogy erélyes tiltakozást jelentsenek be ez ellen az indítékaiban is már igazságtalan és kivitelében embertelen eljárás ellen... És kérik a m. kir. kormányt, hogy végérvényesen vessen véget

ennek az eljárásnak, amelynek az emberiesség becsületére sohasem lett volna szabad elkezdődnie."

Augusztus 24: Romániának a háborúból való kiugrását (augusztus 23) követően az új kormány (vitéz csíkszentsimonyi Lakatos Géza) kérésére bezárták Eichmann kirendeltségét, s maga Eichmann is távozott Budapestről. (Néhány napra Velembe ment, a júniusban leváltott belügyi államtitkár nyaralóbirtokára.) Eichmann egyik beosztottja azonban Budapesten maradt, s ez annyira bizonytalanná tette a Zsidó Tanácsot, hogy ijedelmükben kéréssel fordultak a csendőrség parancsnokához: a pesti zsidókat rendelje ki munkaszolgálat-ra. Úgy ítélték meg, hogy ez elháríthatja felőlük a deportálások veszélyét. A csendőrparancsnok továbbra sem mondott le a deportálás tervéről. Vidéken próbált helyet keresni a gyűjtőtábor számára. Ő maga Tura községet (Pest megye) javasolta, de az új belügyminiszter — Stern Samu és a Zsidó Tanács közbenjárására — a helység kiválasztását a Nemzetközi Vöröskeresztre bízta, s az utóbbi által kiküldött bizottság hosszabb idő alatt sem tudott megfelelő helyet találni. Eichmann távozása után Hain Péter Németországba szökött. Vizsgálatot folytattak ellene, s megállapították, hogy hűtlenül kezelte a kezén lévő vagyont. Hain a nyilaskeresztes uralom hónapjaiban visszatért Budapestre, a Majesticbe, és egyik irányítója volt a nyilasok zsidóellenes akcióinak.

Szeptember 7: Kormányközlemény jelentette be, hogy Budapesten a város védelme érdekében minden 14 év fölötti zsidó férfit munkaszolgálatra osztanak be.

A külföldi képviseletek megkezdték védőokmányok (útlevelek, igazolások) szétosztását a főváros zsidó lakossága körében. Már másutt is próbálkoztak hasonlóval, hogy mentesítést szerezzenek a deportálás alól a zsidó lakosság legalább egy részének. A németek is felismerték, miről van szó. Eichmann egy beosztottja július 14-én megemlítette a Zsidó Tanács vezetőinek, hogy minden görög zsidó spanyol útlevelet húzott elő a zsebéből. Mindenesetre, korábban sehol sem került forgalomba annyi külföldi okmány, mint amennyi Budapesten.

Az augusztus végétől október közepéig terjedő hetekben némi megkönnyebbülés volt érezhető Budapesten. Nem egy üzlet újra kinyitott, és jobb lett a hangulat is. Az őszi nagyünnepek kezdetén, *rós ha-sána* (szeptember 18) megengedték, hogy a zsidó szervezetek élelmet vigyenek be az internálótáborok foglyainak, és *jóm kippur* napján (szeptember 28) több táborból is elengedték a zsidó internáltakat. Az ünnepek időpontjában (újév előestéje és két napja, *jóm kippur* előestéje és napja, *szukkot* első két és utolsó két napja) alkalmából a belügyminiszter a zsidókra érvényes kijárási tilalmat oly módon szabályozta, hogy az istentiszteleteken mindenki résztvehessen (du. 5-7, illetve reggel 9-től este 7-ig). Most már úgy látszott, hogy a fővárosi zsidóság számára az adja a legjobb esélyt, s a legjobb, amit tehetnek, ha nem tesznek semmit.

Szeptember 4: A hitközség iskoláiban megkezdődött a beiratkozás. A r. kath. tanügyi főigazgatóság körlevélben közölte, hogy iskoláiba ezentúl nem járhat sárga csillag viselésére kötelezett tanuló.

Október 15: A kormányzó délben rádión bejelentette, hogy fegyverszünetet kért az orosz csapatoktól. Már aznap este fél 10 tájt elhangzott a rádióban Szálasi kiáltványa. Az éjszaka folyamán a nyilasok átvették a hatalmat. Lakatos, és Horthy is, lemondott. Szálasi Ferenc alakított új kormányt mint nemzetvezető. A nyilaskeresztes pártszolgálatosok már a következő napokban megkezdték a zsidók összeterelését a Tattersallba / Ügető (VIII., Kerepesi út 7). A csillagos házakat mind lezárták, zsidók napokon át nem léphettek az utcára. Az utcákon, Duna-parton, Duna-hidakon nyilaskeresztes fegyveresek embereket öltek. A belügyminiszter fenyegetőleg bejelentette: „Nem ismerek római katolikus, evangélikus vagy izraelita hitfelekezethez tartozó zsidót, hanem csak zsidó fajúakat. Nem ismerek el semmiféle menlevelet vagy idegen útlevelet, melyet magyar állampolgárságú zsidó bárhonnan vagy bárkitől kapott."

Október 17: Nyilasok házakból, utcákon összeszedett, az ügetőn őrzött zsidókat hoztak a Dohány utcai és Rumbach utcai zsinagógák épületébe. A két nagytemplomban „koncentrációs" lágert rendeztek be. Volt idő, hogy hatezer embert tartottak bennük fogva. A Kazinczy utcai orthodox zsinagógát a németek bezárták. A zsinagógákban az istentiszteletek majd csak a gettó felállítása után, december közepén kezdődhettek meg, először a „Rumbach"-ban (december 15), azután a Dohány utcában is.

(7) Halálmenet

Október 17: Eichmann visszaérkezett Budapestre. Már másnap ismét szervezni kezdte a deportálásokat, konok elhatározással, hogy az ő terve fog megvalósulni, nem pedig a hierarchiában fölötte álló Himmler hirtelen békülékenysége. Heinrich Himmler ebben az időben azt remélte, hogy a szövetségesek hajlandók lesznek békét vagy fegyverszünetet kötni, ha a továbbiakban kíméletet tanúsítanak a zsidók iránt. Ebből a megfontolásból leállította a deportációkat. Eichmann láthatóan nem vett tudomást a politikai változásról, továbbra is az eredeti terv végrehajtásán dolgozott, megátalkodott szenvedéllyel. Eichmann és a m. kir. honvédelmi miniszter megegyeztek, hogy a deportálás első lépéseként a budapesti zsidókat a főváros közelében négy lágerbe telepítik, s a maradék számára gettót állítanak fel.

Október 21: A honvédelmi miniszter honvédelmi „munkaszolgálat"-ra rendelt ki, a főváros határában, minden munkaköteles zsidót: férfiakat 16-60, nőket 18-40 éves kor között. A jelentkezés időpontja 1944. október 23, reggel 8 óra, férfiaknak a Kerepesi úti ügetőpálya, nőknek az Erzsébet királyné úti sportpálya.

„Jelentkezni kötelesek a mentesített, kivételezett, vegyesházasságban élő és a keresztény hitfelekezethez tartozó zsidók is. (...) Külföldi állampolgárnak csak az a zsidó tekintendő, akinek érvényes külföldi útlevele van.

Minden jelentkezésre kötelezett zsidó férfi és nő meleg ruhát, erős cipőt, pokrócot, csajkát, evőeszközöket, közös főzésre alkalmas főzőedényeket, tisztogatószereket, hátizsákot és 3 napra elegendő élelmet hozzon magával.

A házparancsnokok és a házfelügyelők tartoznak a házban levő zsidókat jelentkezésre utasítani."

Október 26: A m. kir. honvédelmi miniszter hozzájárult ahhoz, hogy bizonyos személyek, összesen hetven

munkaszolgálatos század, munkakötelezettségüknek Németországban tegyenek eleget *(„Leihjude").* Engedélyt adott arra is, hogy akiket Németországba visznek, azokat családi egységekben szállítsák el. A rendőrség egy hét alatt körülbelül 25 000 férfit és 10 000 nőt gyűjtött össze. Ebben az időben Auschwitz már felszámolás alatt volt. Ezért Eichmann és a magyar kormány más sorsot szánt a foglyoknak. Többségüket gyalogos menetoszlopokban *(„Fussmarsch")* útnak indították Hegyeshalom irányában. Sáncásás várt rájuk, az a feladat, hogy kiépítsék a védőgyűrűt Bécs előtt: a Hegyeshalom-Sopron-Kőszeg között húzódó Keleti Falat *(„Ostwall").* Mások, másutt a Délkeleti Falat. Előbb azonban Budapest határában kellett védősáncokat ásni, a Dunától keletre (Kispest), de rövidesen már a nyugati oldalon (Budafok, Albertfalva).

Október 29: A Nemzetközi Vöröskereszt budapesti jelentése megállapította, hogy 50 000 zsidót vittek el munkára Németországba, ugyanannyi van munkaszolgálatra kirendelve Magyarországon, harmadannyi Ausztriában, s a Nyugatra vezető utakon mindenütt gyalogos menetek haladnak az osztrák határ felé.

A boriak gyalogmenetének dunántúli csomópontján (Szentkirályszabadja, Veszprém megye) ugyanebben az időben Radnóti Miklós még egy úti „képeslap"-ot *(razglednica)* írt be kis noteszába; ez az utolsó verse.

„Mellézuhantam, átfordult a teste
s feszes volt már, mint húr, ha pattan.
Tarkólövés. — Így végzed hát te is, —
súgtam magamnak, — csak feküdj nyugodtan."

(„Razglednicák, IV",
Szentkirályszabadja, 1944. október 31)

November 5: Elindultak, túlbuzgóságból a tervezett időpontnál napokkal korábban, a Németországnak kölcsönadott zsidók gyalogos *transzport*jai Hegyeshalom felé. A gyűjtőhelyek az óbudai téglagyárak voltak.

A Bécsi út mentén, a kiscelli agyagvonulatra rátelepülve, téglagyárak valóságos fűzére sorakozott az 1860-as évek óta: az egykori Holzspach Téglagyár: III., Szépvölgyi út 15, a mai Mérőműszerek Gyára helyén; Kunwald Jakab Téglagyár (III., Bécsi út 86); az előbbit is magába olvasztó egykori Nagybátony-Újlaki Egyesült Iparművek / Újlaki Tégla és Mészégető téglagyára: Bécsi út 134-136, az út jobboldalán, a mai óbudai lakótelep nyugati szélén az egykori Bohn Téglagyár: a Kiscell és Remetehegy közötti keleti lankán, a Bécsi út baloldalán, a Tégla utcánál; az egykori Schossberger téglagyár; az budai Mészégető és Gőztéglagyár, a Bécsi út jobboldalán, a Pomázi úttól délre; a Demjan téglagyár; az Aranyhegyi úti téglagyár stb. Termékeikből épült fel a századforduló Budapestje. A legjelentősebb közülük az említett ujlaki vagy óbudai téglagyár volt, ezt ebben az időben hadiüzemnek nyilvánították. Még alig pár évvel korábban is, 1940-ben, a Goldzieher / Goldzieher család egyik tagja, Lukács Emil volt a gyár helyettes vezérigazgatója, már évtizedek óta egyébként, kitűnő szervező; kikeresztelkedett, előkelő villában lakott Budán, a II., Garas utcában. (Hetvenéves korában, 1940-ben, nyugdíjba ment, 1944-ben éhenhalt.) A legnagyobb gyűjtőhely 1944 őszén a Nagybátony-Újlaki Téglagyárban volt, tartós igénybevétellel. Még távolabb pedig: a csillaghegyi, békásmegyeri, pilisborosjenői, solymári téglagyárak. Tranzit központok voltak, másfelé, Budafokon, Albertfalván, Pünkösdfürdőn (sporttelep) stb. A második világháború után az óbudai téglagyárakat rendre megszüntették, az újlakit 1972-ben, területüket beépítették, helyükön semmi sem utal 1944 őszének tragikus eseményeire.

A fővárosban a házparancsnokok, tömbbizalmik, házfelügyelők számon tartottak minden zsidót, figyelmeztették őket a hatósági felszólításokra — és nem egyszer felhívták a fegyveresek figyelmét is a házbeli zsidókra. Napokon át rendőrök hajtották a város főútvonalain a kisebb-nagyobb csoportokat Budára. A Margit-hídnak már csak az egyik fele volt ép: az aláaknázott híd pesti részén a gázvezeték robbanása november 4-én, szombaton déltájban a Dunába omlasztotta a híd első nyílását, de gyorsan pontonhidat építettek helyette. A Pesten a csillagos vagy éppen védett házakból kikergetett vagy az utcákon összeszedett embereket a fegyveresek a Margit- vagy az Árpád-hídon át kísérték — hajszolták — az óbudai téglagyárak felé, a gyűjtőtáborba.

„Egy napra jöttem el rejtekhelyemről:
Csak épp egyszer akartam látni még
A Hold utcát, a Szabadság teret,
A kávéházakat, a Lánchidat. De
Erre sem jutott már idő. Anyámat
Láttam. Alig bírt lépést tartani:
Sokakkal együtt hajtották.
(...) Egy nő a járdán
Így szólt fiához: Nini, a zsidókat
hajtják ott! A gyerek bámult. A hajtók
Között kevés volt sváb. Sokan ízes
vasi, alföldi vagy nógrádi nyelven
És győztes kedvvel nógatták a zsákmányt.
(...)
A sötétben, a zuhogó esőben
Anyám kicsi alakja fekete
Ruhában és kifúlva tipegett
Újlak felé."

(Vas István, „November",
in: Márciustól márciusig, 1944-1945)

November folyamán zsidók már csak délelőtt 10 és 12 között tartózkodhattak az utcán. Volt, akit az utcán szedtek össze, akár a kijárás idején is. November 16-án a Teleki téri zsibáru-vásártéren rendeztek razziát a nyilasok. Zsidó árusok már nemigen voltak a bódék pultjai mögött, de még mindig sokan laktak, rejtőztek a környék házaiban. Sokakat a lakásukból vagy menedékhelyükről hurcoltak el. Legfeljebb kis kézicsomagot tudtak magukkal vinni. A téglagyárakból néhány embert barátok vagy ismerősök — a Nemzetközi Vöröskereszt, a svéd követség vagy magyar katonatisztek segítségével — még kimenekíthettek, másoknak ruhát vagy élelmet sikerült bejuttatni.

Szenes Béláné:

„Amint sötétedni kezdett, elindult az eső. Egy ideig még mentünk a sárban és víztócsákon át, végül eljutottunk az óbudai téglagyárhoz. Betereltek minket az égetőkemence körüli folyosóra, itt olyan zsúfoltság volt, hogy állni is alig lehetett. A kemence falai némi meleget adtak, s így az éjszaka folyamán legalább a hidegtől nem szenvedtünk. Aludni nem lehetett, és reggel, amint világosodni kezdett, mindenkit kihajtottak a kemence előtti szabad térre. Beosztottak minket százas csoportokba, soronként négyesével. A menetoszlop rátért a főútra, mely Ausztriába visz, emberi lények hosszúhosszú sora. A menetet civil őrök kísérték. Az őrség nem titkolta, hogy nincs kedvére ez a napi tizenöt vagy tizennyolc kilométeres gyaloglás. Ügyeltek arra, hogy a sorokból senki ne szökjön meg, de erőszakot nem alkalmaztak, és időről időre megengedték még azt is, hogy az út mentén öt percnyit pihenjünk."

Valamikor októberben Himmler egyértelmű rendelkezést adott ki arról, hogy hagyjanak fel a megsemmisítő akciókkal. Eichmann most már önkényesen is ragaszkodott ahhoz, hogy a zsidókat maradéktalanul *(„restlos")* el kell pusztítani. A forma a birodalmi munkaszolgálat volt. Halálmenet *(„Todesmarsch")* — így nevezték a kortársak a birodalomnak kölcsönadott zsidók gyalogos deportálását Hegyeshalom felé. Hegyeshalomban a németek már némi élelmet is adtak azoknak, akik megérkeztek, akiket átvettek. De az út odáig! A halálmenetekről már leginkább csak emlékiratokban és visszaemlékezésekben maradtak fenn szórványos közelebbi adatok. Az egyik menetoszlop, amelyet november 8-án indítottak el Pestről, hét nap alatt érkezett meg Strasshofba (Bécs közelében), s eszerint naponta huszonöt-harminc kilométernyi utat kellett megtenniük. Szenes Hanna édesanyjának visszaemlékezésében a következő útvonal szerepel (időpont: a november 15 utáni napok): Piliscsaba, Dorog, Szőny, Komárom, ahol is sikerült megszöknie. A csoportok egyébként buda térségéből a „régi" bécsi országúton vagy valamelyik alternatív útvonalon mentek tovább (Dorog, Süttő, Szőny, Gönyü, Dunaszeg, Mosonmagyaróvár). Süttőn a marhavásártéren, a szabadban, lovak között volt a foglyok éjszakai szállása, Gönyünél uszályokon, Mosonmagyaróvárott egy gyárépületben. Gönyünél két dunai uszály — úgy mondták: „halálhajók" — vérhasban szenvedő betegekkel volt tele. Hegyeshalomnál minden reggel egy német (Gestapo) bizottság vette át az előző nap beérkezett transzportokat. Voltak más átadó állomások is, például, Thurndorf. Azok közül, akik ez idő tájt jöttek Bécs felől Budapestre, többen is beszámoltak arról, hogy az országút kétharmadán batyuval vánszorgó, elgyötört emberek hosszan elnyúló menetoszlopai töltik meg, s az utak mentén, az útszélen, az árokban mindenütt szabadon heverő tetemeket, lelőtt vagy elpusztult emberek holttestét látták.

(...) „A zsidó vallású magyar állampolgárokkal együtt a keresztény vallású, de zsidó származású híveinket is, akár öregek, akár betegek, akár gyenge asszonyok, akár apró gyermekek, télvíz idején, többszáz kilométeres úton gyalogosan hajtják ki az országból a bizonytalanságba. Útjukat, amelyet csak a szabadban töltött éjszakák szakítanak meg, kimerültségtől és a sok szenvedéstől összeesett, és minden irgalom nélkül az út mentén hagyott emberek, inkább emberroncsok, sőt, hullák is jelzik."

(Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás levele Szálasi Ferenc nemzetvezetőnek, 1944. november 25)

Az alkalmi benyomásokat a semleges követségek és a Nemzetközi Vöröskereszt hegyeshalmi szemleútja (november 23-27) mindenben megerősítette. (Gönyünél) „már sötét volt, és saját szemünkkel láttuk, hogy a csendőrök a csúszós, keskeny palánkon hajtották az uszályra a zsidókat, és sokan közülük a jeges vízbe estek" — írta a Vöröskereszt jelentése. Batizfalvy Nándor rendőrkapitány (KEOKH), aki Wallenberg segítő- és mentőakcióinak esetenként még szerényebb támogatást is tudott nyújtani, bizalmasan úgy tájékoztatta a svéd diplomatát (november 22), hogy az országutakon tízezer zsidó tűnt el.

November 19 táján már maga a kormány is megpróbálta leállítani a további deportálásokat, de a fővárosban egyre nagyobb anarchia uralkodott, és bizonytalanná vált, engedelmeskedik-e bárki is a parancsoknak. Már tartott az „alvilági játékok időszaka", mint Déry Tibor novella-füzérének (1946) címe jellemzi a történteket. Budapestről november 21-ig folyamatosan, és december elején, sőt, közepe táján ismét, indítottak transzportokat Ravensbrückbe, Mauthausenbe, most már nem gyalog, hanem vonaton, marhavagonokban. Mauthausenben, ahová a foglyok útja húsz-huszonöt napig tartott, már nem is barakkokban: sátorban helyezték el az újonnan érkezőket. Nagycenk, Fertőrákos, Sopronbánfalva, Kőszeg, Reichenberg környékén még 1945 márciusában is nagy számban voltak budapesti deportáltak.

Munkatáborban (Balf, sáncásás) pusztult el Halász Gábor (1901 - meghalt: Balf, 1945. március), Sárközi György (1901 - meghalt: Balf, 1945. január 8), Szerb Antal (1901 - meghalt: Balf, 1945. január 17). Halálmenetben Honti János (1910 - meghalt: Kópháza, 1945. március vége/április legeleje).

Szerb Antal utolsó levele feleségéhez (1944. december 16):

„Általában az a hely, ahol most vagyunk, Balf, átkozott egy hely, és minden tekintetben nagyon rosszul megy nekünk. És most már nincs más reménységem, mint az, hogy a háborúnak nemsokára vége lesz; ez tartja még bennem a lelket..."

Mauthausenben, ahol egyébként sokan életben maradtak a foglyok közül, csak 1945. január és május között még több mint háromezer magyar, legnagyobb részük budapesti zsidó, pusztult el; a lágert így nevezték el: Mordhausen. Május 1-jén, amikor már közeledtek az amerikai csapatok, az Auschwitzból ideszállított és még életben lévő foglyok közül a németek sokakat, mintegy négyezer magyar zsidót is, gyalog elindítottak Günskirchen felé; öt nappal később, amikor az amerikaiak ezt a lágert is elérték, már csak pár százan voltak életben közülük. A legutolsó órákban halt meg Havas Géza (1905–1945) budapesti újságíró és költő is, akit a kőszegi táborból vittek Mauthausenbe, illetve Günskirchenbe. Németország más részein is hasonló módon hajszolták a deportáltakat még az utolsó hetekben, napokban, órákban is lágerből lágerbe, minden ésszerű ok nélkül, sokak halálát és a megmaradottaknak is mérhetetlen szenvedést okozva.

(Folytatása következő, szeptemberi számunkban.)

Philip Roth

A zsidók megtérése

Na, te aztán tudod jártatni a szádat – állapította meg Itzie. – Minek jártatod folyton?

– Nem én hoztam föl a dolgot, Itz, nem én – bizonygatta Ozzie.

– Mit érdekel téged egyáltalán Jézus Krisztus?

– Nem én hoztam fel Jézus Krisztust, hanem ő. Azt se tudtam, miről beszél. Jézus valóságos személy volt, ezt hajtogatta. Jézus valóságos személy. – Ozzie most Binder rabbi mindent betöltő hangját utánozta. – Jézus ugyanolyan élő ember volt, mint te vagy én - folytatta Ozzie. – Ezt mondta Binder...

– Ezt? ... Na és? Kit érdekel, hogy élt vagy nem élt? Neked meg minek kell jártatnod a szádat? – Itzie Lieberman nem tartozott a szájjártatók közé, különösen ha Ozzie Freedman kérdéseiről volt szó. Freedmannét Binder rabbi már kétszer is behívatta Ozzie kérdései miatt, ez a szerdai fél öt lesz a harmadik. Itzie jobban örült, ha az ő mamája odahaza van a konyhában, úgyhogy olyan elmésségekhez folyamodott, mint a mutogatás, a grimaszolás, a morgás és egyéb kevésbé finom állathangok – a rabbi háta mögött.

– Jézus élő ember volt, de nem olyan, mint Isten, és mi nem is hisszük, hogy Isten. – Ozzie lassanként elmagyarázta Binder rabbi álláspontját Itzie-nek, aki előző délután hiányzott a hittanóráról.

– A katolikusok – közölte segítőkészen Itzie –, azok hisznek Jézus Krisztusban, vagyis hiszik, hogy Isten. – Itzie Lieberman olyan tágan értelmezte "a katolikusokat", hogy a protestánsok is beleférjenek.

Ozzie apró bólintással nyugtázta Itzie megjegyzését, akár egy lábjegyzetet, aztán folytatta a magyarázatot. – Mária volt az anyja, és valószínűleg József az apja. De az Újtestamentum szerint az igazi apja Isten.

– Az *igazi* apja?

–Aha - felelte Ozzie –, hát ez a nagy szám, hogy az apja állítólag Isten.

– Marhaság.

– Ezt mondja Binder rabbi, hogy ez lehetetlen...

– Naná, hogy lehetetlen. Ez az egész egy marhaság. Gyereke csak úgy lesz valakinek, ha lefekszik valakivel – elmélkedett Itzie. – Máriának le kellett feküdnie valakivel.

– Binder is ezt mondja: „Egy nőnek csak akkor lehet gyereke, ha közösül egy férfival."

– Ezt mondta? – Egy pillantra Itzie mintha félretette volna a teológiai kérdést. – Azt mondta, hogy közösül? – Itzie arcának alsó felén, mint valami rózsaszín bajusz, csúfondáros kis mosoly formálódott. – És erre ti, Ozz? Röhögtetek, vagy mi?

– Én föltettem a kezem.

– Föl? És mit mondtál?

– Akkor kérdeztem meg.

Itzie-nek fölragyogott az arca. - Mit kérdeztél? A közösülést?

– Nem. Istenről kérdeztem. Hogy hogy lehet az, hogy ha hat nap alatt meg tudta teremteni a mennyországot meg a földet, hat nap alatt megalkotta az összes állatot meg a halakat meg a fényt – a fény, az engem különösen megfog, hogy fényt tudott csinálni, a halak meg a többi állat, az se semmi...

– Az marhára nem semmi - Itzie őszintén lelkesedett, de minden fantázia nélkül: mintha Isten mondjuk kapásgólt lőtt volna.

– De fényt teremteni... hát, ha jobban belegondolsz, az tényleg nem akármi - mondta Ozzie. – Szóval megkérdeztem Bindert, hogy ha Isten ezt az egészet hat nap alatt meg tudta csinálni, sőt még a hat napot is elő tudta halászni a semmiből, akkor azt miért nem tudta elintézni, hogy egy nőnek közösülés nélkül legyen gyereke.

– Ozz, és azt mondtad Bindernek, hogy közösülés?

– Azt.

– Ott az egész osztály előtt?

– Ott.

Itzie megpaskolta saját halántékát.

– Komolyan mondom, nem hülyéskedek – folytatta Ozzie –, hogy az már igazán semmiség volna. Az egész hóbelevanc után az már gyakorlatilag semmiség volna.

Itzie eltűnődött egy pillanatig. – És mit szólt Binder?

– Megint elkezdte elölről, hogy Jézus valóságos személy volt, ugyanolyan élő ember, mint te vagy én, de nem volt Isten. Mire én azt mondtam, hogy ezt értem. Én másvalamire vagyok kíváncsi.

Ozzie mindig másvalamire volt kíváncsi. Először arra, hogyan nevezheti Binder rabbi „választott népnek" a zsidókat, amikor a Függetlenségi nyilatkozat szerint minden ember egyenlő. Binder rabbi erre megpróbálta megvilágítani a különbséget a politikai egyenlőség meg a spirituális legitimitás között, de Ozzie csak kötötte az ebet a karóhoz, hogy ő másra kíváncsi. Ekkor hívatták be először az anyját.

Aztán ott volt a repülőszerencsétlenség. Ötvennyolcan vesztették életüket, amikor a La Guardia repülőtéren lezuhant egy gép. Ozzie mamája végignézte az újságban a halálos áldozatok névsorát, és nyolc zsidó nevet talált benne (a nagymama kilencet, de ő a Miller nevet is a zsidók közé számította); s e miatt a nyolc miatt „tragédiának" nyilvánította a balesetet. A szerdai szabad beszélgetés alatt Ozzie szóba hozta, hogy „egyik hozzátartozója" mindig kiszúrja a zsidó neveket. Binder rabbi nekifogott, hogy elmagyarázza neki, mi az, hogy kultúrkör meg ilyesmi, de Ozzie felállt, és közölte, hogy ő másvalamire kíváncsi, de Binder rabbi leültette. Erre kiáltotta Ozzie, hogy kár, hogy nem mind az ötvennyolc volt zsidó. Ekkor hívatták be másodszor az anyját.

A *Goodbye Columbus* című novellaskötetéből.

– Szóval csak magyarázta, magyarázta, hogy Jézus valóságos személy volt, én meg csak kérdeztem, kérdeztem. Nem hülyéskedek, Itz, hülyét akart csinálni belőlem.

– És mi lett a vége?

– A végén elkezdett ordítani, hogy értelmes srác létemre szándékosan hülyének tettetem magam, és még egyszer utoljára küldjem be a mamámat. Mert ha tőle függ, sose jutok el a bar micvóig. Aztán megint rákezdte a beszédet, tudod Itz, azon a mély kőbálvány-hangján és őrült lassan, hogy azt ajánlja, gondoljam át, amit az Úrról mondtam. Menjek be a szobájába és gondoljam át. – Ozzie most egész testével odahajolt Itzie-hez. – Itz, én kerek egy óráig gondolkoztam. És meg vagyok győződve, hogy Isten meg tudná csinálni.

Ozzie úgy tervezte, hogy rögtön bevallja legújabb vétkét, mihelyt anyja megjön a munkából. Csakhogy péntek este volt, november lévén már sötét, s amikor Freedmanné belépett az ajtón, csak ledobta a kabátját, gyorsan arcon csókolta Ozzie-t, s nyomban a konyhaasztalhoz lépett, hogy meggyújtsa a három sárga gyertyát, kettőt a szombat miatt, egyet meg Ozzie apjáért.

A mama, amikor gyertyát gyújtott, lassú mozdulattal mindig maga felé húzta a két karját, úgy vonszolta őket a levegőben, mintha tétovázó embereket unszolna. A szemét pedig elfutotta a könny. Ozzie emlékezete szerint akkor is mindig elfutotta a szemét a könny, amikor Ozzie apja még élt, úgyhogy nem a papa halála volt az ok. Hanem a gyertyagyújtás.

Éppen amikor a mama odaérintette az égő gyufát az egyik szombati gyertya kanócához, megszólalt a telefon, és Ozzie, aki karnyújtásnyira állt tőle, lekapta a kagylót, befogta és a melléhez szorította. Ozzie úgy gondolta, amikor a mama gyertyát gyújt, ne legyen semmi zaj; még a lélegzet is halkuljon el, ha lehet. Ozzie a melléhez szorította a kagylót, nézte anyját, amint a láthatatlan tétovázókat unszolja, s az ő szemét is elfutotta a könny. Gömbölyded, fáradt asszony volt az anyja, akár egy ősz pingvin, szürke bőrét már lefelé húzta a gravitáció és saját élettörténetének súlya. Ünneplőben sem festett úgy, mint a kiválasztottak egyike. De amikor gyertyát gyújtott, akkor többnek látszott: olyan asszonynak, aki ebben a pillanatban tudja, hogy Isten bármit megtehet.

Néhány titokzatos perc után vége volt. Ozzie letette a telefonkagylót, és odament a konyhaasztalhoz, ahol anyja a négyfogásos ünnepi vacsorához terített kettejüknek. Ozzie megmondta neki, hogy Binder rabbi szerdán fél ötre hivatja, és azt is megmondta, miért. Életében először ekkor ütötte pofon a mama.

A májat és a tyúklevest Ozzie végigsírta; a többihez már nem is volt étvágya.

Szerdán a zsinagóga alagsorában lévő három tanterem legnagyobbikában Marvin Binder rabbi - szélesvállú, magas, jóképű harmincas férfi, erősszálú, sűrű fekete hajjal - elővette zsebóráját, és megállapította, hogy négy óra. A terem végében Yakov Blotnik, a hetvenegy éves gondnok a nagy ablakot törölgette, motyogott magában, s közben azt se tudta, négy óra van-e vagy hat, hétfő-e vagy szerda. A motyogás, a göndör barna szakáll, a horgas orr meg az elmaradhatatlan két fekete macska a tanulók ámulatának tárgyává avatta Yakov Blotnikot, idegenné, őskövületté, aki hol félelmet, hol meg tiszteletlenséget váltott ki belőlük. Ozzie fülének olyan volt ez a motyogás, mint valami különös, monoton ima; különös, mert az öreg már annyi éve motyogott megállás nélkül, hogy Ozzie azt gyanította, bemagolta az imádságot és Isten már eszébe se jut.

– Szabad beszélgetés következik – jelentette be Binder rabbi. – Vessetek föl bátran bármilyen zsidó témát: vitatkozhatunk vallásról, családról, politikáról, sportról...

Csönd. Borús, szeles novemberi délután volt, az ember el se tudta képzelni, hogy létezik vagy létezhet olyasmi, amit úgy hívnak, baseball. Ezen a héten hát senki sem ejtett szót Hank Greenbergről, erről a múltbeli hősről, miáltal igencsak leszűkült a szabad beszélgetés.

S határait már eleve megszabta az a lelkifröccs, amit az imént Ozzie Freedman kapott Binder rabbitól. Amikor Ozzie-ra került a sor, hogy felolvasson a héber könyvből, a rabbi ingerülten kérdőre vonta, miért olvas még mindig olyan lassan. Semmit se fejlődött. Ozzie azt felelte, tudna gyorsabban is, de akkor félő, hogy nem értené, mit olvas. A rabbi többszöri unszolására azért megpróbálta, ment is neki, mint a karikacsapás, ámde egy hosszú passzus közepén egyszercsak megállt, közölte, hogy egy szót sem ért az egészből, s újra nekifogott csigatempóban. Ekkor jött a lelkifröccs.

Így aztán, amikor eljött a szabad beszélgetés ideje, senki sem érezte magát valami felszabadultan. A rabbi felszólítására csak a roskatag vén Blotnik motyogása volt a válasz.

– Nincsen semmi, amit meg akartok beszélni vagy vitatni? – kérdezte újra Binder rabbi az órájára pillantva. – Semmi kérdés vagy megjegyzés?

A harmadik padból valami dohogásféle hallatszott. A rabbi felszólította Ozzie-t, hogy álljon fel, és közölje mondanivalóját az osztállyal.

Ozzie fölkelt. – Elfelejtettem – mondta, és visszaült a helyére.

Binder rabbi eggyel közelebb lépett Ozzie-hoz, és letámaszkodott a pad szélére. A pad Itzie-é volt, s a rabbi közelségétől a fiú vigyázzülésbe vágta magát.

– Állj csak fel, Oscar – szólt Binder rabbi nyugodtan –, és próbáld meg összeszedni a gondolataidat.

Ozzie felállt. Minden osztálytársa feléje fordult ültében, és figyelte, amint Ozzie kevéssé meggyőzően megvakarja a fejét.

– Nem jut eszembe semmi – közölte, és visszazuttyant a helyére.

– Állj fel! – Itzie padjától Binder rabbi most Ozzie-éhoz lépett. Itzie, amikor a rabbi hátat fordított, széttárt keze hü-velykujját az orrához illesztette, amitől fojtott kuncogás futott végig a termen. Binder rabbi annyira belefeledkezett az igyekezetbe, hogy egyszer s mindenkorra kiirtsa az Ozzie-féle badarságot, hogy ügyet sem vetett a kuncogásra. – Állj fel, Oscar. Miről szól a kérdésed?

Ozzie előkapott egy szót a semmiből. A legkézenfekvőbb szót. – A vallásról.

– Szóval már emlékszel?

– Igen.

– És mi az a kérdés?

A kutyaszorítóba került Ozzie azt bökte ki, ami elsőnek eszébe jutott. – Hogy az Úr miért nem tud megcsinálni mindent, amit akar!

Miközben Binder rabbi a választ, a végső választ formálgatta magában, mögötte három méterre Itzie jelentőségteljesen a rabbi háta felé intett bal kezével, melynek egyik ujját kinyújtotta, s ezzel fergeteges sikert aratott.

Binder megfordult a tengelye körül, hogy megnézze, mi történt, s ekkor, a zűrzavar közepette kiáltotta oda Ozzie a rabbi hátának, amit a szemébe nem kiálthatott. Átható, de színtelen hangja elárulta, hogy hat napja hordozza magában.

– Nem tudod! Nem is tudsz semmit Istenről!

A rabbi visszapördült Ozzie felé. – Micsoda?

– Nem tudod... nem is...

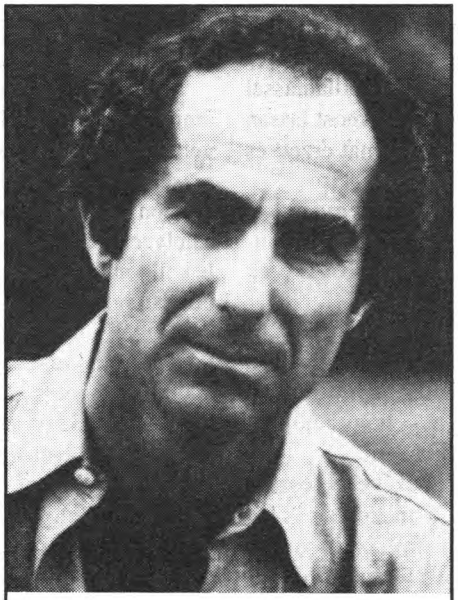
– Kérj bocsánatot, Oscar, kérj bocsánatot! – Ez fenyegetés volt.

– Nem tu...

Binder rabbi keze Ozzie arca felé lendült. Lehet, hogy csak be akarta fogni a fiú száját, de Ozzie félrekapta a fejét, s a tenyér pontosan az orrát találta.

Hirtelen, vörös sugárban eredt el Ozzie orra vére, rá az ingére.

Egy pillanatra teljes zűrzavar támadt. – Te kurva, te kurva! – süvítette Ozzie, és kirontott az ajtón. Binder rabbi egy lépésnyit hátratántorodott, mintha az ő vére spriccelne az ellenkező irányba, aztán esetlenül előrelódult, és Ozzie után ő is kirohant az ajtón. A rabbi széles, kékzakós háta mögött kitódult az egész osztály, s mire az öreg Blotnik hátrafordult az ablakból, már kiürült a terem, s mindenki teljes gőzzel vágtatott fölfelé a három lépcsősoron, mely a tetőre vezet.

Philip Roth New Jersey-ben született 1933-ban. A Bucknell Egyetemen és a Chicagói Egyetemen tanult irodalmat. Első könyve, a Goodbye, Columbus 1960-ban elnyerte az év legjobb amerikai szépírói díját, a National Book Award for Fiction-t.

Philip Roth élt Rómában, Londonban, Chicagóban, New York Cityben, Princetonban és New Englandben. 1955-től kezdve tanított a Chicagói Egyetemen, a Princeton Egyetemen illetve a Pennsylvaniai Egyetemen. Szerkesztette a Penguin könyvek „A másik Európa írói" című sorozatát. A nyolcvanas években az év felét Európában, másik felét Amerikában töltötte. 1987-ben The Counterlife című regénye kapta a National Book Critics Circle Award díjat.

Információink szerint jelenleg Londonban él.

Ha a nappalt az emberi élethez hasonlítanánk – a napkeltét a születéshez, s a napnyugtát, ahogy lebukik a peremen, a halálhoz, akkor azt mondhatnánk: amikor Ozzie Freedman átpréselte magát a zsinagóga tetőkijáratán, vadló módjára rugdalva hátra Binder rabbi kinyúló karja felé, ebben a pillanatban ötven éves volt a nap. Általában az ötven-ötvenöt év adja vissza a legpontosabban a novemberi késő délutánok korát, mert ennek a hónapnak ezekben az óráiban mintha már nem is a szemünk érzékelné a fényt, hanem a fülünk: a fény szinte kattogásnak indul ilyenkor. Ahogy Ozzie becsapta a tetőajtót a rabbi orra előtt, a zár éles kattanását egy pillanatra az égboltba berobbanó súlyos szürkeség hangjának hihette az ember.

Ozzie teljes súlyával rátérdelt a csukott ajtóra; biztosra vette, hogy Binder rabbi válla máris fellöki az ajtót, a deszkát szilánkokra zúzza, az ő testét pedig a levegőbe röpíti. Ámde az ajtó nem mozdult, s Ozzie csak lábdobogást hallott odalentről, előbb hangosan, aztán egyre halkabban, mintha elhaló mennydörgés volna.

Egy kérdés villant át az agyán. – Ez tényleg én vagyok? – Egy tizenhárméves fiúnak, aki most kurvázta le vallási tanítómesterét, nem abszurd a kérdés. Egyre hangosabban visszhangzott fejében a kérdés – Ez én vagyok? Ez én vagyok? –, míg észre nem vette, hogy már nem térdel, hanem őrült iramban rohan a tető pereme felé, szeméből ömlik a könny, torkából a sikoltás, két karja meg úgy kaszál összevissza a levegőben, mintha nem is az övé volna.

– Ez én vagyok? ÉN? ÉN? ÉN? ÉN? Hát ki lenne más – de akkor is!

Alighanem ezt a kérdést teszi fel magának a betörő, amikor az első zárat feszegeti, és állítólag így faggatja önmagát a vőlegény az oltár előtt.

Az a néhány eszelős másodperc, míg testét a tető peremére lódította, némiképp összekuszálta Ozzie önvizsgálatát. Lepillantott az utcára, és elbizonytalanodott, mi is a tulajdonképpeni kérdés: az-e, hogy „Én kurváztam volna le Bindert?", vagy az, hogy „Én ficánkolok a háztetőn?" Az odalenti jelenet azonban mindent eldöntött, ugyanis minden akció során eljön a pillanat, amikor akadémikussá válik a kérdés, hogy én vagyok-e az, vagy más. A betörő zsebregyűri a pénzt és elpucol. A vőlegény másodmagával jelentkezik be a szállodába. A háztetőn lévő fiú meg azt látja, hogy egy utcára való tömeg bámulja odalentről hátrafeszített nyakkal, égnek emelt arccal, mintha legalábbis ő volna a Hayden Planetárium mennyezete. Az ember rögtön tudja, hogy ő az.

– Oscar! Oscar Freedman! – A tömeg közepéből jött a hang, s ha ez a hang valami okból látható lett volna, akkor úgy fest, mint pergamentekercsen az írás. – Oscar Freedman, gyere le onnan, de rögtön! – Binder rabbi fölemelt jobb karja mereven feléje irányult, s a kar végén fenyegetőn bökött felé a kinyújtott mutatóujj. Egy diktátor gesztusa volt ez, de olyané - ezt elárulta a tekintet –, akit arcul köpött a tulajdon inasa.

Ozzie nem felelt. Csak egy futó pillantást vetett Binder rabbi felé. Szeme inkább a lenti világot igyekezett összerakni, szétválasztani az embereket meg a helyeket, a barátokat és az ellenségeket, a résztvevőket meg a bámészkodókat. Barátai tépett csillagokat formázó kis csoportokban álldogáltak Binder rabbi körül, aki még mindig feléje mutatott. Az egyik

– nem angyalokból, hanem – öt kamaszfiúból álló csillag legfelsõ csúcsa Itzie volt. Micsoda világ ez odalent, ezek a csillagok, Binder rabbi... Ozzie, aki egy szempillantással ezelőtt még nem tudott uralkodni a saját testén, most lassan megérezte, mit jelent az, hogy uralom: nyugalmat érzett és hatalmat.

– Oscar Freedman. Háromig számolok, hogy legyere.

Nem sok diktátor számol háromig, hogy alattvalói teljesítsék a parancsát; de Binder rabbi, mint mindig, most is csak ránézésre volt diktátor.

– Készen vagy, Oscar?

Ozzie bólintott, jóllehet nem érzett semmi indíttatást a világon – mármint az égi világnak azon az alsó szintjén, melyre az imént föllépett –, hogy lejöjjön, ha Binder rabbi egy milliót fizet neki, akkor sem.

– Helyes – felelte Binder rabbi. Egyik kezével beleszántott sámsoni fekete hajába, mintha ez a mozdulat volna előírva az első szám kiejtéséhez. Aztán, miközben másik kezével körberajzolta Ozzie-t meg a körülötte lévő égdarabot, elkezdte a számolást: – Egy!

Nem dördült meg az ég. Ellenkezőleg: mintha csak erre az „Egy"-re várt volna, mint valami végszóra, megjelent a zsinagóga lépcsőjén a világ legkevésbé dörgedelmes teremtménye. Jobban mondva nem is kijött, inkább csak kihajolt az ajtón, ki a sötétülő levegőbe. Fél kézzel a kilincsbe kapaszodva fölnézett a tetőre.

– Ojvé!

Yakov Blotnik öreg agya már lassan járt, szinte botra támaszkodva, és jóllehet nem fogta fel pontosan, mit művel a fiú odafenn a tetőn, azt azért tudta, hogy a dolog nem jó - azazhogy nem-jó-a-zsidóknak. Yakov Blotnik szemében ugyanis egyszerűen oszlottak meg a világ dolgai: valami vagy jó-a-zsidóknak, vagy nem-jó-a-zsidóknak.

Szabad kezével beesett arcához kapott. – Ojvé, Gott! – És amilyen gyorsan tudta, visszafordította a fejét és szemügyre vette az utcát. Ott volt Binder rabbi - mintha három dollárral a zsebében árverésen volna, épp most mondta ki reszkető hangon, hogy „Kettő!" –; ott voltak a diákok, és kész. Idáig a helyzet nem-olyan-rossz-a-zsidóknak. De a fiúnak azonnal le kell jönnie, még mielőtt valaki meglátja. A kérdés csak az, hogyan hozzuk le?

Akinek a macskája egyszer is fönnrekedt a tetőn, az tudja, hogyan kell lehozni. Fölhívja a tűzoltókat. Vagy előbb a telefonközpontos kisasszonyt, és ővele kapcsoltatja a tűzoltókat. Akkor aztán jön a nagy szirénázás meg a fékcsikorgás meg a harsogó vezényszavak. És a macska már lent is van. A fiúval is ezt csinálja az ember.

Mármint hogy ezt csinálja, ha az illető Yakov Blotnik és a macskája már rekedt fönn a tetőn.

Mire megjöttek a tűzoltók, szám szerint négy kocsival, addigra Binder rabbi már negyedszer számolt el háromig. A nagy létráskocsi lendületesen befordult a sarkon, leugrott róla egy tűzoltó, a zsinagóga előtti sárga tűzcsapnál termett, s hatalmas villáskulcsával már nyitotta is a csapot. Binder rabbi odarohant hozzá, megfogta a vállát.

– Nincsen tűz...

A tűzoltó visszamotyogott valamit a válla fölött, s ész nélkül csavarta tovább csapot.

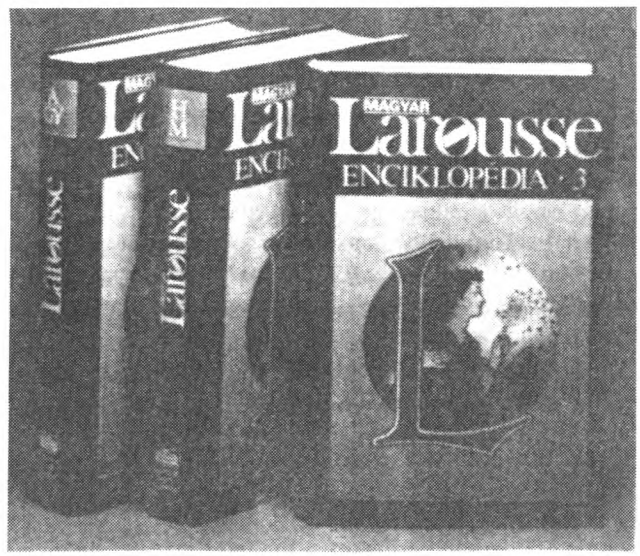
– Dehát nincs tűz, nincs tűz! – ordította most már Binder. Amikor a tűzoltó megint visszamotyogott, a rabbi két kézzel megragadta a fejét, és a tető felé fordította.

Az Akadémiai Kiadó ajánlja a

MAGYAR LAROUSSE ENCIKLOPÉDIA

3. (N–ZS) kötetét.

Ezzel teljessé válik
a világhírű francia enciklopédia,
a LAROUSSE magyar változata.
Ára: 3300,– Ft
Előfizethető, illetve megvásárolható könyvesboltjainkban:
Stúdium Akadémiai Könyvesbolt
1052 Budapest, Váci u. 22.
Magiszter Akadémiai Könyvesbolt
1052 Budapest, Városház u. 1.
Academic Bookshop
1052 Budapest, Gerlóczy u. 7.
Famulus Akadémiai Könyvesbolt
1137 Budapest, Újpesti rkp. 5.
Bálint Sándor Akadémiai Könyvesbolt
6720 Szeged, Aradi vértanúk tere 8.
Rónay Jácint Akadémiai Könyvesbolt
9022 Győr, Széchenyi tér 7.
valamint a Kiadó Kereskedelmi Osztályán:
1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 19–35.

Ozzie-nak úgy tűnt, mintha a rabbi – akár dugót az üvegből – ki akarná rántani a tűzoltó fejét a testéből. Nevetésre ingerelte a jelenet, mert olyan volt, mint egy családi fénykép: a rabbi a fekete kapedliben, a tűzoltó a piros sisakban, s mellettük ott guggolt a kis sárga tűzcsap, mintha a kisöccsük volna, hajadonfőtt. A tető széléről Ozzie legyintett a jelenetre, fél kézzel, könnyedén, csúfondárosan; ám eközben a jobb lába kicsúszott alóla. Binder rabbi a szeme elé kapta a kezét.

A tűzoltók nem vesztegetik az időt. Mire Ozzie épphogy visszanyerte az egyensúlyát, már ott feszült a zsinagóga előtti gyep fölött egy nagy, kerek sárga háló. A tűzoltók, akik tartották szigorú, szenvtelen arccal néztek fölfelé Ozzie-ra.

Az egyik tűzoltó Binder rabbihoz fordult. - Mi van, bolond ez a srác, vagy mi?

Binder rabbi olyan lassan, olyan gyötrelmesen hámozta le szeméről a kezét, mintha ragtapasz volna. Megnézte: a járdán semmi, a háló ép.

– Le akar ugrani, vagy micsoda? – kérdezte kiáltva a tűzoltó.

Binder rabbi, ezúttal nem éppen kőbálvány hangon végül azt felelte: - Igen, azt hiszem igen... Azzal fenyegetőzött...

Fenyegetőzött? Úgy került föl a tetőre, emlékezett Ozzie, hogy ide menekült; esze ágában se volt leugrani. Csak el akart menekülni valahová, és igazából nem is ő rohant a tető felé, inkább fölkergették.

– Hogy hívják a srácot?

– Freedman - felelte Binder rabbi. - Oscar Freedman.

A tűzoltó fölnézett Ozzie-ra. – Mi van veled, Oscar? Le akarsz ugrani vagy mi?

Ozzie nem felelt. Őszintén szólva ez a kérdés csak most vetődött fel benne.

– Idehallgass, Oscar, ha ugrani akarsz, ugorj, ha meg nem akarsz, akkor ne ugorj. Csak ne pocsékold itt az időnket, hallod?

Ozzie előbb a tűzoltóra nézett, aztán Binder rabbira. Szerette volna látni, hogy Binder rabbi még egyszer a szeme elé kapja a kezét.

– Ugrani akarok.

Gyors léptekkel átiramodott a tető sarkára - ez alatt nem volt háló -, kiterjesztett két karját megsuhintotta a levegőben, majd tenyerével nadrágvarrására csapott, s mint valami motor, vijjogni kezdett. - Víííííí.... víííííí - és felsőtestével kihajolt a peremen. A tűzoltók a saroknál termettek a hálóval. Binder rabbi pár szót dünnyögött valakinek, és eltakarta a szemét. Minden mozdulat gyors volt és szögletes, mint egy némafilmen. A tűzoltókocsik láttán összeverődött tömeg torkán hosszú óóóóa-aaaaaa tört ki, olyan, mint a július negyediki tüzijáték idején szokott. A nagy izgalomban senki se figyelt a tömegre, kivéve persze Yakov Blotnikot, aki a kilincsbe kapaszkodva számlálta a fejeket. - Firundcvancig... finfundcvancig... Ojvé, Gott! - A macskánál nem volt ilyen.

Binder rabbi kikukucskált az ujjai között, megnézte a járdát meg a hálót. Semmi. Ellenben Ozzie odafenn a másik sarok felé vágtatott. Vele vágtattak a tűzoltók idelenn, de képtelenek voltak lépést tartani. Ozzie, ha akarja, bármikor levetheti magát a járdára, s a tűzoltók, mire odaérnek a hálóval, már csak letakarni tudják, ami megmarad belőle.

– Víííííí... víííííí...

– Hé, Oscar - kiáltotta a kifulladt tűzoltó -, mi a fene ez, valami játék, vagy mi?

– Víííííí... víííííí...

– Hé, Oscar...

Csakhogy Ozzie már megint a másik sarkon verdesett vadul a szárnyaival. Binder rabbi nem bírta tovább - a föld alól előkerült tűzoltókocsikat, a vijjogó öngyilkosjelölt fiút, a hálót. Kimerülten térdre rogyott, mellén összefont két kezéből kis kupolát formálva így könyörgött: - Oscar, hagyd abba. Oscar, ne ugorj. Oscar, kérlek, gyere le... Nagyon kérlek, ne ugorj!

Ekkor hátulról a tömegből egy magányos hang, egy magányos fiatal hang egyetlen szót kiáltott oda a tetőn álló fiúnak.

– Ugorj!

Itzie volt az. Ozzie egy pillanatra abbahagyta a verdesést.

– Rajta, Ozz! Ugorj! – Itzie kilépett a csillagalakból, és bátran, nem a nagyokos, hanem a tanítvány sugallatára megállt külön. – Ugorj, Ozz, ugorj!

Binder rabbi hátrafordult - még mindig térdenállva és összekulcsolt kézzel. Itzie-re nézett, aztán gyötrődve vissza Ozzie-ra.

– Oscar! Ne ugorj! Kérlek, ne ugorj... kérlek, kérlek...

– Ugorj! – Ez most nem Itzie volt, hanem a csillag egy másik csúcsa. Mire Freedmanné megérkezett a félötös megbeszélésre Binder rabbihoz, addigra az egész kis fejtetőre állított kakasülő harsogva kérlelte Ozzie-t, hogy ugorjon, Binder rabbi pedig már nem kérlelte, hogy ne ugorjon, hanem a két markából formált öbölbe zokogott.

Érthető módon Freedmanné nem tudta, mit keres a fia a háztetőn. Úgyhogy megkérdezte.

– Ozzie, Ozzie-kám, mit keresel ott? Ozzie, mi ez?

Ozzie abbahagyta a vijjogást, karját siklórepülésig lassította, addig a lanyha szárnycsapásig, melyre gyönge szélben bízzák magukat a madarak, de felelni nem felelt. Ott állt az alacsony, felhős, sötétülő égbolton – a fényt most hirtelen lejjebb kapcsolták, alacsonyabb fokozatba –, szelíden verdesett, és lenézett arra a kis batyunyi asszonyra, aki az anyja.

– Mit csinálsz, Ozzie? – Az asszony a térdeplő rabbi felé fordult, odarohant hozzá, olyan közel, hogy a gyomra meg a rabbi válla között csak egy papírlap vékonyságú szürkületréteg húzódott.

– Mit csinál az én kisfiam?

Binder rabbi rámeredt, de ő is néma maradt. Csak összekulcsult két keze mozgott: gyönge érverés módjára pulzált előre-hátra.

– Rabbi! Hozd le onnan! Megöli magát! Hozd le az én egyetlen kisfiamat...

– Nem tudom lehozni - felelte Binder rabbi -, nem tudom... – Szépvonású arcát a háta mögött álló fiúcsapat felé fordította. – Miattuk. Hallgasd csak őket.

Freedmanné csak most vette észre a fiúcsapatot, most hallotta meg, mit kiabálnak.

– Miattuk csinálja. Rám nem hallgat. Miattuk. – Binder rabbi úgy beszélt, mintha révületben volna.

– Miattuk ?

– Igen.

– De miért?

– Azt akarják, hogy...

Freedmanné fölemelte mindkét karját, mintha az égboltot dirigálná. – Miattuk csinálja! – Aztán egy olyan ősi taglejtéssel, amely régebbi, mint a piramisok, régebbi, mint a próféták meg az özönvíz, visszaejtette a karját. – Egy mártír. Nézzétek csak! – Fejével a tető felé intett. Odafent Ozzie még szelíden verdesett. – Az én mártírom.

– Oscar, gyere le, szépen kérlek – nyögte Binder rabbi.

Freedmanné döbbenetesen monoton hangon szólongatta a tetőn álló fiút. - Ne legyél mártír, kisfiam. Ne legyél mártír.

Akár a litániát, úgy ismételte szavait Binder rabbi. – Ne legyél mártír, kisfiam. Ne legyél mártír.

– Gyerünk, Ozz, legyél csak Martin! – Itzie volt az. – Legyél csak Martin, legyél csak Martin - szállt be a kórusba minden hang, hogy éltesse a *Martinságot*, bármi legyen is az. – Legyél csak Martin, legyél csak Martin...

Ahogy sötétedik, fenn a tetőn valahogy egyre rosszabbul hall az ember. Ozzie csak azt fogta fel, hogy a két csapat most kétféle új dolgot akar: a barátai lelkesen és dalolva buzdítják valamire, anyja meg a rabbi pedig monotonul kántál ugyanezen valami ellen. A rabbinak most nem sírós a hangja, és nem sírós az anyjáé sem.

A nagy háló úgy meredt Ozzie-ra, mint valami világtalan szem. A hatalmas, felhős ég mind lejjebb nyomult; alulról úgy festett, mint egy szürke hullámlemez. Ozzie fölnézett erre a részvétlen égre, és hirtelen tudatába villant: milyen különös, amire ezek az emberek, a barátai kérik: azt akarják, hogy ugorjon le, hogy ölje meg magát. Erről énekelnek, ennek örülnek. És valami még ennél is különösebb: Binder rabbi térdepel és reszket. Ha van kérdés, amit most föl kell tenni, az nem az, hogy „Ez én volnék?", hanem: „Ezek mi volnánk?... Mi volnánk?"

Idefönn lenni a tetőn - kiderült - komoly dolog. Ha leugrana, vajon tánc lenne-e a dalolásból? Igen? Minek vetne véget a leugrás? Ozzie epedve gondolt arra, de jó is lenne, ha fölszakíthatná az eget, belenyúlhatna, és előhúzhatná a napot: s a napkorongra, akár egy pénzdarabra, vagy az volna rávésve, *Ugorj,* vagy az, *Ne ugorj.*

Ozzie-nak kissé meggyöngült, megroggyant a térde, mintha az ugrásra készülne elő. Karja a vállától a körme hegyéig megfeszült, megmerevedett, megdermedt. Ozzie úgy érezte, minden porcikája arra készül, hogy szavazzon: öngyilkos legyen-e vagy sem - és mintha minden porcikája független volna tőle.

A fény váratlanul még egy fokozattal lejjebb kattant, s ez az új sötétség, mint valami szájpecek, elhallgattatta a barátokat, akik emezt fújták, s a mamát meg a rabbit, akik amazt.

Ozzie abbahagyta a szavazatszámlálást, s furcsa, magas hangon, mint akit váratlanul ér, hogy beszélnie kell, megszólalt.

– Mama!

– Tessék, Oscar.

– Mama, térdepelj le, úgy, mint Binder rabbi.

– Oscar...

– Térdepelj le – ismételte –, különben ugrom.

Ozzie sóhajtást hallott, aztán gyors suhogást, s amikor oda nézett, ahol anyja idáig állt, csak egy fejbúbot látott, alatta meg a ruha karéját. Anyja ott térdepelt Binder rabbi mellett.

Ozzie újra megszólalt. - Mindenki térdeljen le. – Hallani lehetett, hogy mindenki letérdel.

Ozzie körülnézett. Félkézzel a zsinagóga ajtajára mutatott. – Őt is térdepeltessétek le.

Zaj hallatszott, nem a térdreesés zaja, hanem húzódó testé és ruháé. Ozzie Binder rabbi hangját hallotta, amint fojtottan azt suttogja: – ...különben öngyilkos lesz – s amikor megint lenézett, a kilincsnél ott látta Yakov Blotnikot, életében először keresztény imádkozó pózban.

Ami a tűzoltókat illeti: nem is olyan nehéz, térdepelve feszesen tartani egy hálót, mint gondolnánk.

Ozzie megint körülnézett. Aztán Binder rabbit szólította.

– Rabbi!

– Tessék, Oscar.

– Binder rabbi, hiszel Istenben?

– Igen.– Hiszed-e, hogy Isten bármit meg tud tenni? – Ozzie előrehajtotta fejét a sötétben. - Bármit?

– Oscar, azt gondolom...

– Mondd, hogy hiszed: Isten bármit meg tud tenni.

Pillanatnyi habozás, majd: – Isten bármit meg tud tenni.

– Mondd, hogy hiszed: Isten tud gyereket csinálni közösülés nélkül.

– Tud.

– Mondd ki!

– Isten - ismerte be Binder rabbi – tud gyereket csinálni közösülés nélkül.

– Mama, mondd ki te is.

– Isten tud gyereket csinálni közösülés nélkül – mondta ki az anyja.

– Övele is mondasd ki. – Nem volt vitás, ki az az ő.

Néhány pillanat múlva Ozzie már hallotta is a komikus, öreg hangot, amint a növekvõ sötétségnek Istenről beszél.

Aztán Ozzie mindenkivel elmondatta. Azt is elmondatta velük, hogy hisznek Jézus Krisztusban – előbb egyenként, aztán mind együtt.

Mikor vége lett a katekizmusnak, beköszöntött az este. Az utcáról úgy tűnt, mintha a fiú sóhajtott volna egyet odafönn a tetőn.

– Ozzie! – Egy női hang megkockáztatta a kérdést. – Most már lejössz?

Válasz nem érkezett, de az asszony várt, s amikor a hang végül megszólalt, vékony volt, sírós és kimerült – mint egy öregemberé, aki most hagyta abba a harangozást.

– Mama, hát érted már? Nem szabad megütnöd. Neki sem szabad megütnie. Isten miatt nem szabad megütnöd, Mama. Soha senkit sem szabad megütni Isten miatt...

– Ozzie, most légy szíves, gyere le.

– Igérd meg, ígérd meg, hogy sosem ütsz meg senkit Isten miatt.

Ozzie csak az anyját kérte, de valamiért mindenki, aki ott térdepelt az utcán, megígérte, hogy sosem üt meg senkit Isten miatt.

Megint csönd lett.

– Most már lejöhetek, Mama - mondta végre a fiú a tetőn. Balra-jobbra fordította a fejét, mint aki körülnéz, mielőtt átkel a kocsiúton. – Most már lejöhetek...

És lejött, egyenest a sárga háló kellős közepébe, mely úgy fénylett az est peremén, mint egy túlfejlett glória.

Nemes Anna fordítása

Philip Roth

Új zsidó sztereotípiák

Mostanában azt veszem észre, hogy olyan országban élek, ahol kultúr-hős lett a zsidó, vagy legalábbis újabban annak hiheti magát. Nemrég hallottam a rádióban, hogyan vezette föl a lemezlovas az *Exodus* című új film dalát, melyet Pat Boone énekel. Közölte, hogy „a dalnak ez az egyetlen hiteles változata". Mitől hiteles? Kinek? És miért? Erről nem szólt a lemezlovas. Csupán áhitatos csend következett, majd Boone hangja, forgószél-kísérettel:

E föld enyém,
Istentől kaptam én!

Nem tudom, fölfelé vagy lefelé lépkedek a kultúra létráján, netán oldalra, ha felidézem: most itt az *Exodus* dal, előtte volt az *Exodus* film, azelőtt pedig az *Exodus* regény. Akárhonnan nézzük, semmi kétség, hogy a zsidó mint hazafi és hadfi, mint harcedzett fegyverforgató roppant megelégedéssel tölti el az amerikai közönség nagy részét.

A *New York Post*nak adott interjújában Leon Uris, a regény írója azt mondja: az ő zsidó harcosa sokkal közelebb áll a valósághoz, mint az a zsidó-kép, melyet a többi zsidó író fest. Föltételezem, hogy Uris engem is *a többiek* közé sorol, egy nő ugyanis elküldte nekem a *Post*-beli cikket, és követelte, indokoljam meg, mi az az „antiszemitizmus és öngyűlölet," amely – őszerinte – csak úgy árad újonnan megjelent novelláskötetemből. Uris a következőket nyilatkozza a riporternek, Joseph Wershbánk:

Valósággal iskolát teremtettek már azok az amerikai zsidó írók, akik egyebet se csinálnak, csak átkozzák az apjukat, gyűlölik az anyjukat, és egyfolytában a kezüket tördelik, amiért egyáltalán a világra jöttek. Ez nem művészet, nem irodalom. Ez a pszichiátria területe. Ezek az írók hivatásos apologéták. Évről évre ott díszeleg egy kötetük a sikerkönyvek listáján. Undorító - felfordul tőlük a gyomrom.

Azért írtam meg az** Exodust, **mert elegem volt a mentegetőzésből - meg abból, hogy úgy érzem, mentegetőznöm kell. Ennek az országnak a zsidósága jóval többet adott a hazának - a művészet, az orvostudomány, de kivált az irodalom területén -, mint ami lélekszáma arányában elvárható.

Elhatároztam, hogy írok egy izraeli történetet. Kimondottan elfogult vagyok. Kimondottan zsidópárti.

Az író ugyanazt éli át, amit az olvasó. Amikor Európában és Izraelben az** Exodus **megírásához szükséges kutatómunkát végeztem, rám is a reveláció erejével hatott valami, mégpedig az a felismerés, hogy mi, zsidók nem olyanok vagyunk, amilyeneknek ezidáig ábrázoltak bennünket. Igazából harcosok vagyunk.

„Igazából harcosok vagyunk." Olyan vakmerő és ostoba ez a kijelentés, s akkora tájékozatlanságra vall, hogy cáfolni sem érdemes. Az embernek az az érzése, hogy Uris elhatározta, egyedül vág vissza a maga alkotta új zsidó figurával, az idősebbikkel, aki számos olyan történetben megjelenik, ahol ez a poén: „Légy jó fiú, Jakie, ne verekedj." Persze nem sokra megyünk, ha szimplifikálásra szimplifikálással válaszolunk. De azért Uris, amikor figyelmét épp nem foglalják le a kutatómunkával járó reveláció erejű felismerések, elolvashatná Elie Wiesel új könyvét, a *Hajnal*t. Wiesel nem tartozik az amerikai zsidó írók közé, magyar zsidó, aki jelenleg New Yorkban él, és első könyvében, az *Éjszaka* című önéletírásban azt mondja el, mit élt át tizenötéves fejjel Auschwitzban és Buchenwaldban, a két koncentrációs táborban, amely, mint írja, „örökre fölemésztette a hitemet... meggyilkolta Istenemet és lelkemet, s porrá zúzta álmaimat." Második könyve, a *Hajnal*, az Izrael állam megalakulását megelőző palesztinai zsidó terrorista akciók idején játszódik, s hőse azt a feladatot kapja, hogy végezzen ki egy angol őrnagyot, akit a zsidó terroristák ejtettek túszul. A regény azokról a rettenetes órákról szól, melyeket a hős a kivégzés előtt átél. Szeretném tudatni Uris-szal, hogy Wiesel hőse egyáltalán nem büszke rá, hogy eljátszhatja ezt a harcos szerepet, és önigazolásul nem is sikerül olyan szálakat találnia, amelyek a zsidóságot hagyományosan a durvasággal és a vérontással kötnék össze. Igenám, de úgy fest, Uris nem szorul rá, hogy én tájékoztassam ilyesmiről; ha ugyanis képes elhinni a Time magazin alábbi hírét, akkor többet tud, mint amennyit a *New York Post*ban elárul.

Manhattanben azt írja a Time, hogy

a harminchét esztendős Yehiel Aranovicz kapitány ... az izraeli menekülteket szállító „Exodus" nevű blokádtörő hajó egykori parancsnoka odahaza fenntartásainak adott hangot az immár négymillió példányban eladott sikerkönyvvel kapcsolatban, amelyet az ő 1947-es hősi története ihletett. „Az izraeliek - jelentette ki - nagy csalódás ez a könyv, s akkor még finoman fogalmaztam. Izraelben sose léteztek olyan figurák, amilyenek itt felvonulnak. Ez se nem történelmi regény, se nem irodalom."...Az** Exodus **írója, Leon Uris a kaliforniai Encinóból vág vissza: „Irja csak le, hogy azt kérdem: - Miféle kapitányról van szó? Más mondanivalóm nincs is. Nem vagyunk azonos súlycsoportban. Nézze meg a példányszámaimat."

Tény és való, hogy nem biztonságos pusztán annak alapján megvádolni valakit, amit a *Time* idéz tőle; még az is meglehet, hogy a *Time* direkt csiklandozni akarja az olvasót egy klasszikus sztereotípiával: íme a rámenős zsidó, aki

---

A *Reading Myself and Others* című kötetből. Ezt a tanulmányt a szerző eredetileg a chicagói Loyola Egyetemen olvasta fel az „Emberi igények és képek" című szimpóziumon, melyet a B'nai B'rith Megbélyegzés-ellenes Ligája és a Loyola Egyetem közösen rendezett 1961-ben.

pénzért bármire kapható, ha megfizetik. Volt idő, amikor egynémely nem-zsidónak jól jött ez az imázs, hogy helyére tegye a zsidót. Ma más a módszer: ma a Uris-féle imázs járja, az, amelyiket milliók ismertek meg Uris könyvéből, és újabb milliók látnak majd a filmvásznon.

Itt van Leon Uris, aki elfogadhatóvá, megnyerővé, vonzóvá teszi a zsidót meg a zsidó tulajdonságokat, és itt van a híres optimista és kisvárosi bölcselő, Harry Golden. A Harry Golden-féle zsidó-képet Theodore Solotaroff elemzi tökéletesen a *Commentary* hasábjain megjelent legutóbbi tanulmányában, melynek címe „Harry Golden és az amerikai közönség". Golden három könyve, a *For 2 cents Plain,* az *Only in America* és az *Enjoy, Enjoy!* „egyformán kielégíti a zsidó nosztalgiát meg a nem-zsidó kíváncsiságot", írja Solotaroff, s „nyomasztó világossággal mutat be néhányat társadalmunk elmúlt évtizedének igen valóságos gondjaiból és viszonyaiból - egy olyan társadaloméiból, amelyre az jellemző, hogy jószándékkal, de erőtlenül, érzelgősen és félreérthetően szól önmagáról.... A középosztály zagyva banalitásait egy kis Manischewitz-féle tormával ízesítve örök bölcsességekként (tálalják itt az olvasónak.)"

Solotaroffnak a torma jut eszébe Goldenről; én inkább a szirupra szavazok. Érdemes figyelni Golden kezét, mikor Solotaroff megállapításaira reagál: egyikkel önti a szirupot, másikkal már törölgeti is lefele. Lapjában, a *The Carolina Israelite*-ban azt írja, Solotaroff óriásit téved, amikor azzal vádolja őt, hogy dicsőíti a New York-i gettó életét. Golden, jellegzetes szerénységével és logikájával így érvel: „Nekünk zsidóknak ... nemcsak saját társadalmunk volt, hanem - kimondom őszintén - valóságos zsidó városunk; ez a közösségi érzés adja a régi East Side emlékének fényét, s ez az oka, hogy bármit írok New Yorknak erről a negyedéről, a középosztálybeli amerikai zsidóság zöme csak úgy falja. Az érzelem önmagában nem tudna ilyen bámulatosan nagy érdeklődést kelteni." Az iménti mondat első szava helyesen így hangzik: érzelgősség - és ha ez nem tud nagy érdeklődést kelteni, akkor semmi.

Nem nehéz megérteni, zsidó körökben miért olyan népszerű Golden és Uris. Egyrészt ott van a ráismerés gyönyörűsége, az a természetes és egyszerű öröm, amely akkor fog el bennünket, ha meglátjuk nyomtatásban, hogy „flódni" meg „kindli". Aztán ott a lovagregény, amely rólunk szól: a Héber Hősről meg a Sikeres Bevándorlóról. Harry Golden, aki maga helyezi magát egy sorba a kamaszkalandregényíró Horatio Algerrel, elénk tárja mindazoknak a bíráknak, filmsztároknak, tudósoknak és komédiásoknak a nevét, akik a zsidók lakta alsó East Side-ból indultak, és híresek lettek, meggazdagodtak. De honnan a nem-zsidók érdeklődése? Az *Exodus*t négymillióan vették meg, az *Only in America*t kétmillióan - ez nem lehetett mind zsidó. Miért érdeklik a nem-zsidókat a zsidó figurák, szokások, erkölcsök, a zsidó történelem? És egyáltalán, hogyhogy Pat Boone énekli „az egyetlen hiteles verziót"? Miért nem Moishe Oysher vagy Eddie Fisher?

Solotaroff egyfelől azzal magyarázza Golden vonzerejét, hogy a világ, melyet az olvasónak nyújt, „csupa elevenség, energia, törekvés, fegyelem és melegség - vagyis pontosan azok az értékek jellemzik, amelyek a mai középosztálybeli családban és kertvárosi lakhelyén egyre inkább hiányoznak." Ráadásul manapság mintha különleges csábereje volna a zsidó érzelmességnek. Olyan emberek, akiknek nem jutna eszükbe megállítani egy négert az utcán, hogy elbeszélgessenek vele arról, mit jelent számára a „ritmus", engem megszólítanak, és a „meleg szívemről" faggatnak. Azt hiszik, ez hízelgő - és azt hiszik, hogy igaz.

Nem hiszem el, hogy azt hiszik, ez valami bonyolult dolog, hogy a melegség, ha van, csak úgy magától sugározna - mármint hogy ne a tűz volna a forrása.

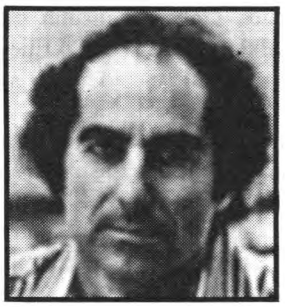
Az Iowai Állami Egyetemen több zsidó hallgató is jár a posztgraduális szemináriumomra, ahol írói mesterséget tanítok. A múlt félévben hárman a zsidó gyerekkorról írtak novellát, s a drámai feszültség meg az érzelmek hőfoka mind a háromban igen magas volt. Furcsamód - vagy talán nem is olyan furcsamód - mindegyik történet hőse egy tíz-tizenöt éves zsidó fiú, aki eminens, jólnevelt és mindig jólfésült. A novellák mindegyike a hős és egy nem-zsidó szomszédfiú vagy iskolatárs közti barátságról szól, egyes szám első személyben. A nem-zsidó gyerek kissé alacsonyabb társadalmi osztályból való - például olasz-amerikai vagy Tom Sawyer-féle amerikai -, és ő vezeti be a középosztálybeli zsidó fiút a testiség világába, minthogy neki már van némi szexuális tapasztalata. Nem azért, mintha idősebb volna zsidó cimborájánál, hanem mert már volt alkalma a kalandra, ugyanis a szülei nem nagyon törődnek vele: vagy elváltak, vagy iszákosak, vagy iskolázatlanok, vagy örökösen károm-kodnak, vagy csak egyszerűen nincsenek otthon annyit, hogy a körmére nézhessenek. A srácnak így aztán bőven van ideje, hogy lányok után futkosson. A zsidó fiút viszont folyton ellenőrzik: ellenőrzik lefekvéskor és tanulás közben, de különösen étkezéskor. Az anyja ellenőrzi. Az apát ritkán látni, s a fiú meg ő jóformán csak köszönőviszonyban van egymással. Az öregje vagy dolgozik, vagy alszik, vagy némán lapátol az asztal túloldalán. Ezeket a családokat mégis valami nagy-nagy melegség lengi be, különösen a nem-zsidó srác családjához viszonyítva, s mindez a melegség lényegében a mamából árad. Ámde a fiatal hős ezt nem úgy éli meg, ahogy Harry Golden meg az ő közönsége. A melengető tűz perzselni is tud, sőt fojtogatni; a hős éppen a szülői közömbösséget irígyli a nem-zsidó fiútól, és minden jel szerint főleg azért, mert barátja ennek köszönheti a szexuális kalandok lehetőségét. A vallás itt nem az isteni és azon túli titkok kulcsa, hanem az érzéki és erotikus

UNIELEKTRO KFT.

Vagyonvédelmi és elektronikus készülékek
gyártása és javítása.
2000 Szentendre, Üstökös u. 7.
Telephely: 1039 Margitliget u. 2.
Telefon/Fax: 180-2427

A Magyar Zsidó Kulturális egyesület
riasztórendszerének gazdája

Ne feledje, kétféle hely létezik:
ahová már betörtek,
és ahová még csak most fognak.

titkoké, azé a csodáé, hogy az ember hozzányúl egy utcalányhoz. Ezek a zsidó mesélők tehát arra a melegségre vágyódnak, amelyhez - szerintük - a nem-zsidók oly könnyen hozzájutnak; miközben a Harry Golden-féle nem-zsidók meg azt a melegséget irígylik, amely Golden szerint a zsidóknak gyakorlatilag az ölükbe pottyan.

Sietek leszögezni, hogy ezekben a történetekben a nem-zsidó barát sose zsidólányhoz vezeti el az ifjú mesélőt.

Azsidó nő az anya meg a lánytestvér. A nemi vágy a másmilyenért emészti a hőst. Ez itt a siksze-ábránd - a másik oldal zsidólány-ábrándjának megfelelője, azé, ahol a nem-zsidó álmodozó „dinnyemellű"-nek nevezi álmai tárgyát (lásd Thomas Wolfe-ot). Egyébként nincs szándékomban lekicsinyelni ezeknek az írással foglalkozó diákoknak a tehetségét azzal, hogy a zsidó kamasz álmai iránti érdeklődésüket a Goldennél föllelhető ábrándokhoz hasonlítom: a hős egyvalamit mindegyikük történetében megtanul - miután cimboráját elnyeli a szomszédság vagy az érettség -, megtanulja saját kínos helyzetének terhes ellentmondásosságát.

Golden és Uris senkit semmivel nem terhel. Csakugyan: vonzerejük jórészt éppen abból fakad, hogy segítenek eloszlatni a valódi vagy vélt bűntudatot. Kiderül, hogy a zsidók igazándiból nem is szánnivaló ártatlan áldozatok; miközben állítólag üldözték őket, ők csak úgy lubickoltak egymás melegszívűségében és a csodálatos családi életben, s kifejlődött bennük - miként Solotaroff idézi Harry Golden egyik kritikusát - az a „gyönyörű zsidó világszemlélet".

Istenem, az a gyönyörű zsidó világszemlélet, aminek már a puszta léte is garantáltan megnyugtatja a lelkiismeretet: hiszen ha az áldozat nem áldozat, akkor az üldöző sem üldöző. A Golden nyújtotta egyéb vígaszok mellett kínálkozik még itt egy menekülőút azoknak a gojoknak, akik nem aktív antiszemiták ugyan, de a bizalmatlanság, a gyanakvás azért mindenesetre el-elfogja őket a zsidókkal szemben, vagyis olyan érzelmeket táplálnak, amelyeket - jól tudják - nem volna szabad. Golden megnyugtatja őket (akárcsak a zsidókat), hogy vidám, optimista és elbűvölő nép vagyunk, és egy hiperszuper országban élünk - hát nem azt bizonyítja-e az ő pályája is, hogy az amerikai rendszert egyáltalán nem rontja-rágja a bigottság? Itt van ő, a zsidó, aki ráadásul minduntalan hallatja a szavát, s lám, egy déli nagyváros megbecsült polgára. Hát nem csodálatos? És mindez nem Svédországban történik, nem Olaszországban, nem a Fülöp-szigeteken. Hanem itt, Amerikában! - magyarázza nekik Golden.

Meglehet, mindez hatásos gyógyír némely szorongó és jószándékú nem-zsidó bajára, merthogy ezentúl nem kell bűntudatot éreznie olyan bűnökért, amelyekért csakugyan nem felelős; meglehet, kedvez a tessék-lássék antiszemitáknak, akik nem kedvelik a zsidókat, mivelhogy ők se kedvelik magukban azt, hogy nem kedvelik a zsidókat. De azt hiszem, ez az eljárás nem nagyon respektálja magukat a zsidókat és a zsidó múlt súlyos tényeit. És nem respektálja a nem-zsidók gyanakvásának jogosságát sem. Hiszen ők miért ne gyanakodhatnának? Tény, hogy aki elkötelezett zsidó, az hisz abban, hogy az emberi lét legsúlyosabb kérdéseit illetően - amilyen a múlt megértése, a jövő megtervezése, Isten és az emberiség viszonyának feltárása - neki van igaza, a keresztények pedig tévednek. Hívő zsidó lévén nyilvánvalóan úgy látja, az erkölcsi rend felbomlása és a spirituális értékek kopása, melyre századunkban sor került, a kereszténység alkalmatlanságát bizonyítja arra, hogy fenntartsa a jót. De hát kinek jutna eszébe ilyesmivel traktálni a szomszédját? Amit ehelyett nap mint nap tapasztalunk Amerikában, az „az antiszociális jelenségek befogadása a társadalomba ... az antikulturális jelenségek befogadása a kultúrába ... a felforgató jelenségek legitimizálása". Lionel Trilling fordulatai ezek, amelyekkel azt írja le, sok diákja hogyan reagál a modern irodalom szélsőségesebb elemeire. Szavai számomra a tágabban értelmezett kultúrára is érvényesek: gondoljunk csak a különbségek összemosására, mely körülöttünk egyfolytában zajlik, a zsibbasztó „toleranciára", amely megfosztja hatalmuktól - mert erre találták ki - mindazokat, akik különböznek, eltérnek vagy lázadnak. Akit komolyan kéne venni mint fenyegető erőt, azt azzal hallgattatják el a leghatásosabban, hogy népszerűvé avatják. A kertvárosokban maholnap beatnik-partykat rendeznek, de engem ez még nem győz meg arról, hogy minden ember testvér. Ellenkezőleg: az újság nap mint nap azt adja tudtomra, hogy idegen. Idegen és ellenség; és épp mert ez így van, nem az a dolgunk, hogy „szeressük egymást" (ami minden jel szerint kivihetetlen), hanem hogy ne kövessünk el erőszakot egymás ellen és ne áruljuk el egymást - úgy tűnik, ez is épp elég nehéz.

De a zsidók persze követtek el erőszakot. Éppen az erőszakos cselekményeik történetét meséli oly büszkén Amerikának Leon Uris. Hogy az amerikai zsidóknak ez tetszik, azt nem nehéz megérteni, de a nem-zsidóknak? Honnan ez az áhitat, amely a népszerű dal „egyetlen hiteles változatát" körüllengi? Egyáltalán, mitől népszerű a dal? A film? A könyv? Amerikában sokak számára annyira meggyőző és kellemes az *Exodus* nyújtotta ábrázolás, hogy hajlamos vagyok azt hinni, a mű nem csekélyebb nyomástól igyekszik tehermentesíteni a nemzet lelkiismeretét, mint magának a holocaustnak az emlékétől, hatmillió zsidó meggyilkolásának nyers, értelmetlen, pokoli iszonyatától. Mintha legközelebb egy népszerű dal vagy film, mondjuk, azt akarná elérni, hogy megszabaduljunk a másik nyomasztó rémségtől, Hirosima lakóinak meggyilkolásától. Hirosima esetében talán külön történet és dal is szólna arról a gyönyörű modern nagyvárosról, amely az atompusztítás hamvaiból kinőtt, meg arról, mennyivel virágzóbb, egészségesebb és elevenebb az élet az új városban, mint az odaveszett régiben volt. De akár így lesz, akár nem - s ugyan ki cáfolná ebben a rámenős országban, hogy hamarosan így lesz –, pillanatnyilag Golden akar megnyugtatni bennünket, hogy még a gettóba zárt zsidókat is valódi boldogság, optimizmus és melegség töltötte el (nem ám elkeseredés, pesszimizmus és idegengyűlölet), Uris pedig azt bizonygatja, hogy nem kell aggódni, a zsidók nem is olyan sebezhetők és védtelenek, meg tudják védeni magukat. Tény, hogy meg is védték. A *Life* magazin egyik héten Adolf Eichman képét

közli a címlapon, pár héttel később pedig, zsidó szabadsághős-szerepben, Sal Mineoét. Úgy fest, hogy a bűn, amelyre nincs megfelelő emberi reakció, s amelyre válaszul semennyi bánat, részvét, bosszúvágy nem elegendő, legalább részben megtoroltatott. S amikor a mérleg két serpenyője lassan - látszólag - egyensúlyba kerül, akkor már nem marad más hátra, csak a megkönnyebbült sóhaj. A zsidó már nem a kulisszák mögül nézi az erőszakot, nem is első számú áldozat többé, hanem résztvevő. Nagyszerű. Isten hozta minálunk. Akinek puskája van és kézigránátja, aki Istentől kapott jussáért öl (ez esetben, mint a dalból megtudjuk, Istentől kapott földjéért), az már nem egykönnyen ítélkezhet a másik fölött, ha az öl azért, amit - saját számításai szerint - ő kapott Istentől.

Urist büszkeséggel tölti el fölfedezése, hogy a zsidók harcosok; és büszkeséggel tölti el jónéhány zsidó olvasóját - a nem-zsidó olvasókat talán nem annyira büszkeséggel, mint inkább megkönnyebbüléssel. Ámde a zsidó terroristákról szóló Elie Wiesel regény, *a Hajnal* hősének lelke nem ilyen derűs és nyugodt. Őt szégyen mardossa és zavarodottság, és úgy érzi, egy tragikus rémálom foglya lett, reménytelenül és végérvényesen. Hiába hajtogatja magában, mennyire igazságos és nemes cél érdekében gyilkol, saját és népe múltjával a háta mögött nincs ami enyhítené benne az iszonyatot, amit az okoz, ha golyót ereszt egy másik emberbe. Buchenwaldban és Auswitzban annyi mindent látott és annyit szenvedett, hogy amikor az angol tisztre szögezett pisztolya ravaszát meghúzza és belép véres századunk hóhérai sorába, tudja, hogy most végképp elpusztul az is, amiről azt gondolta, ez ő. Akárcsak Jób, ő is olyan zsidó, aki nem érti, mivégre jött a világra.

Nemes Anna fordítása

Roth kísértetei

Philip Rothtal beszélget Alain Finkielkraut

– Több regényét is egyes szám első személyben írta. És hőseinek sok a közös vonása Önnel. Portnoy Newarkban nőtt fel, akárcsak Ön; David Kepesh, a The Professor of Desire *(A vágy professzora) hőse egyetemi tanár, és ugyanazokról az irodalmi témákról ad elő, amelyekről Ön adott elő a Pennsylvania Egyetemen.* The Ghost Writer *(A szellem árnyékában) című, legutóbbi könyvében egy húsz évvel ezelőtti fiatal író keres magának példaképet, atyai íróbarátot. Ez a fiatal író, Nathan Zuckerman, épp most jelentetett meg egy novellacsokrot, mely óhatatlanul az Ön első kötetét, a* Goodbye Columbust *(Isten veled, Columbus) juttatja eszünkbe. Azt jelenti-e mindez, hogy gyónásnak, alig álcázott önéletírásának kell olvasnunk a könyveit?*

– A könyveimet szépirodalomnak kell olvasni, olyan élvezet igényével, amilyen élvezetet a szépirodalom nyújthat. Nincs mit meggyónnom, és nem akarok gyónni senkinek. Nem kért meg rá senki, és senki sem ígért feloldozást, ha meggyónok. Ami az önéletrajzomat illeti, el se tudom mondani, milyen unalmas lenne. Szinte csak olyan fejezetekből állna, amelyekben egyedül ülök egy szobában, és az írógépre meredek. Az én önéletrajzom eseménytelenségéhez képest Beckett *L'innommable*-ja (A megnevezhetetlen) kész Dickens-regény.

Ez persze nem jelenti azt, hogy képzeletem táplálására ne merítettem volna bőven saját élettapasztalatomból. De nem azért, mintha le akarnám leplezni, közszemlére akarnám tenni vagy akár ki akarnám fejezni önmagamat. Így találom ki saját énemet. Saját énjeimet. Saját világaimat. Ha „önéletrajzi" vagy „gyónásos" jelzőkkel címkéznek olyan könyveket, mint az enyéim, akkor nemcsak meghamisítják hiteles jellegüket, hanem mondhatni épp azt a művészi vonásukat veszik semmibe, amely némelyik olvasónak azt súgja, hogy ezek a könyvek nyilván önéletrajzi ihletésűek. Nem azzal teremtjük meg az intimitás hangulatát, ha nyilvánosan letoljuk a nadrágunkat; ha megpróbáljuk is, a legtöbben ösztönösen elfordulnak.

Ez a két szó – gyónásos és önéletrajzi – újabb akadályt gördít olvasó és mű közé; méghozzá azzal, hogy tovább erősíti a megzavart közönségben az amúgy is erős kísértést, hogy pletykává alacsonyítsa le a szépirodalmat.

Nem mintha mindez újdonság volna. Az utóbbi hónapokban újraolvastam Virginia Woolfot, s a következőkre akadtam 1915-ben írott regénye, a *The Voyage Out* (A kiutazás) egyik párbeszédében. (Olyan figura mondja ezt, aki írni szeretne.) „Senkit nem érdekel semmi. Csak azért olvasnak regényt, hogy megtudják, milyen ember az író, ha pedig személyesen ismerik, akkor arra kíváncsiak, melyik barátja írta meg. Maga a regény – a fogantatása, az, hogy az író hogyan látott meg valamit, milyen érzései támadtak, hogyan hozta kapcsolatba egyik dolgot a másikkal – ez jó, ha egyetlen embert érdekel a millióból."

– Úgy tetszik, Önt erősen nyugtalanítják azok a gátak, melyeket társadalmunk emel a mű és olvasói közé. Beszéltünk már a hírnévről és a tömegkommunikációs eszközökről, amelyek eltorzítják az író szándékait. Beszéltünk a pletykáról, az átlagember torztükréről, mellyel leskelődéssé alacsonyítja le az olvasást. Beszéltünk a szentségekről, melyek révén a mozgalmárok akarják propaganda célokra felhasználni az irodalmat. De ugye, vannak még gátak? Azok a strukturalista klisék, melyeket David Kepesh, a vágy professzora így bírál bevezető előadásában: „Észre fogják venni (és nem mindnyájan helyeslik majd), hogy nem értek egyet azokkal a kollégáimmal, akik azt állítják, hogy legértékesebb és legizgalmasabb pillanataiban az irodalom alapvetően nem in-

Esquire, 1981 szeptember. Az interjút rövidítve közöljük.

formatív. Lehet, hogy zakóban-nyakkendőben jelenek meg itt, lehet, hogy hölgyeimnek és uraimnak szólítom Önöket, mindazonáltal kérem, hogy a jelenlétemben valamennyien tartózkodjanak az olyan szavak használatáról, mint »struktúra«, »forma« és »jelek«". Mitől olyan veszedelmesek az irodalmi avantgarde elvei?"

– Én nem tekintem az avantgarde tartozékának az olyan szavakat, hogy struktúra, forma vagy jel. Amerikában a leggyermetegebb középiskolai irodalomtanárok mindennapi szókincsében szerepelnek. Ha tanítok, én nem vagyok olyan finom, mint Kepesh tanár úr, vágyaim professzora: én bizony megtiltom a hallgatóknak, hogy ezeket a szavakat használják, s aki nem engedelmeskedik, kiküldöm az óráról. Az eredmény: beszédstílusuk – sőt néha még a gondolkodásmódjuk is – rendkívül sokat fejlődik.

Ami a strukturalizmust illeti: nem játszott különösebb szerepet az életemben. Így hát, sajnos, most nem szolgálhatok Önnek semmiféle lesújtó vádbeszéddel.

– Nem vártam lesújtó vádbeszédet. Csak arra voltam kíváncsi, mit jelent Önnek az olvasás.

– Azért olvasok szépirodalmat, hogy kiszabaduljak abból a fojtogatóan szűk perspektívából, amelyből magam látom az életet, és hogy képzeletben belebújhassak olyasvalakinek a bőrébe, akinek írói látásmódja merőben más, mint az enyém. Ugyanezért írok is.

– Nálunk, Franciaországban Önt amerikai zsidó íróként tartják számon, sőt – Bellow-val és Malamuddal együtt – az úgynevezett New York-i zsidó iskola tagjaként. Elfogadja-e ezt a besorolást?

– Ez egyfajta zsurnaliszta séma, amely szinte minden alapot nélkülöz, s a tetejébe még pontatlan is. Először is, hármónk közül csak Malamud született és nevelkedett New Yorkban, Brooklyn egyik szegénynegyedében. Felnőtt életét gyakorlatilag ő is New Yorktól távol töltötte: Oregon és Vermont egyetemein tanított. Bellow Montrealban született, s azóta szinte megszakítás nélkül New Yorktól nyolcszáz mérföldnyire nyugatra él, Chicagóban. Ez a város annyira különbözik New Yorktól, mint Marseille Párizstól vagy Manchester Londontól. A könyv, melynek első nagy sikerét köszönheti, az *Adventures of Augie March* (Augie March kalandjai) nem úgy kezdődik, hogy „Zsidó vagyok, New Yorkban születtem", hanem úgy, hogy "Amerikai vagyok, Chicagóban születtem."

Én a New Jersey állambeli Newarkban születtem, mely gyerekkoromban ipari kikötőváros volt, százötvenezer, jórészt fehér bőrű munkáslakossal, s a harmincas-negyvenes években még mindig vidéknek számított. A Hudson folyó, amely New York és New Jersey államot elválasztja, akár az Anglia és Franciaország között húzódó La Manche csatorna is lehetett volna, majdnem akkora volt az etnikai határ, legalábbis a mi társadalmi helyzetünkben lévők számára. Tizenhét éves koromig Newark zsidó kispolgárok lakta részében éltem, aztán Pennsylvania egyik kis vidéki egyetemére iratkoztam be. A baptisták alapították a tizenkilencedik század közepén, s a hallgatóknak még az én időmben is kötelező volt hetente istentiszteletre járni. Távolabb nem is kerülhettem volna New York vagy saját newarki környeze-tem szellemétől. Kíváncsi voltam, milyen „Amerika" többi része. Amerikáé, így, idézőjelben, mert ekkor Amerika még éppúgy szinte teljesen elvont gondolat volt a fejemben, mint Franz Kafkáéban. Tizenhat-tizenhét éves koromban Thomas Wolfe és a szokványos amerikai élet tőle származó lírai értelmezése tartott erőteljes hatás alatt. Még mindig hatott rám az a néppárti demagógia, melyet a világválság szült és a második világháborús hazafiúi buzgalom alakított át az „anyaföld végtelenségéről" meg a „nép gazdag sokféleségéről" szóló népszerű nemzeti mítosszá. Már elolvastam Sinclair Lewist, Sherwood Andersont és Mark Twaint, s egyikük se álltotta azt, hogy New York városában vagy akár a Harvard Egyetemen megtalálom „Amerikát". A Harvardon sok minden megtanulhatok, de a lelkem mélyén tudtam, hogy nem ezt keresem.

Így hát kiválasztottam egy egyszerű egyetemet Pennsylvania közepén, egy szép völgy kedves kis mezővárosában, ahol hetente istentiszteltre jártam osztálytarsaimmal, a keresztény fiúkkal a lányokkal, jórészt nyárspolgári beállítottságú, hagyománytisztelő családok gyerekeivel. Körülbelül egy fél éven át próbálkoztam azzal, hogy teljes szívvel belevessem magam a kor hagyományos egyetemi életébe, bár az istentiszteletet sose vette be a gyomrom, így hát rászoktam, hogy a szertartás alatt titokban Schopenhauert olvassak a pad alatt. Úgy látszott, a többiek mindent hallatlanul élveznek, én azonban hamarosan belebújtam egy Nyihaha szerepébe, aki elbitangolt a Gulliver utazásaiból, s most itt van az egyetemen. Föl-le legelésztem a könyvtárhoz vezető hosszú zöld gyepen, s csak azért néztem föl néha-néha, hogy agyamba véssem egy idegen faj különös szertartásait.

Egyetemi tanulmányaimat végül a chicagói egyetemen fejeztem be, aztán Washingtonba mentem, ahol leszolgáltam a katonaidőmet. 1956-ban visszatértem Chicagóba, s két évig tanítottam az egyetemen. Itt kezdtem el írni azokat a novelláimat, melyeket első könyvemben, az *Isten veled, Columbus*-ban gyűjtöttem össze. Mikor ezt a kéziratot 1958 nyarán elfogadták közlésre, felmondtam egyetemi állásomat, hogy Manhattanbe költözzek, s ezután ne a fiatal tanár, hanem a fiatal író életét éljem. Fél esztendeig laktam a Lower East Side-on, meglehetősen boldogtalanul; az „irodalom" színtér nem tetszett; a kiadók világa nem érdekelt; a szexuális ostrom akkor és ott divatos trükkjeinek nem voltam mestere; s mert nem a kereskedelemben, nem is az iparban, nem is a pénzvilágban dolgoztam, nem sok értelmét láttam, hogy maradjak. A következő években Rómában, Londonban, Iowában és Princetonban éltem. 1963-ban azért mentem vissza New Yorkba, hogy magam mögött hagyjam házasságomat, melyet ötven mérföldnyire délre, Princetonban kötöttem, ott, ahol egyetemi előadó voltam, s ahol később pszichoanalízisnek vetettem alá magam. Mikor az analízis véget ért, vidékre költöztem, s azóta is ott élek.

– Tehát New York nem igaz. A zsidó környezet azonban fontos ihletője írásainak. S nekem az Isten veled, Columbustól A szellem árnyékában című regényig mindig az tűnt fel, hogy mint írót a zsidó világnak a komikus vonásai

vonzzák, a tragikusak viszont – holott ezt várná az ember – nem. Mivel magyarázza ezt?

– Az életrajzommal. Akárcsak Bellow-nak és Malamudnak, nekem is zsidók a szüleim, és félig öntudatlanul zsidóként nevelkedtem. Nem úgy értem, hogy a zsidó hagyományok szellemében, vagy hogy vallásos zsidónak neveltek volna, hanem úgy, hogy beleszülettem abba a helyzetbe, hogy zsidó vagyok, és hamarosan tudatosodtak bennem e helyzet velejárói.

Zömmel zsidók lakta környéken éltem, és olyan iskolába jártam, ahol a tanulók és a tanárok kilencven százaléka zsidó volt. Amerikában az én nemzedékemhez tartozó, városi gyerek számára nem számított különlegességnek, hogy az ember ilyen etnikai vagy kulturális gettóban él. Newark ma szinte teljesen fekete város, lidércesen lezüllött állapotban, de az ötvenes évek végéig demográfiailag éppúgy a sokféleség jellemezte, mint annyi más amerikai iparvárost, melyet a századfordulón úgy elárasztottak a Németországból, Írországból, Olaszországból, Kelet-Európából és Oroszországból ideözönlő bevándorlók hullámai. Mihelyt sikerült kikerülniük a nyomornegyedekből, ahol többnyire nincstelenül kezdték amerikai életüket, a városokon belül a bevándorlók külön-külön telepeket létesítettek: itt élvezhették a megszokottság kényelmét és biztonságát, s egyúttal keresztülmentek az új életformával járó küzdelmes átalakuláson. Ezek a telepek egymással rivalizáló, versengő és valamelyest idegengyűlölő szubkultúrákká fejlődtek a városon belül; mindegyik kialakította a maga amerikanizálódott stílusát, s amikor az első világháború kitörésekor lényegében megszűnt a további bevándorlás, ezek a gettók, ahelyett, hogy beolvadtak volna, növekvő gazdagságuk és stabilitásuk révén az amerikai élet maradandó jellegzetességévé lettek.

Azt akarom világossá tenni, hogy az az Amerika, melyben én, mint zsidó gyerek, felnőttem, semmiben sem hasonlított arra az Angliára vagy Franciaországra, ahol, ha ott jövök a világra, zsidó gyerekként felnőttem volna. Nem arról volt szó, hogy itt vagyunk mi egynéhányan, és ott állnak ők valamennyien. Én minden fajtából láttam egynéhányat. Nem valami egységes többségtől megfélemlítve – nem ettől rettegve vagy vele dacolva – nőttem föl, hanem úgy, hogy azt éreztem, a többséghez tartozom, mely egymással rivalizáló kisebbségekből áll, s egyik sem él a miénknél irigylésre méltóbb társadalmi vagy kulturális körülmények között. Mikor arra került a sor, hogy egyetemre menjek, nem volt meglepő a választásom: személyesen sosem ismertem egyetlen úgynevezett amerikait sem, holott állítólag ezek is a mi hazánkban élnek.

Emellett azonban születésemtől fogva a zsidóságnak egy olyan erőteljes érzelmi és történelmi töltésű meghatározása ivódott belém, amely ellenkezett saját tapasztalataimmal. E meghatározás szerint a zsidó mindig szenved, a zsidó mindig nevetség, lekicsinylés, megvetés, gúnyolódás és undor tárgya, a zsidónak az üldözés és a kegyetlenség minden gyalázatos formájából kijut, a zsidót akár meg is ölik. Ha saját tapasztalatom nem támasztotta alá ezt a meghatározást, hát alátámasztotta nagyszüleim tapasztalata meg az ő felmenőiké és a mi európai kortásainké. Az európai zsidó élet e tragikuma és a mi New Jersey-i zsidó életünk valósága közötti különbséget egymagamnak kellett megemésztenem, s valójában a kétféle zsidóság életkürölményeinek ez a hatalmas eltérése adta első novelláim és később a *Portnoy-kór* témáját. New Jersey-ben zsidónak lenni éppen azért volt komikus dolog, mert valamilyen módon hozzákapcsolódott ezekhez a hátborzongató eseményekhez.S most hadd mondjak el valamit az „iskoláról", e hasznavehetetlen címke utolsó szaváról. Még egy utolsó szög a koporsómba, aztán készen is vagyunk.

Bellow, Malamud meg én nyilvánvalóan nem alkotunk semmiféle New York-i iskolát. Ha zsidó iskolát alkotunk, ez csak abban a sajátságos értelemben igaz, hogy hármónk közül ki-ki megtalálta a maga eszközeit arra, hogy kilépjen zsidó környezete belterjességéből, s átalakítsa a hajdani anekdotázó „couleur locale"-isták – és apologetikusok, nosztalgikusok, publicisták, propagandisták – fantáziájának kellékeit olyan szépirodalommá, melynek céljai ugyan merőben mások, de amely változatlanul ugyanennek a világnak a sokszínű sajátosságaiban gyökerezik. S még ez a hasonlóság is igen csekély, ha meggondoljuk, szükségképpen mennyi különbség adódik életkorunk, felnövekedésünk, születési helyünk, osztályhoz tartozásunk, vérmérsékletünk, iskoláztatásunk, szellemi érdeklődésünk, morális elveink, irodalmi példaképeink, művészi céljaink és becsvágyaink eltéréseiből.

– A szellem árnyékában természetesen nemcsak a zsidókról szól. Egyik témája – ahogy Ön megfogalmazta – a zsidóság mint írói téma: az ifjú Nathant már pályafutása kezdetén azzal vádolják, hogy információt ad ki az ellenségnek, az antiszemitáknak, hogy kollaboráns. Mitől olyan problematikus a zsidóság mint írói téma?

– Attól problematikus, hogy azok a zsidók, akik erőteljesen tiltakoznak a zsidóság olyan írói ábrázolása ellen, melyet károsnak ítélnek, nem okvetlenül korlátoltak vagy paranoiásak. Ha rosszak az idegeik, nem ok nélkül rosszak. Nem akarnak olyan könyveket, amelyek vigasztalják az antiszemitákat vagy erősítik az antiszemita sztereotípiákat. Nem akarnak olyan könyveket, amelyek sértik a zsidókat, akik már amúgy is áldozatai – ha nem is a zsidóüldözés valamilyen fajtájának – a társadalmunk bőre alatt most is járványosan terjedő zsidóutálatnak. Nem akarnak olyan könyveket, amelyek sértik a zsidók önbecsülését, és amelyek kevéssé vagy egyáltalán nem járulnak hozzá ahhoz, hogy nőjön a zsidóság tekintélye a nem-zsidó világban. Mindazon iszonyatok után, amelyek ebben a században a zsidók millióit érték, nem nehéz megérteni ezt az igényt. Valójában éppen e

Györgyi asszony

házasság- és társközvetítő szolgálata
Telefon: 115-4241,
munkanapokon 8–10 óráig és 19–21 óráig

megértés könnyű mivolta okozza a problémát, az egymással ütköző elkötelezettségek problémáját, melyet oly nehéz megoldani. Ugyanis akármilyen mélységesen gyűlölöm az antiszemitizmust, akármekkora dühöt és dacot vált ki belőlem még legcsekélyebb megnyilvánulása is, akármennyire szeretném megvigasztalni áldozatait, mint írónak nem az a dolgom, hogy vigaszt nyújtsak a szenvedő zsidóknak, támadást indítsak üldözőik ellen, vagy hogy a tétovázók elé terjesszem a zsidó ügyet. Zsidó kritikusaim – Amerikában sokan vannak – egyre azt hajtogatják, hogy én kezem-lábam elhajítom, csak hogy ne képviseljem a zsidó ügyet. Miután már több mint húsz éve vitatkozom velük ezen, csak annyit mondhatok: másképp látják ők, és másképp látom én. Meddő vita – pontosan ettől olyan problematikus a zsidóság mint írói téma.

– Beszélgetésünk előtt elolvastam A szellem árnyékában című könyvét, ezért természetesnek vettem, hogy Ön Nathan Zuckerman, a fiatalabbik író, s hogy Lonoff – a szigorú, puritán, idősebb író, akit Zuckerman annyira csodál – Malamud és Singer valamiféle képzeletbeli keveréke. Most azonban látom, hogy Ön, akárcsak Lonoff, félig-meddig remeteségben él New Englandben; szinte naphosszat ír és olvas, Lonoff önmagáról szóló kifejezésével élve „a mondatokat faragja". Ön tehát Lonoff? Vagy árnyaltabban fogalmazva: író-ideálja-e a remete, az önmaga-fölszentelte szerzetesbarát, aki a művészet kedvéért félrevonul az élettől?

– Tudja, a művészet is élet. A magány is élet, a tűnődés is élet, a színlelés is élet, a föltételezés is élet, a szemlélődés is élet, a nyelv is élet. Csakugyan kevesebb köze lenne az élethez a mondatok faragásának, mint az autógyártásnak? Kevesebb köze lenne az élethez a *To the Lighthouse* (Világítótorony) olvasásának, mint a fejésnek vagy a kézigránát-hajításának? Szerintem az írói hivatással járó elszigeteltségnek – amely jóval több, mint az, hogy valaki az ébrenlét óráit jórészt egyedül tölti el egy szobában üldögélve – van annyi köze az élethez, mint a szenzációhajhászásnak vagy a nagy multinacionális vállalatoknak odakint a hatalmas sürgés-forgásban. Én úgy érzem, hogy nekem főleg a művészet nyit utat az élet – legalábbis a saját életem – leglényegéhez.

Lonoff volnék? Zuckerman volnék? Portnoy volnék? Azt hiszem, lehetnék. Még lehetek. De ez idáig még nem vagyok olyan világosan körvonalazott alak, mint egy könyvbéli figura. Én még mindig az amorf Roth vagyok.

Szécsi Éva

Utazás Philip Roth koponyája körül

Kezdhetnénk P. Howard szellemében úgy, hogy keressük az „igazi" Trebitschet. Kezdhetnénk Philip Roth szellemében egy vallomással: a vitaösszefoglaló nem lesz igazi szemle; a vita objektíven visszaadhatatlan, mert a vitatkozók maguk is beleesnek *Philip Roth*, vagy *Zuckerman*, vagy *Kepesh*, vagy *Tarnopol*, vagy *Philip Roth II.* és *Philip Roth III.* csapdájába és önmagukkal vitáznak.

Amit viszont fontosnak tartok a bevezetőbe, az, hogy mi itt Magyarországon, magyarországi zsidók, magyar zsidók, nemzsidó-zsidók alig vitatkozunk Philip Rothról; Roth ugyan elérkezett ide, néhány év késéssel, de hozzánk 1969-ben Prága közelebb volt, mint New Jersey, vigyázó szemünket 1967 után sem vethettük Izraelre, a 70-es években a szocialista piacgazdaság fából vaskarikáját kerestük, nem a zsidó identitást. S amikor végre eljutottunk Portnoyhoz és az ő kórjához, a mennyezetre lövellt spermától alig láttuk, hogy a történet nem a pubertáskor szexuális zavarairól szól. Honi és térségbeli hőseink, akiken nevetünk, Kohn és Grün, meg Rabinovics a Vörös térről. Mi Portnoyt, Kepesht, Tarnopolt vagy a *Shylock-hadművelet* antihős Moszad-ügynökét, *Pipiket* fel sem fogjuk, mi nem találkoztunk velük.

*

Az író Philip Roth körül kétszer izzottak fel a szenvedélyek: 1969-ben, *A Portnoy-kór* megjelenése után, Amerikaszerte és Nyugat-Európában. Az amerikai zsidóság szinte egy emberként sértve érezte magát és ki akarta tagadni Portnoyt, azaz Philip Roth-ot, a franciák már kíváncsibbak, következésképpen elnézőbbek voltak, számukra a sértés nem volt egyértelmű, mert nem tudták eldönteni, Roth azonos-e Portnoy-jal. A második vita most zajlik, a *Shylock-hadművelet* körül. Sok kritikus sajnálkozik a szerzőn: túl sokat problémázik azon, amin az amerikai zsidóknak nincs idejük problémázni; akadnak kritikusok, akik a művet igazi regényként elemzik, irodalmi értékeivel, jellemábrázolásával, számosan igyekeznek előbányászni a sok ego és alterego közül a szerző „igazi" véleményét (eredménytelenül) és egy tanulmány kijelenti: ez a csúcs, Philip Roth elérkezett a szublimált zsidósághoz, az absztrakt zsidóhoz. Philip Roth a *„zsidó an sich"* – írja *Hillel Halkin* az amerikai *Commentary* című folyóirat 1994 februári számában. Egyébként ez sem az amerikai kritikus és műfordító találmánya, hiszen ezt Zuckerman fogalmazza meg önmagáról: *„egy zsidó, judaizmus nélkül, cionizmus nélkül, zsidóság nélkül, templom, hadsereg, vagy akár egyetlen pisztoly nélkül, egy zsidó, akinek nyilvánvalóan nincs otthona, csak van önmagában, akár egy pohár, vagy egy alma"*. Viszont a körülmetélés – mondja megintcsak Zuckerman – *„azt bizonyítja, hogy van egy mi, s ez a „mi" több, mint én meg „ő"*. „Roth konokul tör könyvein keresztül az „én"-től a „mi" felé. És ez kétségtelenül jó a zsidóknak" – vonja le a tanulságot Hillel Halkin.

De mivel *S. T. Meravi*, a *Jerusalem Post* kritikusa úgy érezte, hogy Roth elkésett, Shylock-hadművelete pusztába

kiáltott tudathasadás, korai még Halkin dícséretével nyugtázni a napot.

*

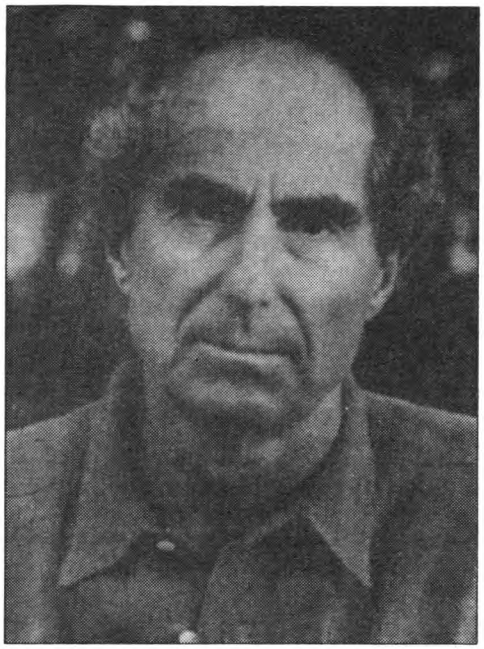
Idézet a Shylock-hadműveletből: *„Ezt nevezik image-making-nek: minden megfelel, ami a fogyasztót, a propagandagépezetet szolgálja. A Marlboró megteremtette a Marlboró embert, Izrael a Holocaust embert... A MINDENT ELREJTŐ FÜSTFÜGGÖNY MÖGÖTT SZÍVJON IDŐNKÉNT HOLOCAUSTOT".*

„Egy nemzedékkel ezelőtt Philip Rothnak ez a durva tréfája viharos válaszra ingerelte volna az amerikai zsidókat. Ma semmilyen reagálást nem vált ki belőlük. A legtöbb amerikai zsidó számára Philip Roth és aggodalmai idejétmúltak, ósdiak, irrelevánsok... Pedig Philip Roth valószínűleg óriási erőfeszítést fektetett bele amúgy figyelemreméltó művébe. Jóllehet a Shylock-hadművelet játékos különcködés, mégis mélységesen zsidó, amolyan klasszikus Purimspiel. A szerző nem vesztette el mesterségbeli tudását, csak olvasótáborát. S ez akár végső kommentárnak is tekinthető az Izrael–Diaszpóra vitában". – írja Meravi.

*

„Összegezzük. Egy harmadik generációs amerikai zsidó, aki 1933-ban született, New Jerseyben nevelkedett, az 50-es években elindul az egyetemre és felfedezi, hogy író. Mint a legtöbb fiatal író, ő is saját tapasztalataiból ír történeteket, amelyek egyúttal menekülési kísérletet is tükröznek az otthoni miliő konvenciói és respektusa elől. Első könyve ilyen történeteket tartalmaz. Irodalmi értékük és a zsidó középosztály életmódja ellen intézett valódi vagy kimódolt támadások alkalmasak arra, hogy felkeltsék a csodáló, vagy dühös figyelmet a szerző iránt Amerikában, elindítván őt ilymódon sikeres írói pályáján" – írja Halkin. – Az ifjú író, híven az eszményi típushoz, búcsút mond a zárt, parókiális világnak, s kilép az „igazi" életbe, a keresztény Amerikába. Az egyetemi campusról írt regényében zsidók és nemzsidók fedezik fel egymást társadalmilag és szexuálisan, a Nyugat-Amerikában játszódó regényben pedig nem is szerepelnek zsidók. Egyik sem arat művészi vagy kasszasikert. Az ifjú író rájön a kudarc okára: befejezetlenül hagyta New Jerseyt, saját pszichéjét. A Nagy Mű megírása előtt szembe kell nézni gyermekkora igazi belső történetével (az igazi nem jelentvén a tényszerű valót). Gyárt egy felháborító önéletrajzot *(A Portnoy-kór)*, amelynek lázas energiája, izgatottsága azonnal eljut az olvasóhoz, egyeseket vérig sért, másokat csiklandoz, s az írót gazdaggá és híressé teszi".

Majd következik két Nagy Mű: az első az Egyesült Államok elnökéről szól, a második az Amerikai Nemzeti Szórakozásról. Mindkettő csapnivaló.

S ezt követi egy önvallomás: *„Én, David Alan Kepesh, akit az olvasók Philip Rothként is ismernek, ezennel kijelentem – több sikertelen kísérletem alapján –, hogy semmi más nem érdekel annyira, hogy jól írjam meg, mint saját lényem és ami közvetlenül értint".*

A *Shylock-hadművelet* ennek a gondolatnak a laboratóriumi tökély-modellje. A szerző hőse egy *Philip Roth* nevű amerikai író, akinek történetesen a keresztény angol *Claire Bloom* a felesége (mint a szerzőnek) és történetesen Connecticutban él (mint a szerző). A regényhős (és a szerző) 1988-ban Jeruzsálembe utazik a Demjanjuk perre.

A regénybeli *Philip Roth* találkozik Izraelben egy emberrel, aki *Philip Roth*nak adja ki magát, s azt hirdeti, hogy Izrael gettó, el fog pusztulni, az izraeliek egyetlen menekvési lehetősége visszatérni Berlinbe, Krakkóba, Bukarestbe, egyszóval: a *diaszpórizmus*. Színre lép a *PFSZ* és a *Moszad*, és mindkettő be akarja szervezni mindkét Philip Roth-ot. És ott van az „igazi" Philip Roth egyetemi barátja, Ziad, aki a következő – azóta sokat idézett – szónoklatot vágja ki: *„Ezek a győztes zsidók szörnyetegek. S nemcsak a Kahanékra, a Saronokra gondolok. Mind ilyenek, a Josuák, az Ozok. A jók ellenezték a Nyugati Part elfoglalását, de nem tiltakoztak apám házának elfoglalása ellen, a szép izraeliek meg akarják tartani cionista lopott holmijukat és tiszta lelkiismeretüket. Nem tisztábbak, mint a többi. Mit gondolsz, kik ezek a provinciális senkik? Börtönőrök! Ez az ő nagy zsidó vivmányuk: hogy a zsidókból börtönőröket és vadászbombázó pilótákat csináltak! És feltételezzük, csak egy pillanatra, hogy győznek, s hála a zsidó atombombának, eltünik minden arab Nabluszból, Hebronból, Galileából és Gázából, hogy néznének ki ötven év múlva? Egy jelentéktelen, hangos kis ország. Amilyen a palesztinok voltak, megsemmisítésük előtt – egy zsidó Belgium, amelynek még egy Brüsszelje sincs, amelyet mutogathatna". Harold Bloom,* a *The New York Review* kritikusa szerint Ziad a regény legszimpatikusabb alakja; szenvedélyes retorikája meggyőzőbb, mint a Moszados Smilesburger könyörtelen pragmatizmusa és zsidó észjárása.

Smiközben a kritikusok eltünődnek, mennyire azonosul a szerző szenvedélyes PFSZ-es hősével, engedtessék meg a következő szubjektív megjegyzés: a jelek szerint nem vetik be a zsidó atombomát az arabok ellen. Az Izraelt körülvevő arab tenger fennmarad. Talán béke lesz – valamikor. S mi van akkor, ha Izrael nem szerepel majd a lapok első oldalán? Mint ahogyan Belgium, Dánia, Hollandia is ritkán szerepel? Ha „közönséges" állam lesz, hétköznapi demokráciával, hétköznapi bajokkal, örömökkel, hétköznapi jóléttel?

„Mit tudnak ezek itt a zsidóságról? Ezek az „egészséges, magabiztos" zsidók, akik lenézik a diaszpóra „neurotikus"

zsidóit? Azokat, akik sikeresek, akik toleráns emberi lények, akik az áramlatok sokféleségében és az emberi különbözőségek nagy világában élnek?" – így Ziad.

*

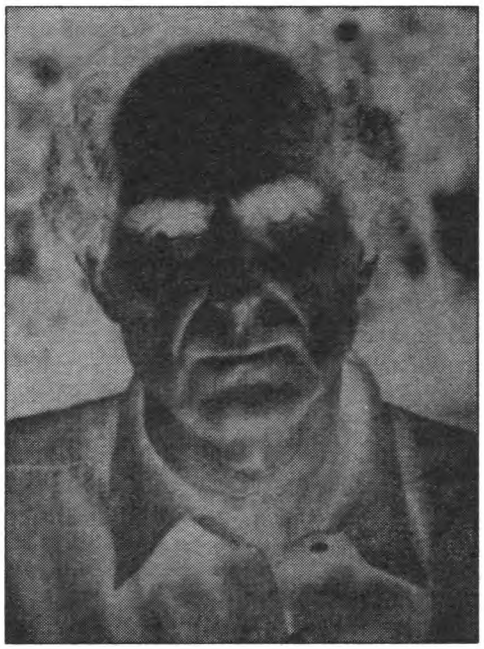
„Csak nem képzelik, hogy komolyan veszem a »diaszporizmust«, amit Philip Roth sem gondol komolyan? A diaszporizmus eszköz Roth számára, hogy megindokolja, miért nem alijázik, miért él Amerikában... A diaszporizmus nem pusztán válasz a cionizmusra, hanem annak gonosz paródiája is, a Visszatérés Törvényével... S figyelmen kívül hagyja a bennszülött lakosság ellenséges érzületét. Berlin, Bukarest, Varsó és Odessza lakói aligha fogadnák nagyobb örömmel a visszatérő zsidókat, mint a palesztinok... Ennek a diaszporizmusnak semmi köze sincs a mai Európához, annál több köze van a mai Amerikához" – írja *Morris Dickstein* a *Tikkun* című amerikai folyóirat Roth-vitájában.

„Ha Izraelben élnék – ha a nővérem volnék, Jeruzsálemben, amerikai férjjel és négy Amerikában született gyerekkel, utálnám ezt a könyvet. De mint olyasvalaki, akinek érzelmeit e partokon telekkönyvezték, én egyszerűen csak nem szeretem" – írja az amerikai *Daphne Merkin,* aki megjegyzi, hogy a gondosan lefordított héber szövegek, az Achille Lauro, a Klinghoffer házaspár, az Intifáda, a Holocaust, a Pollard-ügy kavargása ellenére a regényben vajmi kevés ismerhető fel Izraelből.

„Hogyan felelek a diaszporizmus filozófiájára? Pozitíven. Roth/Roth-tal ellentétben nem hiszem, hogy azon kellene vitatkozni, kik a jobbak, az Izraeli zsidók, vagy Európa és Amerika zsidói... Roth most kiokádja azokat az érzelmeket, amelyeket a második világháború után az európai és az amerikai zsidók elrebegni sem mertek... Éveken keresztül ennek az országnak a zsidósága bűntudattal volt tele, mert a feketék emberi jogaiért menetelt, elhagyta ősei vallását, oltárt emelt Freudnak vagy Marxnak, amikor az igazi zsidók az arabok ellen harcoltak.

Erre Philip Roth (részben vagy egészben) azt feleli: Szamárság, gátlásainkban az erő. Ahelyett, hogy bűnösnek éreznénk magunkat, legyünk büszkék. Ebből az európai és amerikai szorongó, szétszórt, nem-heroikus létezésből született a szocializmus, a pszichoanalizis és a relativítás elmélete. És mit szült Izrael nacionalista, csatákban edzett, etnikailag megtisztított léte? Libanon, a Nyugati Part és a Gáza-övezet megszállását és az Intifádát... Roth a diaszpórában élő bizonytalan, gyökértelen zsidó cionista sztereotípiáját a feje tetejére állította (vagy a fejéről a talpára, hogy Marxot és Engelst parafrázáljam)" – írja *Daniel Lazare.*

„Az olvasót legjobban az zavarhatja, amit a regényben egyetlen szereplő sem mond ki, de ami a diaszporizmus filozófiájában jelen van, nevezetesen, hogy Izrael létét teszi

vitathatóvá. Nem a területeket, vagy a palesztinok jogait, nem is a palesztinok, vagy az antiszemiták, Demjanjuk vagy a zsidók, vagy akár Philip Roth identitását. Nem, ehelyett azt látjuk, hogy Izrael egy negyvenéves hiba, villanásnyi időszak a zsidóság történelmében, kuriozitás, nem pedig élő, bonyolult nemzetállam" – írja *Anita Norich,* a michigani egyetem jiddis és angol irodalomtanára.

*

A regény élén angolul és héberül áll a mottó: *„Jákob pedig egyedül marada és tusakodik vele egy férfiú, egészen a hajnal feljöveteléig".* Roth nem elveszett ember, írja Daphne Merkin, felismerte, hogy nem elég jiddisezni, vissza kell menni a gyökerekhez, ezért csörgedezteti nem létező héber tudását regénye oldalain, hiszen azt a hébert, amelyet a newarki iskola „kicsi, fülledt tantermében" tanult *(Isten veled, Colombus),* már rég elfelejtette.

Aztán Daphne Merkin kifakad: „Akarunk még egyáltalán valamit is megtudni azon kívül, amit már amúgyis tudunk boldog newarki gyermekkoráról, hogy körülrajongták mint tehetséges második fiút, a baseball iránti szeretetéről, arról hogy szüntelenül beleesik a látszólag szelíd, de alapjában véve végzetes keresztény nők hálójába, s ennek köszönheti „első, rettenetes házasságát", zsidó problémájáról, gyógyíthatatlan ellenszenvéről az orvosokkal szemben, tenisz-szenvedélyéről és arról, hogy utazásai során előszeretettel száll meg a Ritzben és Guccit kedvel?"

A Shylock-ban megtudhattuk, hogy az író a *Halcion* tabletták szedése következtében idegösszeroppant, s többek között ezért is ment Izraelbe. (A Halcion ellen óriási kampányt kezdtek a konkurens gyógyszergyárak, végül betiltották, e sorok szerződjének őszinte bánatára, mert a Halciont kitűnő altatónak tartja, mellékhatások nélkül, s nem is alakít ki gyógyszerfüggőséget). Hogy Philip Roth a Newsweek uszályába került-e, vagy valóban megártott-e neki a Halcion, azt megtudhatnánk, ha telefonon felhívnánk valamelyik bizalmas barátját – írja Hillel Halkin –, de nem ez a fontos: ahol az igazi Philip Roth végetér és megkezdődik a képzelet pontosan ez az, amiről a Shylock-hadművelet szól".

*

Szép is lenne. Ámde az író Philip Roth arra használja a képzeletet, hogy minden szereplőjéből ő beszéljen – rengeteget, mert mindegyik hőse verbális kényszerben szenved, monologizál, dialógusra képtelen. „Túl sok szájból szólsz" – jegyzi meg az egyik Philip Roth, vagy a neurótikus Pipik, aki tulajdonképpen a kis Portnoy „kis micsodájára" adott gúnynév, s az új regényben Moszad-ügynökké avanzsált.

Philip Roth (az igazi) nem Flaubert: ő nem Bovaryné, hanem ő a PFSZ-es Ziad, a diaszporista Roth, az egymillió

dolláros csekket lobogtató Smilesburger, mindenki, aki valamelyik Roth-ot be akarja szervezni és Athénbe küldeni, Arafathoz. Azonosulni nem akar ugyan a nagykeblű és nagyseggű sikszével, Jinx-szel (akit az A.S.A = Anti-semites Anonymus nevű világszervezet gyógyított ki súlyos kórjából, s most szerelmét és terjedelmes szókincsét a rákos diaszporista Philip Roth gyógyításának szenteli), de azért az „igazi" Roth még telefonon is olthatatlan vágyat érez a hölgy iránt. A regény írója csak Aharon Appelfeld-del, az izraeli íróval nem boldogul. Appelfeld élő, valós személy, kilenc évesen szökött meg egy haláltáborból, bujdokolt évekig erdőkben, dolgozott kegyetlen parasztoknál. Aharon többször megpróbálta megírni saját regényét – nem sikerült. Ezért írta meg „Cili"-t, aki lány, aki idősebb mint ő volt a deportáláskor, s akivel *csak* hasonló dolgok történtek.

„A valóság, mint tudja, erősebb az emberi képzeletnél. Mi több a valóság megengedheti magának, hogy hihetetlen legyen, megmagyarázhatatlan, túlméretezett. A műalkotás, legnagyobb sajnálatomra, ezt nem engedheti meg magának" – mondja Aharon az igazi Philip Rothnak adott interjúban. Az interjú igazi, s a figyelmeztetés is, amelyet Roth – sajnos – nem szívlel meg. Mert az olvasó, akit Roth a másik mottóval, a Kierkegaard idézettel – „A létezés nyilvánvalóan vita" – felkészített arra, hogy Philip Roth a következő négyszáz oldalon viaskodni fog – nem Jákobként valamely ismeretlen férfival, hanem saját magával, azt azért már nehezen emészti meg, hogy a szerző rendre cáfolja mondatait és állításait: „ott ült – vagy nem ült ott"... „hallottam magamat szólni", „ott volt – vagy nem volt ott"; a szerző több ízben figyelmeztet, hogy fikciót olvasok, amelynek nagyrésze nem igaz. Majd közli, hogy a Moszad(?) vagy a PFSZ(?) megbízását végrehajtotta, de erről nem beszélhet.

Az olvasó még jót kacag a diaszporista Roth üdvözlő szavain, a jeruzsálemi King David szállodában: „Ön itt! – mondja az „igazi" Philip Rothnak – Micsoda sokk a rendszernek!"

Sőt, az olvasó kész frenetikus humorként felfogni a diaszporista Roth boldog látomását arról, hogy a zsidók hazatérnek Walesa Lengyelországába: *„Tudja mi történik majd a varsói vasutállomáson, amikor megérkezik az első, zsidókkal zsúfolt vonat? Tömegek üdvözlik majd őket. Ujjongó emberek. Zokogó emberek. „Visszatértek a zsidóink! Visszatértek a zsidóink! – kiáltozzák majd. S ezt a világ összes televíziója közvetíti. Micsoda történelmi nap Európának, a zsidóságnak, az egész emberiségnek, hogy a haláltáborokba szállító marhavagonok helyett most, hála a Diaszporista Mozgalomnak, a zsidók tízezrei tiszta, rendes vasúti kocsikban érkeznek vissza szülővárosaikba. Az emberi emlékezés, az emberi igazság és az emberi megbocsájtás történelmi napja. Ezeken a vasútállomásokon a tömeg együtt sír, énekel és ünnepel, az emberek keresztény imákkal térdreborulnak zsidó testvéreik lábához, s csak ekkor kezdődik meg az európai lelkiismeret megtisztulása.*

...És Lech Walesa éppoly szilárdan hiszi ezt, mint Philip Roth" – teszi hozzá az imposztor.

Ezen még a regénybeli „igazi" Roth is kacag. Később már nem. Amikor a Demjanjuk tárgyalásról (ahol kételkedik a tanúkban, a vádlottban, az ügyvédekben, az ügyészben, és saját magában is) elhajt egy kődobáló paleszin fiú tárgyalására, már csak a bírák és a rendőrök igazságában kételkedik. Tényként elfogadja, hogy a letartóztatott gyerekeknek eltörik a kezét, hogy a tárgyalás előtt beinjekciózzák őket. Egyik Philip Roth sem bírja mondani, hogy „izraeliek", vagy „izraeli zászló", mindenütt zsidó zászlók lengenek, a rendőrség zsidó és nem izraeli, a Területek viszont „megszállt területek". Egyik Philip Roth sem tud egyetlen jó szót szólni Izrael Állam védelmében, vagy érdekében. (Hát persze, hogy nem, hiszen Roth egy, a palesztinoktól ellopott zsidó gettóban van!)

Na igen, de ezek itt Halcion rohamoktól gyötört Roth-ok – mondhatja valaki. O.K. Akkor ez egy fikció, egy Halcion-vízió, amely velejéig Izrael-ellenes.

A Shylock-hadművelet 1988-ban játszódik, de Philip Roth 1993-ban jelentette meg a regényt. Azt ír, amit akar. De azért mint vívódó írónak, illene egy kicsit messzebbre látnia, s illene ismernie az 1988–1993 között bekövetkezett tényeket.

„A te zsidó lelkiismereted vezéreljen téged" – mondja a regény utolsó mondatában a kém-Smilesburger. Bocsánat, mégsem ez az utolsó mondat, hanem „Az Olvasóhoz" címzett jegyzet, amelyben a szerző leszögezi: *„Ez a vallomás hamis"*.

*

Sokan úgy vélik, Philip Roth a posztmodern irányzat szupersztárja. Saját magával viaskodó író. De azért abból, amit a Shylock-ból kiolvastam, jogom van leszűrni, hogy Philip Roth leszámolt Izraellel. Viszonya tiszta: nem kér belőle. S hogy lelkiismeretét megnyugtassa, valamennyi szájából vitatja Izrael létjogosultságát, biztonságát, életképességét, mikor – mit.

„Philip Roth antiszemita? Egy öngyűlölő zsidó?" – kérdi csúfolódva *Hershel Shanks*, a *Moment* kritikusa. "Egy bolond zsidó, egy bolond isten" című írásában kifejti: „Halálra kacagjuk magunkat, ha egy zsidótól zsidó viccet hallunk. De ha ugyanezt a viccet egy nem-zsidó mondja, akkor antiszemitának minősítenénk. Ugyanez áll a nem-viccekre is..." Roth felhasználja a túlzás, a karikatúra eszközeit, regénye bátor, csaknem átlépi a groteszk határát. „Ez a könyv a valóságról és az identitásról szól" – írja a kritikus, majd megjegyzi, hogy Philip Roth olyan mint te vagy én, közülünk való. S a kritika végén ott a megismételt szónoki kérdés. „Philip Roth antiszemita? Egy öngyűlölő zsidó?"

Óh, nem – felelem én, az olvasó. Philip Roth nem öngyűlölő, mert nagyon szereti saját magát. S nem antiszemita, mert zsidó, posztmodern zsidó, más már aligha lesz belőle. Roppant eredeti. Minden jót kíván a zsidóknak: hogy éljenek boldogan Kijevben, Bukarestben, Varsóban, Berlinben (Budapestet talán egyszer említi), Connecticutban, Minszkben, csak éppen ne Tel-Avivban, Afulában, Jeruzsálemben. Írói és magánemberi szíve joga, hogy ez legyen a véleménye.

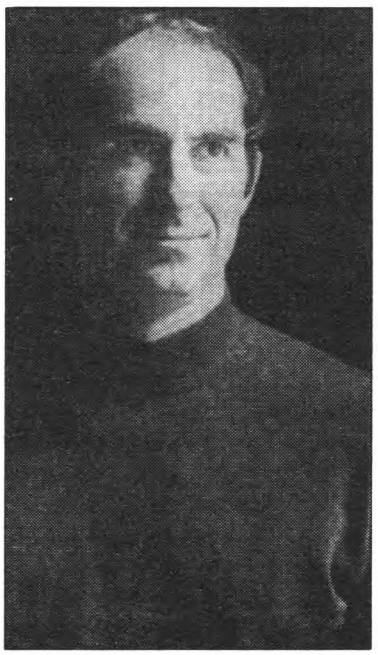
Jó tudni, hogy van a világirodalomban egy Philip Roth. Mert már bekerült a világirodalomba ez a posztmodern fenomén. Zseniális. Tudja, mikor ír jót, mikor rosszat, s mikor hárítsa az olvasóra a felelősséget. Szeretem olvasni. De mint prófétából, nem kérek belőle. Elegendő harc bevallani saját múltunkat és jelenünket.

Keményedik és szelídül

Ördögh Csilla interjúja Nemes Anna műfordítóval

– Amikor először beszélgettünk arról, hogy jó lenne találkoznunk, akkor megemlítettem: többen furcsállják, hogy erőteljes, karakteres férfiirodalmat, nevezetesen – akinek ürügyén most beszélgetünk – Philip Roth-ot nő fordít. Te meg mosolyogtál, és azt mondtad, „érdekes, mindenkinek ez jut eszébe".

– Igen, ha kérdeztek engem erről, hát minduntalan ez a kérdés tért vissza. Én meg mindig vonogattam a vállam, mert sose csodálkoztam azon, hogy férfi írót fordítok, hiszen az írók java része férfi. Hogy a műfordítók közt hányan vannak nők, nem tudom; talán többen, mint az írók közt. Azt hiszem, a legtöbb embernek az juttatta eszébe ezt a kérdést, hogy tavaly nálunk is megjelent A *Portnoy-kór,* Philip Roth botránykőnek számító regénye. Jó-kora késéssel, hiszen húsz évvel az eredeti mű megjelenése után, és csaknem húsz évvel azután, hogy világszerte mindenféle nyelven kiadták. Itt akkor nem jelenhetett meg. Amikor megjelent, szétkapkodták, mert pornográfiát sejtettek benne. Nem az. De egy igen erőteljes nyelvezetű és karakterű író fiatalabbkori műve.

Sose jutott eszembe, hogy gondot okozna férfi írót meg karakteres férfi írót fordítani. Egyrészt: nem-karakteres írót nem is érdemes fordítani, mert az nem jó. Másrészt meg: elolvas az ember egy szöveget és vagy van hozzá valami köze emberileg – nő írta vagy férfi, olyan mind-egy –, vagy nincs. És Philip Roth-hoz mindig volt közöm, mert van humora. Akinek van humora, azzal tudok mit kezdeni, akinek nincs, azzal keveset. Na és emberi is, meg lírai is – egyszóval tehetséges.

– Tehát Roth humora és iróniája vonzott.

– Még valami motivált, amikor egy-egy könyvének első fejezetét lefordítottam (mindig a *Nagyvilág,* a világirodalmi folyóirat számára): a feladat nehézsége. Keményen megdolgoztam minden fejezettel, mert nagyon nehéz Philip Roth-ot fordítani, de olyasfajta nehézség, ami – legalábbis engem – nem taszít, hanem vonz. Annyira gazdag és tömör a nyelve, hogy már a megértésért is meg kell küzdeni, ami nem olyan magától értetődő, hiszen mai angol nyelven írott szöveget szótárral a kezében megért az ember. De Roth-hoz sok-sok szótárt kell fölütni, és igen sokat kell gondolkodni. No és a sodró lendületessége. Miközben egyáltalán nem ír könnyen – bár ezt személyesen sose kérdeztem meg tőle –, mégis könnyednek, kisujjából kirázottnak hat minden, amit leír. Ha aztán a magyar szövegen sem érezni a verejtéket, ráadásul a kétszeres verejtéket, az övét meg az enyémet – az már valami.

– Azt mondod, személyesen nem tudtad megkérdezni. Van köztetek valami személyes kontaktus?

– Személyesnek egyáltalán nem lehet mondani. Egyszer írtam neki egy néhány soros levelet, még abban az időben, amikor nemigen volt szlengszótáram meg olyan kézikönyvem, amiből aktuális és helyiérdekű dolgokat kideríthet a fordító, ha még nem járt Amerikában. Úgyhogy írtam neki, mire egy nagyon röpke, de barátságos válaszlevélben mindent megmagyarázott. Ennyi volt az egész. Később aztán eljutottam Amerikába, és egy pillanatig arra gondoltam, most akár föl is hívhatnám telefonon. De hát mit mondjak? Itt a magyarországi fordítója és szeretne magával beszélni? Nem szántam rá magam.

– Sajnálom, hogy nem találkoztál vele, mert akkor most megkérdezhetnélek, hasonlít-e a hőséhez, miközben íróhőse folyton és makacsul elhárítja még a gondolatot is, hogy azonos lenne az általa megírt íróval.

– Hogy mennyire lehet Roth olyan, mint Zuckerman? Meg kéne nézni csakugyan. Az érdekes az, hogy talán két éve került a kezembe 1988-ban kiadott könyve, a *The Facts,* vagyis *A tények,* ahol Philip Roth megírja a valóságos élettörténetét, pontosan azért, mert örökösen az a vád vagy föltételezés éri, hogy Zuckerman az ő, meg hát elsősorban Alexander Portnoy ő, és hát ebből már rengeteg baja származott. Itt aztán megírja a valódi életét. Korábban azért nem vállalkozott rá, mert azt mondta: ez végtelenül unalmas lenne, hiszen az ő élete úgy telik, hogy reggeltől estig ül az íróasztal mellett és kopog az írógépen, vagyis nem történik vele az égvilágon semmi, úgyhogy Zuckerman sokkal érdekesebb. Most mégis megírta az életét. Énbennem azért megszólalt a kisördög: tényleg ez-e az élete, vagy ez is csak trükk? Ugyanis a kísérőlevél, amely-lyel ezt az életrajzot elküldi a kiadónak, valójában Zuckerman írónak szól: Philip Roth kíváncsian várja véleményét. Mindenesetre *A tények*-ben előforduló személyek valódi neveket viselnek, úgyhogy okosabb, ha ezúttal hiszünk Roth-nak.

Műfordítva. A Petőfi Rádióban 1992. december 8-án elhangzott beszélgetés szerkesztett változata.

A Zuckerman könyvek, amelyeknek hőse ez a Zuckerman nevű író, egyébként trilógiát alkotnak. Az első kötet címe *A szellem árnyékában*, ezt Balabán Péter fordította, a második a *Megszabadított Zuckerman*, ez 1988-ban jelent meg az Európa Modern Könyvtár sorozatában, a harmadik, az *Anatómialecke* pedig 1992-ben látott magyarul napvilágot.

– Végigolvastam mindazokat a Zuckerman történeteket, amelyeket részint a te jóvoltodból, részint az előző fordító jóvoltából olvashatunk, és van egy olyan szelíd érzésem, hogy egyre konkrétabbá válik, egyre kevésbé az írói mesterség fortélyaival él, és egyre erőteljesebb eszközökkel próbálja megfogalmazni szinte mindig ugyanazt. Hogy milyen egy ember, aki egy kisebbséghez tartozik etnikailag, aztán megint egy kisebbséghez tartozik, mondjuk a szellemi emberek kisebbségéhez, mert óhatatlanul kisebbségben maradnak Amerikában is, mint itt Európában, s talán még inkább kisebbséghez tartozik, hiszen férfi az illető, és úgy látszik, a férfiaknak még nincsenek meg azok a jogaik – legalábbis szerinte –, amelyeket emancipáltabb társadalmak a nők számára már kivívtak, szóval halmozottan hátrányos helyzetű írói alkatról van szó, és ezt egyre pontosabban kívánja megfogalmazni újra meg újra. Nem tudom, hogy amikor fordítottad, úgy érezted-e, hogy keményedik a stílusa?

– Keményedik és szelídül. Azt hiszem ugyanúgy, ahogy magamon is azt veszem észre, ahogy az idő múlik és idősebb leszek, hogy keményebb is lesz az ember, meg megértőbb is. Ha összehasonlítjuk mondjuk *A Portnoy-kór*t az *Anatómialeckével*, a *Portnoy* hevesebb, szélsőségesebb, vagdalkozóbb, gorombább. Ugyanaz a tehetség, ugyanazok az eszközök, nem érzem, hogy lényegében megváltozott volna, de a megértés képessége kevésbé volt meg benne huszonéves korában vagy harminchoz közel. A későbbi könyvekben, például az *Anatómialeckében* van egy olyan fejezet, aminek a jellegzetességéről még nem beszéltünk, és ez az a másik dolog, ami Roth-hoz vonz. Ebben a nagyon markáns, ironizáló és öniironizáló íróban lakik egy másik én is, az érzelmes én – nem érzelgős, de érzelmes –, és a mamáról szóló fejezet, azaz minden sor, ami a mamáról szól, az csupa líra. És ebben a könyvben meghal a mama. Mégsincs benne semmi édeskés, semmi cukormázas, ami Amerikában elég könnyen eladható.

– Nem hollywoodi könnyeket hullat, amikor elsiratja az édesanyját?

– Nem, nem.

– A nőkkel már nem ilyen elnéző a párkapcsolatokban. Önmagával sem, de a nőkkel aztán kiváltképp nem elnéző. Mintha mi megmaradtunk volna azon a fokon, hogy csak egyetlen értelmes dologra lehetne használni bennünket.

– Én nem mondanám, hogy Roth lekicsinylően nézné a nőket.. Őrült kritikusan szemlél mindenkit, a férfiakat is, a nőket is. Nem látok ilyen különbséget. Nem hiszem, hogy a nőket más emberfajtának tekintené vagy más mércével mérné.

– Egy etnikai kisebbség fejlődéstörténete is föl-fölsejlik Philip Roth írásaiból, nevezetesen a zsidó bevándorlók, méghozzá feltehetően a Kelet-Közép Európából az Egyesült Államokba bevándorló zsidók története. Olyasmivel vívódik az író, amivel mostanában itthon nekünk is számolnunk kell. Tehát egyfelől az identitás, a valahová tartozás tudata, másfelől pedig az, hogy illúziómentesen tudja szemlélni a saját gyökereit. Ez az, ami túlmutat az irónián, vagy éppenséggel megalapozza az iróniát.

– Igen. Azt hiszem, ez az önazonosítási küzdelem, ez a hová tartozom, kikhez tartozom és honnan jövök küzdelem, ez kíséri végig az írót, s talán ez a harmadik oka, hogy annyira közelinek érzem, mert hiába él egy másik kontinensen, a könyveiből az a megnyugtató érzésem támad, hogy Amerika más földrész ugyan, de nem másik világ. Ott is csak ugyanolyan dolgok történnek, a gondok is ugyanazok, ugyanúgy kell küzdeni, hogy ki a bevándorló és ki az őshonos. Pedig Amerikában ez igazán nevetséges, hiszen ott aztán az indiánokon kívül mindenki bevándorló, mégis ugyanaz folyik, ami itt, le lehet fordítani a „ki jött be a Vereckénél"-t arra, hogy „ki jött be a Mayfair fedélzetén". A különbség talán az, hogy aki itt, Európában zsidó, az jobbára – a vádak alapja is ez – eleve intellektuális környezetből származik. A Philip Roth-féle fölmenők viszont egyáltalán nem intellektuális lények. Akikre Zuckerman és a többi regényhős panaszkodik, azok a legjobb esetben is félművelt apák, s bornírtságukat és korlátoltságukat ezek a frissen támadt entellektüel fiúk nem bírják elviselni. Minduntalan fölvetődik Roth-nál a hovatartozás kérdése, hiszen több hőse is elmegy Izraelbe, és ott keresi – nem a gyökereit, hanem – azt, hogy talán itt kellene élnie, csakhogy hamarosan rájön: lehetne éppenséggel, de hát ő amerikai, és baseball például nincs is Izraelben, anélkül pedig nem élet az élet. Egyébként valóban több szempontból is a kisebbséghez tartozik. Amikor az amerikai politikáról esik szó, Nixonról például, hiszen az ő elnökösködése alatt játszódik az *Anatómialecke*, akkor kiderül, hogy a politikus réteg képviselői, akikkel az író-hős a tévé képernyőjén meg az újságban szembe találja magát, bizony nem a szellem emberei.

– Nem is lehet könnyű másod-harmad generációs értelmiségiként beilleszkedni egy olyan társadalomba, amely nem túlzottan kedveli a mélyebb gondolatokhoz vonzodó embereket. Tehát egyfajta makacsságnak működnie kell, ha valaki az Egyesült Államokban azt a szerepet vállalja, hogy író lesz, és igényli, hogy odafigyeljenek rá. Majdnem annyira, mint nálunk.

– Valószínű. Úgyhogy azt hiszem, ez a nagy aggodalom, amelyik egy-két éve nálunk is úrrá lett, hogy megszűnt az irodalom, meg megszűnt a könyvkiadás – mondják némelyek –, mert az utca tele van könyvvel, csak mindenféle vacakkal. Azt hiszem, ez megint kétélű dolog. Nem szűnt meg az irodalom, jobbnál jobb könyvek vannak, olyanok, amikhez öt-tíz évvel ezelőtt nem lehetett volna hozzájutni, csak hát nem látni a fától az erdőt. Mert megjelenik a millió szakácskönyv meg a számtalan gyönyörű színes ez-az is. De azt hiszem, előbb-utóbb helyére kerül minden, és természetesen kisebbségben marad az igényes irodalom. Azt sehol a világon nem tömegek olvassák.

– Viszont Philip Roth-ot mégis jó szívvel ajánlhatom mindenkinek. Az Anatómialecké*-t akár kezdetnek is, mert olvasmányos könyv. Úgy lektűr, hogy közben abszolút irodalom.*

– Ez így van. Roth könyveit élvezet olvasni. Nem keserves küzdelem, hogy most művelődöm, és ezért semmilyen fáradság se drága. Nem. Nehéz volt neki megírnia, nehéz lefordítani, de olvasni könnyű és élvezetes.

Philip Roth

Júdea – Amerika – Anglia

Shuki, amikor megtaláltam a szerkesztőségben, először azt sem értette, ki van a vonal túlsó végén. Amikor aztán felfogta, elképedést színlelt. – Mit keres az ilyen rendes zsidógyerek erre mifelénk?

– Minden húsz évben egyszer eljövök megnézni, jól mennek-e a dolgok.

– Pompásan mennek, mondhatom – felelte Shuki. – Ballagunk szépen a tönk felé, válogatott útvonalakon. Olyan szörnyű a helyzet, hogy már viccelődni sincs min.

– Tizennyolc éve találkoztunk utoljára, 1960-ban, eddigi egyetlen izraeli utam idején. Első könyvem, a *Felsőbb osztályba léphet* ugyanis „ellentmondásosnak" ítéltetett – kiérdemelt egy zsidó díjat meg jónéhány rabbi haragját –, ezért meghívtak Tel Avivba, vegyek részt egy nyilvános írói vitán, ahol amerikai zsidók és izraeliek cserélnek eszmét „A zsidó az irodalomban" témáról.

Shukinak, jóllehet csak néhány évvel volt idősebb nálam, 1960-ban már tízéves ezredesi szolgálat volt a háta mögött, s épp ottjártamkor nevezték ki Ben Gurion sajtóattasséjává. Egyik nap engem is magával vitt a miniszterelnöki hivatalba, hogy kezet rázhassak „az Öreggel"; ám ez a kétségkívül különleges találkozás tanulságosság tekintetében mégis eltörpült az ebéd mellett, melyet előtte költöttünk el Shuki apjával a Kneszet étkezdéjében. – Hátha tanulsz valamit egy egyszerű izraeli munkásembertől – mondta Shuki. – Ő meg imád itt ebédelni a nagykutyákkal. – A papa persze azért szeretett annyira a Kneszetben ebédelni, mert a fia ott az ő politikai bálványának a jobbkeze.

A hatvanas évei közepén járó idősebb Elchanan változatlanul hegesztő volt Haifában. Ogyesszából vándorolt be Palesztinába, az akkori brit mandátumba 1920-ban, amikor bizonyossá vált, hogy a szovjet hatalom ellenségesebb a zsidókkal, mint ahogy orosz zsidó hívei várták. – Amikor eljöttem - magyarázta a brit irányítás alatt tanult jó angolságával, melyet azért erős akcentus terhelt –, már kiöregedtem a cionizmusból. Huszonöt éves voltam. – Nem volt erős ember, de a keze, az igen: egész figurájában ez a rendkívüli két kéz vonta magára a figyelmet. Tökéletesen kerek, szelíd arcán, melyet nem húzott alá az áll – enyhén csapott volt inkább, semmint keményen előreugró –, nem akadt más jellegzetes vonás, csak a kedves, melegbarna szempár. Az őszülő Elchenan termetre is jócskán elmaradt magasra nőtt fiától, s az ízületeket nyomorító fizikai munkában még kissé meg is hajlott a háta. Ha szemben ül velem a buszon, valószínűleg észre se veszem. Vajon mennyire értelmes ez a semmitmondó külsejű hegesztő? Annyira mindenképp, hogy tisztességgel gondoskodjon a családjáról, hogy fölnevelje Shukit meg az öccsét, aki építész Tel Avivban, és persze volt annyi esze 1920-ban, hogy rájöjjön: ha meg akar maradni szocialistának meg zsidónak, el kell jönnie Oroszországból. Beszélgetés közben aztán kiderült, hogy nagyonis vág az esze, sőt, ha arról van szó, hogy engem próbára tegyen, játékos, költői fantáziáját is latba veti. Nem is úgy néztem rá, mint „egyszerű" kétkezi munkásra – de hát nem vagyok a fia. Nem esett nehezemre, hogy saját apámat lássam benne izraeli változatban, apámat, aki akkoriban még javában űzte pedikűrösi praxisát odahaza New Jersey-ben. Arra gondoltam, a mesterségbeli különbség ellenére alighanem jól megértenék egymást. Meglehet, hogy mi is ezért értjük meg egymást olyan jól Shukival.

Épphogy nekiláttunk a levesnek, amikor Elchanan rám nézett: – Szóval maradsz.

– Én? Ki mondta?

– Hát csak nem mégy vissza?

Shuki tovább kanalazta a levest; nyilvánvalóan nem döbbentette meg a kérdés.

Először azt hittem, Elchenan tréfálkozik velem. – Amerikába? – kérdeztem vissza mosolyogva. – Jövő héten megyek.

– Ne gyerekeskedj. Itt maradsz. – Letette a kanalat, és átjött hozzám az asztal innenső oldalára. Különleges kezével megfogta a karomat, fölállított és odakormányzott az étkezde ablakához, amely a modern Jeruzsálem fölött a fallal körbevett óvárosra nézett. – Látod azt a fát? – kérdezte. – Zsidó fa. Látod azt a madarat? Zsidó madár. Látod azt ott, fönn az égen? Zsidó felhő. Zsidó számára nincs más ország, csak ez. – Aztán visszavezetett az asztalhoz, hogy folytassam az evést.

Shuki, amikor apja is visszaült a helyére, megjegyezte: – Azt hiszem, Nathant egy kicsit más következtetésre juttatták a saját tapasztalatai.

– Miféle tapasztalatai? – Hangja most érdes volt, nem úgy, mint mikor hozzám beszélt. – Szüksége van ránk – magyarázta fiának Elchanan –, méghozzá jobban, mint amennyire nekünk van szükségünk őrá.

– Igen? – reagált halkan Shuki, és tovább evett.

Bármilyen szigorú voltam is huszonhét éves koromban, bármilyen kötelességszerűen és makacsul őszinte, nem akartam a barátom jószándékú, hajlotthátú idős apjának azt mondani, hogy egyáltalán nincs igaza, így hát apa és fia szóváltására csak megvontam a vállam.

– Egy múzeumban él! – tört ki dühösen Elchanan. Shuki alig észrevehetően bólintott, mintha már ezt is hallotta volna korábban, így hát apja most egyenesen hozzám intézte szavait. – Rólad van szó. Mi itt egy zsidó színpadon élünk, te meg egy zsidó múzeumban!

– Magyarázd el neki, Nathan – szólalt meg Shuki –, magyarázd el, milyen a te múzeumod. Ne aggódj, én már

---

* Két részlet a *The Counterlife* című regényből. Az elsőben Nathan Zuckerman Izraelbe látogat. A második a könyv zárómonológja, mely Mariának szól, Zuckerman angol feleségének, aki közös gyermeküket várja.

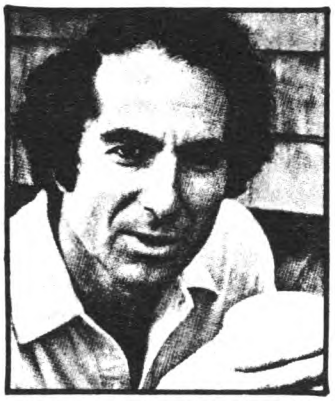
ötéves korom óta vitatkozom vele, úgyhogy megszokta az ilyesmit.

Hallgattam Shukira, s az ebéd hátralévő részében elmagyaráztam – abban a stílusban, amely huszonéves koromban jellemzett, kivált ha egy apa volt a partner –, elmagyaráztam Elchanannak, túlfűtötten és hosszadalmasan. És nem rögtönöztem: azt adtam elő, amit egy-két napja magamban már leszűrtem háromhetes országjárásomból, melynek során ez a zsidó haza annyira idegen maradt számomra.

Ahhoz, hogy az a zsidó legyek, aki vagyok, magyaráztam Shuki apjának, ami nem zsidóbb és nem kevésbé zsidó, mint amennyire szeretném, nekem ugyanúgy nem szükséges egy zsidó országban élnem, mint amennyire ő, ha jól tudom, nem érzi kötelezőnek, hogy napjában háromszor a zsinagógában imádkozzék. Az én hazám nem a Negev sivatag, nem a galileai dombok, nem az ősi philistiai partvidék, hanem a bevándorlók lakta, iparosodott Amerika: Newark, ahol felnőttem, Chicago, ahol diákoskodtam, és New York, ahol ma egy alagsori lakásban élek, a Lower East Side egyik utcájában, szegény ukránok és Puerto Ricó-iak között. Nekem a szent szöveg nem a Biblia, hanem egy sereg oroszból, németből meg franciából fordított regény azon a nyelven, amelyen magam is írok és publikálok egy ideje. Engem nem a klasszikus héber nyelv szemantikai gazdagsága izgat, hanem az amerikai angol nyugtalan lüktetése. Nem vagyok valamelyik náci haláltábor zsidó túlélője, aki biztonságos menedéket keres, hogy befogadják, nem vagyok zsidó szocialista, aki a tőke ártó hatalmában látja minden társadalmi igazságtalanság forrását, nem vagyok nacionalista, akinek szemében az összetartás a zsidó politika szükségszerűsége, nem vagyok se hívő zsidó, se tudós zsidó, sem idegengyűlölő zsidó, aki a gojoknak még a közelségét sem állhatja. Olyan galíciai kereskedők Amerikában született unokája vagyok, akik a múlt század végén maguk is arra a látnoki következtetésre jutottak, amire Herzl Tivadar, hogy tudniillik a keresztény Európában nincs jövőjük, mert ha megpróbálnak önmaguk maradni, óhatatlanul fölgerjesztik olyan vészterhes erők haragját, akik ellen aztán semmi se védi őket. De ahelyett, hogy a zsidó nép megmentéséért vívott harc jegyében hazát alapítottak volna az ottomán birodalom távoli csücskében, a hajdanvolt bibliai Palesztinában, az én őseim csak azért keltek útra, hogy saját zsidó bőrüket mentsék. Ha a cionizmusnak az a lényege, hogy ki-ki maga felelős azért, hogy zsidóként életben maradjon, és ezt a terhet nem rója másra, hát ez volt az ő cionizmusuk. És bevált. Én már nem a katolikus parasztok fojtogató gyűrűjében nőttem fel, nem olyan emberek között, akiket a falusi plébános vagy a helybéli földesúr könnyűszerrel belehajszol a zsidógyűlöletbe; vagy ami még inkább rávilágít a lényegre: nagyszüleim igényét a legitim politikai elismertetése már nem veszélyeztette a körülöttük élő idegen, őshonos lakosság, amelyiknek semmi köze a zsidók bibliai jogaihoz és amelyiket nem hatja meg, hogy mit mondott Isten valamelyik zsidó könyvben a zsidó földről meg a zsidók örökkévalóságáról. Hosszú távon meglehet, hogy én mint zsidó jóval nagyobb biztonságban vagyok a saját hazámban, mint

Philip Roth művei

Goodbye Columbus, 1959
Letting Go, 1962
When She Was Good, 1967 *(Pedig milyen jó kislány volt, Európa Könyvkiadó, 1973, Takács Ferenc fordítása)*
Portnoy's Complaint, 1969 *(A Portnoy-kór, Európa Könyvkiadó, 1991, Nemes Anna fordítása)*
Our Gang, 1971 *(A mi bandánk, Magvető Könyvkiadó, 1972, Bart István fordítása)*
The Breast, 1972
The Great American Novel, 1973
My Life as a Man, 1974 *(Férfiéletem, részlet Nagyvilág, 1974/7, Vajda Miklós fordítása)*
Reading Myself and Others, 1975
The Professor of Desire, 1977
The Ghost Writer, 1979 *(A szellem árnyékában, Európa Könyvkiadó, 1983, Balabán Péter fordítása)*
A Philip Roth Reader, 1980
Zuckerman Unbound, 1981 *(A megszabadított Zuckerman, Európa Könyvkiadó, 1988, Nemes Anna fordítása)*
The Anatomy Lesson, 1983 *(Anatómialecke, Európa Könyvkiadó, 1992, Nemes Anna fordítása)*
Zuckerman Bound, 1985 *(A közös kötetben megjelent Zuckerman-trilógia epilógusa: Prágai orgia – Zuckerman jegyzetfüzeteiből, Nagyvilág, 1990/9, Tömöry Anna fordítása)*
The Counterlife, 1986 *(Az ellenélet, részlet. Nagyvilág, 1987/10, Nemes Anna fordítása)*
The Facts: *A Novelist's Autobiography, 1988 (A tények, Európa Könyvkiadó, 1993, Szűr-Szabó Katalin fordítása)*
Deception, 1990
Patrimony, A True Story, 1991
Operation Shylock, A Confession, 1993

Elchanan, Shuki, meg a leszármazottaik valaha is lehetnek az övékben.

Kötöttem az ebet a karóhoz: Amerika nem egyszerűsíthető le arra, hogy zsidó – nemzsidó, s az amerikai zsidóknak nem az antiszemiták a legnagyobb gondjuk. Ha azt mondjuk, lássuk be, a zsidóknak mindig a gojok okoznak gondot, ebben lehet némi igazság. Ugyan ki tudná kapásból lesöpörni ezt az érvet ebben a században? Abban pedig, hogy Amerika az intolerancia, a sekélyesség, az ízléstelenség és a brutalitás hazája, ahol az amerikai értékeket mind lábbal tiporják, nem pusztán némi igazság van, hanem meglehet, hogy szó szerint ez a helyzet. – Csakhogy, folytattam az okfejtést, tudomásom szerint nem volt a történelemben olyan társadalom, amely a toleranciának arra a fokára jutott volna, amelyet Amerika intézményesített, és olyan sem, amelyik a pluralizmust az önmaga ideáljairól nyilvánosságra hozott képnek ennyire a kellős közepébe állította volna. Csak remélhetem, hogy a zsidó életbenmaradás és függetlenség Yakov Elchanan-féle megoldása legalább olyan sikeres lesz, mint az a politika- és ideológiamentes „családi cionizmus", melyet bevándorló nagyszüleim képviseltek, amikor a századfordulón áttelepültek Amerikába, egy olyan országba, amely nem a kirekesztés gondolata körül forgott.

– Odahaza New Yorkban ugyan nem vallom be – mondtam –, de ha Amerikáról van szó, egy kicsit idealista vagyok; talán ugyanúgy, ahogy Shuki is idealista egy kicsit, ha Izraelről van szó.

Nem tartottam kizártnak, hogy Elchanan mosolya azt jelenti, imponál neki, amit mondtam. Imponálhat is, gondoltam, a hegesztő szaktársaktól nyilván nem hall ilyesmit. De bántam is egy kicsit, hogy ennyit beszéltem: félő, hogy túlságosan nekiestem a korosodó cionistának meg a szimplifikáló nézeteinek.

Ámde ő csak mosolygott tovább, mosolygott akkor is, amikor fölkelt, megkerülte az asztalt, karomnál fogva megint felállított és odavitt az ablakhoz, ahonnan kiláttam zsidó fáira, utcáira, madaraira és felhőire. – Mennyi szó – mondta végül, s a hangjában bújkáló csipetnyi gunyorosság nekem észrevehetőbben zsidó volt, mint a felhő –, micsoda briliáns érvelés, milyen mélyenszántó gondolatok. Nathan, életemben nem láttam nálad hatásosabb érvet a mellett, hogy mi soha többé ne hagyjuk el Jeruzsálemet.

Ez volt az utolsó szó, amit váltottunk, mert mielőtt még az édességet megehettük volna, Shuki fölhajszolt az emeletre, hogy a megbeszélt egy percre találkozzak a másik köpcös kis úrral, aki így, szemtől szembe, a rövidujjú ingében szintén megtévesztően jelentéktelennek tűnt számomra, mintha az a kis tank ott az iratok meg a családi fényképek között az íróasztalán nem volna egyéb, csak játék, amit a barkácsműhelyében az unokájának fabrikált.

Shuki elmondta a miniszterelnöknek, hogy az imént az édesapjával ebédeltünk.

Ez tetszett Ben Gurionnak. – Szóval maradsz – fordult hozzám. – Jó. Majd csinálunk helyet.

Már készenlétben állt egy fotós, hogy lekapja Izrael alapító atyját, amint kezet fog Nathan Zuckermannal. Nevetősen ábrázol a kép, mert mielőtt a fotós elkattintotta a gépet, Ben Gurion odasúgta: – Ne felejtsd el, hogy nem neked szól a felvétel, hanem a szüleidnek, hogy büszkék lehessenek rád.

Nem tévedett. Apám akkor se lehetett volna boldogabb, ha a fényképen Mózest támogatom lefelé a Sinai hegy lejtőjén, cserkész uniformisban. Nem egyszerűen gyönyörködött a képben, hanem muníciónak használta, elsősorban abban a küzdelemben, melyben önmagának bizonygatta: nem lehet igaz, amit az én zsidó öngyűlöletemről a vezető rabbik a pulpitusról mondanak a hittestvéreknek.

Szüleim hátralévő életében ez a fotó állt bekeretezve a nappali szoba tévé-polcán az öcsém képe mellett, melyen a fogorvosi diplomát veszi át. Apám szemében ez volt a legnagyobb teljesítményünk. Meg az övé.

*

Miután lezuhanyoztam és bekaptam valamit, kisétáltam a szállodából, s az épület háta mögött, a tengerre néző széles sétányon, ahol Shukival találkozót beszéltünk meg, leültem az egyik padra. Londonban a zöldségesünk előtti járdán már halomban áll a fenyőfa, Mariával néhány napja már el is vittük Phoebe-t, a kislányát az Oxford Streetre, hogy lássa az ünnepi kivilágítást, de itt, Tel Avivban, kéklett az ég, ragyogott a nap, levél se rezdült, odalent a strandon javában pirult a női hús, s a hullámokban is jónéhányan lubickoltak. Eszembe jutott, hogy útban a West End felé mit is beszéltünk a kocsiban Mariával és Phoebe-vel az első angol karácsonyomról meg a küszöbön álló ünnepi ceremóniákól.

– Én nem vagyok az a zsidó, akinek szörnyű megróbáltatás a karácsony – mondtam –, de azért nem nagyon veszek benne részt, inkább tisztes távolságból figyelem, antropológus szemmel. – Nekem megfelel – mondta Maria. – Nemigen tehetnél jobbat, mint hogy szép nagy csekkeket állítasz ki. Pontosan erre a részvételre van szükség.

Ahogy ott ültem a padon, zakóm az ölemben, ingujjam feltűrve, és figyeltem az idős embereket, akik a többi padon újságot olvastak, fagylaltot ettek, vagy csak lehunyt szemmel hagyták, hogy testüket kellemesen átjárja a meleg, floridai látogatásaim jutottak eszembe, miután apám, newarki praxisát feladva nyugalomba vonult, s teljes figyelmét a *Times*-nak meg Walter Cronkite-nak szentelte. A hatnapos háború diadala után a haifai hajógyárak hegesztőpisztollyal fölfegyverzett munkásai között se lehetett több lánglelkű izraeli hazafi, mint amennyi ott, a floridai társasház úszómedencéje körül a nyugágyakban összejött. – Most aztán majd kétszer is meggondolják – jelentette ki apám –, hogy megráncigálják-e a szakállunkat! – Öregedő zsidó baráti köre szemében a harcias és diadalmas Izrael volt az elégtétel a több évszázados megalázó elnyomatásért; a holocaust után teremtett zsidó állam nekik a holocaustra adott megkésett válasz volt, nemcsak a zsidóság elszánt erejének megtestesülése, hanem a jogos harag és a gyors megtorlás eszköze is. Ha 1967 májusában az izraeli védelmi miniszter nem Moshe Dajan

tábornok, hanem mondjuk Victor Zuckerman doktor vagy bármelyik Miami Beach-i kollégája, a fehér Dávid-csillag felségjelű tankok simán átrobognak a tűzszüneti vonalakon, és meg sem állnak Kairóig, Ammanig vagy Damaszkuszig, ahol aztán az arabok úgy adják meg magukat, mint a németek 1945-ben, feltétel nélkül – mintha csakugyan 1945-öt írnánk és tényleg ők volnának a németek.

Három évvel az 1967-es győzelem után apám meghalt, így aztán Menachem Beginről már lemaradt. Nagy kár, mert Ben Gurion állhatatossága, Golda Meir önérzete és Dajan vitézsége egybevéve se nyújthatta neki azt a tökéletes önigazolást, amit annyi nemzedéktársa egy olyan izraeli miniszterelnökben talál, aki – külseje alapján – bízvást elmehetne egy belvárosi divatáruüzlet tulajdonosának. Beginnek még az angolságával sincs baj, leginkább apám korosztályának nincstelen bevándorló szüleiére hasonlít, nem úgy, mint teszem azt, Abba Ebané, akire az agyafúrt központi szereposztásnál a zsidók a nem-zsidóknak szóló szóvivőséget bízták. Elvégre azt, hogy immár nem az számít, mit gondolnak a gojok, hanem hogy mit tesznek a zsidók, ugyan ki más tehetné világosabbá a világ előtt, mint a zsidó, akit a könyörtelen ellenség nemzedékeken át kicsúfolt, nevetségessé tett és lenézett a fura beszéde, a csúf külseje meg az idegen szokásai miatt? Apámat már csak az bűvölhette volna el jobban, ha az izraeli hadsereg és légierő főparancsnokaként egy nagyszakállú kis házaló hirdeti ki, hogy a zsidó kiszolgáltatottság egyszer s mindenkorra a múlté.

*

Vége. Vége a pásztorjátéknak, mégpedig a körülmetéléssel szakad vége. Ez az apró sebészi beavatkozás, melyet az újszülött fiú péniszén hajtanak végre, szerinted az emberi irracionalitás alapköve, és meglehet, hogy így van. És hogy ezzel a hagyománnyal még az én némiképp szkeptikus könyveim írója sem akar szakítani, az elárulja neked, mennyit ér a szkepszisem egy törzsi paranccsal szemben. De nézzük másképpen a dolgot. Pontosan tudom, hogy a körülmetélés propagálása teljesen Lamaze-ellenes, és szemben áll azzal a modern törekvéssel, amely meg akarja szabadítani a születést minden durvaságtól, és amelynek csúcs-elképzelése, hogy a gyermek víz alatt jöjjön a világra, nehogy megrázkódtatás érje. A körülmetélés megrázkódtatás, szentigaz, kivált, ha egy fokhagymaszagú öregember hajtja végre a felséges újszülött-testen, de hát a zsidók talán éppen ezt akarják, az aktus talán éppen ettől a zsidóság leglényege és valóságosságának lenyomata. A körülmetélés a lehető legvilágosabbá teszi, hogy a gyerek itt van, nem pedig ott, hogy idekinn van, nem pedig odabenn - és hogy az enyém, nem pedig az övék. Nincs mese: az én történelmemen és énrajtam keresztül lép be a történelembe. A körülmetélés mindaz, ami a pásztorjáték nem, és az én felfogásom szerint azt nyomatékosítja, amiről a világ szól, márpedig az nem a viszályoktól mentes egység. A körülmetélés meggyőzően cáfolja azt az anyaméhbeli gyönyörű álmot, hogy létezik történelem előtti, ártatlan élet, cáfolja a „természetes" életről szóló csábos idillt, melyet nem zavar semmilyen emberi ritus. Megszületni annyi, mint mindezt elveszíteni. Az emberi értékeket képviselő súlyos kéz mindjárt a kezdet kezdetén lecsap rád, és nemiszervedre ráteszi saját jelét. S minthogy az ember, amikor megszemélyesíti különféle énjeit, egyúttal megfogalmazza saját jelentéseit, én ennek a ritusnak ezt a jelentést tulajdonítom. Nem tartozom azok közé a zsidók közé, akik a pátriárkákkal vagy akár a modern állammal boronálják össze magukat; az én zsidó énem viszonya az ő zsidó „mi"-jükkel korántsem olyan közvetlen és fesztelen, mint amilyennek Henry öcsém az övét áhítja, s nincs szándékomban azzal szimplifikálni ezt a viszonyt, hogy a gyerekünk fitymáját lobogtatom. Alig néhány órája, hogy Shuki Elchenannak kerek perec azt mondtam, az én énem szempontjából alighanem irreleváns a körülmetélési szokás. De hát úgy látszik, könnyebb a Dizengoff utcában képviselni ezt az álláspontot, mint itt ülni a Temze parton. Zsidó a nem-zsidók között és nem-zsidó a zsidók között. Itt Londonban – az én érzelmi logikám szerint – rögtön ez lesz a legfontosabb kérdés. A nővéred és anyád segítségével, no meg a tiéddel is, egyszeriben olyan helyzetbe kerülök, hogy feltámad bennem az az erőteljes másság-érzés, amely New Yorkban már-már teljesen elsorvadt, és – ami még fontosabb – elpárologtatta az otthon idilli képét a fantázia megmaradt cseppjeiből. A körülmetélés azt erősíti meg, hogy létezik „mi", és ez a „mi" nem pusztán a gyerek meg én. Anglia röpke nyolc hét alatt zsidót csinált belőlem, s ha jól meggondolom, talán ez a legfájdalommentesebb módszer. Zsidók nélküli, judaizmus nélküli, cionizmus nélküli zsidót, templom, hadsereg sőt pisztoly nélküli, igazi hontalan zsidót, csak magát a tárgyat, amilyen egy pohár vagy egy alma.

Nemes Anna fordítása

H–1051 BUDAPEST
Nádor (Münnich F.) utca 14.
Tel.: (36-1) 131-7167, 131-7312
Fax: (36-1) 111-7209
Tx: 223381

AMI TOURS ®
IDEGENFORGALMI KFT.
TRAVEL AGENCY LTD.
REISEBÜRO GMBH.

MÁLTA
a Földközi tenger gyöngyszeme, egyhetes üdülés júniustól októberig repülővel, háromcsillagos szállodában félpanziós ellátással 55 300,– Ft

OLASZORSZÁG
Bibione tengerparti apartmanok, májustól októberig 15 900,– Ft-tól

SPANYOLORSZÁG
Calella, luxus autóbusszal (1 éjszaka Nizzában) egyhetes, félpanziós szállodai üdülés 15 800,– Ft-tól + közlekedés.

REPÜLŐJEGYEIT TOVÁBBRA IS VÁSÁROLJA NÁLUNK – KEDVEZMÉNNYEL

AMI – MEGBÍZHATÓ

Miért kell nekünk Philip Roth?

(Folytatás a 3. oldalról.)

Kiragadott példák ezek, s tovább sorolva még jobban lehetne sarkítani Roth konfliktushordozó szituációit, szereplőit.

Mind-mind megannyi támadási felület az önelégült vagy meggyötört, büszke vagy megfélemlített, öntudatlanul, lassan asszimilálódók, vagy a radikálisan elkülönülő cionisták számára.

Kezdetben Roth tabusértése, polgárpukkasztása legfeljebb eshetőlegesen gondatlan cselekmény, írói tevékenysége mellékszála, a kivívott kritikák és ledorongolások nyomán azonban tudatosult szerep, célzatos irányregények forrása, melyekből 1959-es első és 1993-as huszadik kötete között egy életmű épült.

*

Ama bizonyos első novelláskötete *(Goodbye Columbus and five short stories)* után, mely – kritikusai szerint – F. Scott Fitzgerald stiláris hatását mutatta, Roth két regényt írt, melyeket később maga is részben Flaubert iránti vonzalma eredményeként jelölt meg. Következett *A Portnoy-kór*. Botrány és siker, nemzetközi ismertség.

Két kudarcos kísérletet tesz, hogy megszabaduljon a témától, két szatírát ír – egyet Nixonról és egyet a baseball világáról –, ahol a stílus, tárgyát vesztve túlpörög. Aztán végleg hazatalál. Haza, abba a newarki közegbe, illetve onnan elrugaszkodó alteregó főszereplője figurájába, aki azóta kíséri és *kísérti*, mert vele azonosítják.

Minden amit azóta ír, botrányos könyvére utal vissza. Későbbi író főhősének, Zuckermannak egy botránykönyv, *„a Carnovsky"* (ominózus saját regénye ikerpárja) hozza meg a híres-hírhedt ismertséget és sikert, s Roth már negyedszázada rájátszik arra az olvasói szokásra, amely a fikcióban életrajzi azonosságokat kutat.

*

„A könyökömön jön ki a szenvedő zsidók legendáriuma! Kedves népem, tehetsz nekem egy szívességet: az ötezer éves szenvedéseddel kitörölheted a szenvedő seggedet! Ha nem tudnád ember is vagyok!"

„Vagy még mindig az a véleménye – miként Carnovskyja mondja –, hogy a zsidók kitörölhetik a seggüket az ötezer éves szenvedésükkel? (Jó, jó tudom, hogy a regényhős meg az író nem ugyanaz; de azt is tudom, nem akkora a különbség, mint ahogy mi, felnőttek, sajnos bebeszéljük a diákjainknak.)"

„Előkapta a Carnovsky egyik példányát. Valóban azt ajánlaná ezeken a lapokon, hogy a zsidók az ötezer éves szenvedésükkel, idézőjel nyitva, idézőjel zárva? Hogy egy ilyen kegyetlenséget csak úgy odavetne a válla fölött? Belelapozott a könyvbe... s végül rátalált... annak a hétoldalas kirohanásnak az utolsó előtti sorában, amelyet Carnovsky a kisebbségi helyzete rögeszméjéhez ragaszkodó család ellen intézett... Szóval Appel nem dől be a felnőttek diákámító dajkameséinek, ő bizony az íróval azonosítja a bezártság ellen lázongó fiút."

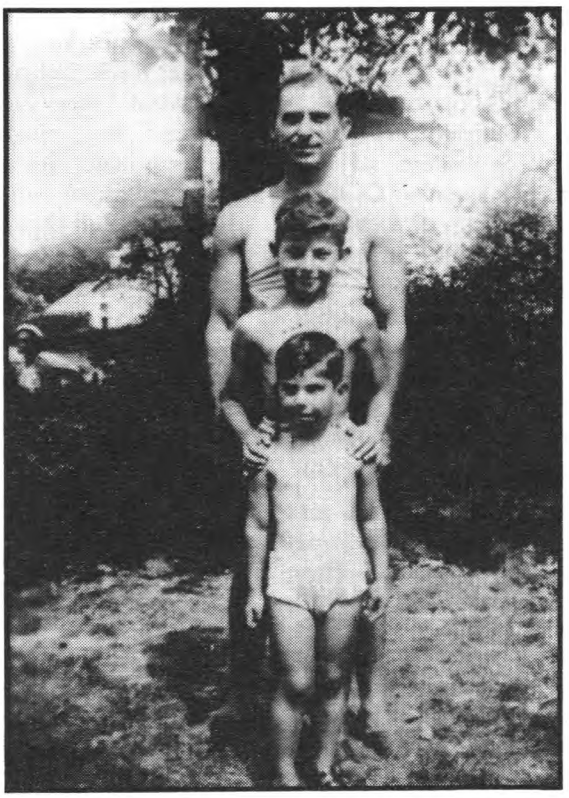
Három idézet: az első *A Portnoy-kór*ból (73. o.), Alexander Portnoy 14 éves kori kifakadásából (P. R. kiemelése). A második az *Anatómialecké*ből (82. o.), a Zuckerman-trilógia harmadik kötetéből, egy mellékszereplő leveléből, melyet a főhős-íróról, Nathan Zuckermanról ír. S a harmadik ugyanitt, Nathan Zuckerman monológjából.

Íme egy kis ízelítő a Roth-életmű összefüggésrendszeréből.

*

Roth nyelve a köznapi, beszélt nyelv. Bele-belesző prózájába héber, jiddis kifejezéseket, de ez egy szekuláris, jórészt asszimilálódott, konzervatív zsidó közeg nyelvemléke csak. A realizmus peremvidékén mozgatja-beszélteti szereplőit, egyes szám első, vagy harmadik személyben írja meg főhőseit, akik egy eset kivételével mindig férfiak. Roth egy interjúban elutasító iróniával beszélt a posztmodernről, de annak kritikusai minden bizonnyal utalnának rá, hogy az életműben elszabadult szövegek irányítanak sorsokat, könyvek történetét olvashatjuk, szereplők lépnek ki könyvéből, vagy lépnek át más művekbe, hogy visszabeszéljenek szerzőjüknek, esetenként tiltakozzanak sorsuk miatt, s olykor nem tudjuk, ki a létező, ki a kitalált személy, ki is ír kit, mi a való, mi a kitaláció. Létező személyek (írótársak, nők tűnnek fel a könyvekben, gyakran a kitalált személyek is azonosíthatók. Ahogy Roth ajánlja *A tények* című könyvét: „...mi-

Herman 36, Sandy 9 és Philip Roth 4 évesen. Bradley Beach, New Jersey, 1937 augusztusa

csoda történetekké változtatják az emberek az életet, micsoda életekké a történeteket." Élettények irodalmiasulnak, a mű ellenben önálló életre kel, sorsformáló erővé lesz. Így mosódik el a határ élet és irodalom között.

A jelen, a huszadik könyv *(Operation Shylock. A Confession)* az író személyének *megháromszorozása,* hisz saját magát írja, immár név szerint, és alteregója is feltűnik a színen. A szerzőt beszippantja a mű. Mert olvasói minduntalan álarcait látták, s mögöttük őt, impozáns bosszút állt. Apoteózis – mondhatnánk, de továbbra is lehet rettegni vagy reménykedni, ízlés szerint. Philip Roth csupán hatvanegy éves.

*

Az először 1967-ben megjelent *A Portnoy-kór* utolsó fejezete, az emblematikus című *Száműzetésben* lapjain, a hormontültermelési válságban szenvedő, s egyébként bizonyos allúziókra okot adva 33 éves főhős *Izraelbe* utazik, s ott „potenciális" csődöt mond: ő az a zsidó, akinek *„Izrael Államban nem állt fel!"* (242. o. P. R. kiemelése).

S figyelemreméltó a majd húsz évvel későbbi *The Counterlife* alapproblémája: a főhős-író (Zuckerman) testvérének egy szívbetegség kezelése következtében jelentkező *impotenciája,* mely elől az illető Izraelbe, egészen pontosan egy ciszjordániai vallásos kibucba menekül, a Kahane-re emlékeztető szélsőjobboldali telepesvezér zászlaja alá.

A kör ilymódon bezárul. A hermeneutikáé és a pszichoanalízisé a terep, még ha gúnyt is űz ezekből sokszor. Saját életműve és tudata az a cella, ahová Roth bezárkózik (ahonnan nem tud kitörni). Démonait maga tenyészti, és köszöni, jól van.

*

Izrael és szexuális zavarok? Sikszék és orgazmusok?

Milyen mélyen rejlő gátlások, szánnivaló menekülési kényszerek hajtják a regényhősöket és szellemi atyjukat Amerika és Anglia protestáns lányainak karjaiba? Csak általuk tudnának férfivá válni, szexuális vagy írói élményt gyűjteni? S milyen különös tréfája (bosszúja? jutalma? – igazságszolgáltatása) a sorsnak, hogy író és íróhős ezek mellett (ezek miatt?), vegyesházasságban jut el az azóta egész életét betöltő témáig: saját zsidóságáig.

Nemi szerv mint öröm és kudarcforrás. S mint legfőbb azonosságjelkép. E metafora prizmáján minden szimplifikáló értelmezési kísérlet megtörik. Álljon itt a vallomás néhány mondata a *The Counterlife* utolsó oldaláról, kommentár nélkül, egymagában:

„A körülmetélés megrázkódtatás, szentigaz... az aktus talán éppen ettől a zsidóság leglényege és valóságosságának lenyomata. A körülmetélés a lehető legvilágosabbá teszi, hogy a gyerek itt van, nem pedig ott, hogy idekinn van, nem pedig odabenn – és hogy az enyém, nem pedig az övék. Nincs mese: az én történelmemen és énrajtam keresztül lép be a történelembe. A körülmetélés mindaz, ami a pásztorjáték nem, és az én felfogásom szerint azt nyomatékosítja, amiről a világ szól, márpedig az nem a viszályoktól mentes egység... A körülmetélés azt erősíti meg, hogy létezik „mi", és ez a „mi" nem pusztán a gyerek meg én."

*

Mit gondol „valójában" Philip Roth a zsidóságról? Kasruszról, briszről, vegyesházasságról, cionizmusról, antiszemitizmusról, a palesztinroblémáról, a holocaustról vagy a diaszpóráról? Őszintén szólva nem különösebben érdekel. Amit nem írt meg eddig e tárgyban, tucatnyi könyvben gondosan elrejtőzve figurái mögé, vagy megírja még, vagy nem. Amit kiadott a kezéből, abból érzékletesen kirajzolódik a trend.

A készen kapott magatartásklisék elutasítása, akár az egész elvesztése árán is, ez a kezdet. Lázadó ifjúság – elrugaszkodás a zsidóságtól. Majd évtizeddel később, megbizonyosodván, hogy nem tud szabadulni a sorstól, már nem is próbálkozik. Inkább számot vet vele, egyre mélyebbre ás benne, tágítani próbálja mozgásterét, és e sors alapkérdéseit feszegeti.

Ami bizonyos: Philip Roth szabadságharcot folytat az amerikai zsidóság, és tágabb értelemben az egész diaszpóra lelkiismeret-furdalása ellen. Hogy nincs ott, az *erec*ben, inkább marad a *galut*ban. S esze ágában sincs áttelepülni, mert ahol van, jól érzi magát. A szétszóratásban, a száműzetésben. Mert nem érzi annak, sőt lubickol benne. Sőt otthon érzi magát, s egyenrangúan zsidónak az izraeliekkel. Sőt úgy tartja, az ő folytonossága, *a diaszpóra immár az erősebb tradíció.* S már nincs is lelkiismeret-furdalása, legfeljebb amiatt, hogy nincs lelkiismeret-furdalása.

Ilyen egyszerű ez.

Vagy talán mégsem? Mert volt (van) némi rosszérzés, vagy úgy érezték, kellene, hogy legyen. Vagy ezt sulykolták beléjük egyesek. Netán maguk magukba. Utóbb ezt pénztámogatással megváltották. De Roth azt próbálja magyarázni, hogy nincs mit magyarázni, magyarázkodni, pláne megváltani. Ám mert ennyire magyarázza, felmerül, hogy hát mégiscsak van itt valami kibogozhatatlan.

Ilyen bonyolult ez.

*

S akkor még a privát lelkiismeret-furdalásról nem is beszéltünk. Arról, vajon miért érzi szükségét, hogy anyja halálát egy megrázó és lírai, ám az *Anatómialecke* (1983) többi részétől hangvételében elütő fejezetben örökítse meg. Vagy arról, miért ajánlja a *The Counterlife*-ot (1986) nyolcvanötéves apjának, *A tények*et (1988) bátyjának, s az egyik legutóbbi munkáját, a *Patrimony*-t (1991) – mely apja fájdalmas-szép mementója – családjának, „az élőknek és a holtaknak". Mi lehet a gesztus mögött? Hogy hiába ajánlotta első kötetét anyjának és apjának, ha az utána következők sorra a családot karikírozzák, benne az Anyát és az Apát? Hiába írta volna meg a „tényregényekben", hogy szülei mindig is nagyra tartották amit írt, s nem zavartatták magukat a fiúkat ért vádak miatt, ennek ellenére az elmúlt évtized szülöttei a kompenzáló művek? Úgy érzi talán, hogy túlságosan messze

ment, vagy ez a korral járó szentimentalizmus? Netán annak terhe nyomasztja, hogy hiába tette túl magát gátlásán – mely minden, családját témaként kezelő írót béklyóz –, tudniillik, hogy addig nem szabad igazán, míg szülei élnek, most másként kell bűnhődnie, mert visszamenőleg érez felelősséget, de már nincs kitől bocsánatot kérnie.

A kérdések korlátlanul szaporíthatók. Igazi választ azonban csak újabb Roth-művektől várhatnánk.

*

P. s.: Bármiféle hasonlóság, megfelelés a fent megfogalmazottak, összeállításunk más írásaiban szereplő állítások és a honi helyzet között, kizárólag a véletlen műve.

Szabad-e erről vagy arról írni; miért kell a negatívumot hangsúlyozni, amikor annyi szép és jó van; mi lesz, ha megtudják a gójok; elegen vannak akik támadnak bennünket, miért kell nekik további sanszot adni? – nos ezek a kérdések még csak véletlenül sem a mi kis közösségünk tagjainak, szervezeteink vezetőinek a kérdései.

Nálunk minden rendben van.

Hogy mit? Nem hallom pontosan. Önök azt kérdik, tényleg minden rendben van-e a közép-európai, ezen belül a magyarzsidó léttel és pszichével? Vagy ráismernek Roth történeteiben és figuráiban helyi vonásokra és vonatkoztatási pontokra? Netán úgy látják, nem csupán a magyar náciktól és a Magyar Úton járó szimpatizánsaiktól kell tartani, sőt, ezek hosszútávon kevésbé veszélyesek ránk, mint az önreflexió: az önkritika, az önirónia, a higgadt önvizsgálat (koncepció, jövőkép, miegymás), reális önkép hiánya? Sőt azt mondják, hogy a holocaust fájó emlékének ápolása és Izrael szeretete önmagában kevés *ahhoz, hogy a honi romokon újra élet sarjadjon? Valóban vannak hangok, melyek azt súgják, nem is túl távoli az asszociáció?*

Nos akkor ők mondják el azoknak, akik ezt nem hiszik, miért is kell nekünk Philip Roth.

„Philip Roth válasza"* egy el nem küldött levélre

Tisztelt Főszerkesztő úr! *London, 1994. április 28.*

Megkaptam nyersfordításban elküldött írását. Őszinte örömmel tölt el, hogy a közelmúltban Kelet-Európában lezajlott demokratikus átalakulás megteremtette a lehetőségét, hogy könyveimnek azon része, mely korábban témája miatt tiltottnak számított, immár – ha csak folyóiratbeli részközlések nyomán – eljuthat a magyar, s a magyar zsidó olvasókhoz. Úgyszintén örömmel vettem a *Szombat* (jól írom?) (Jól írta. *A szerk.*) mintapéldányait, melyeket mellékelni szíveskedett.

Az Ön által szabott szigorúan rövid határidő miatt, most csupán néhány mondatban reflektálnék a rólam szóló melléklet elé írt bevezetőjére.

Amint egy ilyen rövid esszében lehetséges, fragmentumokat villant fel, s ahogy az szokás, madártávlatból igyekszik műveimnek valamilyen rendszerszempontú, probléma-felvető áttekintését adni. Hangsúlyoznám: szubjektív interpretációt. *Utólag* tényleg kirajzolódik egy egyre határozottabb trend, de azt még az én sajátos, életrajzok megfeleltetésével operáló regényvilágomban sem tartanám méltányosnak azonosítani a magam személyiségfejlődésével. (Ha történt velem ilyesmi egyáltalán.) Az ember azt írja meg, amit tud, s nem azt, amit akar. Életét pedig szintúgy számos külső körülmény befolyásolja. Ennyi bizonytalansági együttható közös jelenléte esetén – ahogy mondani szokták – „semmi sem úgy van".

Tiszteletben tartva kritikai észrevételeit, azt azért megemlíteném, hogy a maga idejében két szatírám nem volt „akkora kudarc", bár igazi eredményeimnek kétségkívül nem ezeket szokták elkönyvelni. S őszintén szólva, én sem e két könyvemet, sem korábbi regényemet nem menekülésként fogtam fel, s ezt analízisem sem cáfolta. A másik, amit szeretnék leszögezni: „családi történeteim" fogadtatását már megírtam, azokkal nem kívánok a továbbiakban foglalkozni.

Szövege utolsó bekezdésein jót mosolyogtam. Én értem az üzenetet, jóllehet a legkevésbé nekem szól. Kívánom magának, azok is úgy vegyék mint én, akikhez címezte.

Hanem azért egy kételyemtől nem tudok szabadulni.

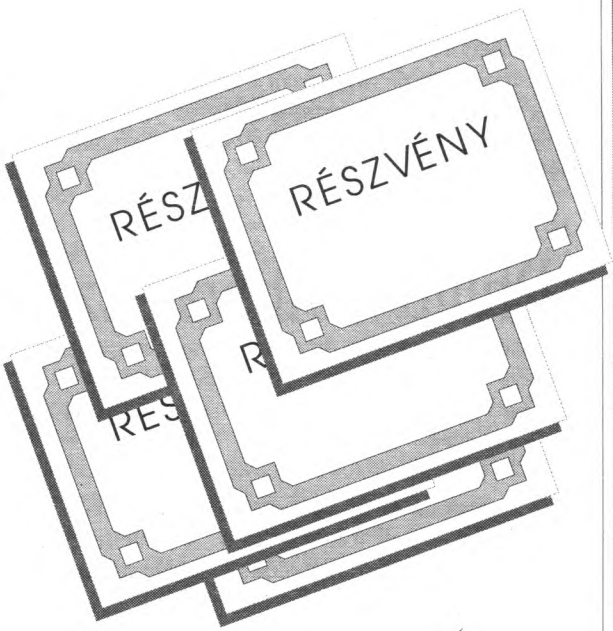
Az Egyesült Államok zsidóságának – a túlélőknek, a kortárs szemlélőknek s valamennyi leszármazottuknak a holocaust olyasfajta tabu, amihez a viszonyulás egyfajta fokmérő. Három és fél évtizede én sem mertem volna az ehhez kapcsolódó érzéseket kritika tárgyává tenni. Mára némiképpen változott a helyzet. Ugyanakkor szeretném emlékeztetni a mondásra, mely Önöknél a kontinensen még inkább jelzésértékű: minél jobban távolodunk a holocausttól, annál nagyobb az árnyéka. És kétlem, hogy ebben az árnyékban, különös tekintettel az elmúlt néhány év szórványos neonáci jelenségeire Európában, legitimitást nyerhet ugyanaz a látásmód, mint Zuckerman s a többiek kétségtelenül figyelemfelhívó szemléletmódja. Óva intem a korai reményektől! Túl közel a múlt.

* Fikció! Fikció! Fikció! Fikció! Fikció! Fikció! Fikció! Fikció! Fikció!

KEDVEZMÉNYES RÉSZVÉNYVÁSÁRLÁSI PROGRAM

Részvény

100 000 forint
kamatmentes részletfizetéssel,
továbbá
kárpótlási jeggyel
részvények igényelhetők.

RÉSZLETFIZETÉSSEL:
- *100 000 forint befektetési lehetőség, 2 000 forint regisztrációs díj ellenében.*
- *Kamatmentes részletfizetés öt éven keresztül.*
- *Regisztrációs jog minden 18 év feletti magyar állampolgár számára, aki állandó magyarországi lakcímmel rendelkezik.*
- *A részvényekre jutó osztalékot beszámítják a vételárba.*

KÁRPÓTLÁSI JEGGYEL:
- *Az eredeti kárpótlási jegy tulajdonos díjmentesen regisztrálhat, és a részvények elosztása során az egyéb kárpótlási jegy tulajdonosokkal szemben előnyben részesül.*
- *A kárpótlási jegyeket a kamattal növelt címlet értéken számítják be.*

MINDEN MŰKÖDŐ TŐKE

További részletes információ az alábbi helyeken:

Budapest, 1015 Széna tér 7.; 1025 Szépvölgyi u. 4/b.; 1042 Árpád út 63-65.; 1052 Semmelweis u. 11-13.; 1085 József krt. 33.; 1095 Tinódi u. 9-11.; 1113 Bartók B. u. 92.; 1136 Tátra u. 10.; 1163 Jókai u. 1/b.;1202 Kossuth L. u. 44-46.; 1211 Kossuth L. u. 99.; 6500 **Baja,** Deák F. u. 1.; 5600 **Békéscsaba,** Szt. István tér 3.; 2700 **Cegléd,** Szabadság tér 1.; 4024 **Debrecen,** Hatvan u. 2-4.; 3300 **Eger,** Széchényi u. 2.; 9021 **Győr,** Árpád u. 36.; 5700 **Gyula,** Hétvezér u. 2-6.; 6800 **Hódmezővásárhely,** Andrássy u. 1.; 6300 **Kalocsa,** Szt. István király u. 43-45.; 7400 **Kaposvár,** Széchényi tér 2.; 6000 **Kecskemét,** Szabadság tér 1/a.; 4700 **Mátészalka,** Zöldfa u. 2-4.; 3530 **Miskolc,** Szemere u. 5.; 9200 **Mosonmagyaróvár,** Szt. István király u. 49.; 8800 **Nagykanizsa,** Deák tér 15.; 4400 **Nyíregyháza,** Rákóczi u. 1.; 3600 **Ózd,** Vasvári u. 125.; 7621 **Pécs,** Rákóczi u. 44.; 4150 **Püspökladány,** Kossuth u. 2.; 3100 **Salgótarján,** Rákóczi u. 22.; 8600 **Siófok,** Fő u. 188-190.; 9400 **Sopron,** Várkerület 96/a; 6720 **Szeged,** Takaréktár u. 7.; 7100 **Szekszárd,** Mártírok tere 5-7.; 8000 **Székesfehérvár,** Ősz u. 13.; 5000 **Szolnok,** Baross u. 18.; 9700 **Szombathely,** Bejczy u. 1-3.; 2800 **Tatabánya,** Fő tér 32.; 8200 **Veszprém,** Budapest u. 4.; 8900 **Zalaegerszeg,** Kossuth L. u. 25-27.;

1051 **Budapest,** Vigyázó F. u. 6.;

Budapest 1138 **Észak-Pesti Igazgatóság,** Váci út 202.;1051 **Korona Igazgatóság,** Hercegprímás u. 5.; 1033 **Óbudai Igazgatóság,** Laktanya u. 4.; 1184 **Pestlőrinci Fiók,** Üllői u. 396.; 6200 **Kiskörös,** Petőfi tér 18.; 3530 **Miskolc,** Mindszent tér 4.; 7626 **Pécs,** Búza tér 6.; 6720 **Szeged,** Klauzál tér 4.; 8002 **Székesfehérvár,** Bástya u. 8.; 8002 **Székesfehérvár,** Széna tér 8.

1012 **Budapest,** Maros u. 19-21; 5600 **Békéscsaba,** Mednyánszki u. 8.; 4026 **Debrecen,** Darabos u. 7.; 3300 **Eger,** Bethlen G. u. 2.; 9022 **Győr,** Liszt F. u. 35.; 6300 **Kalocsa,** Szent István király u. 30.; 3525 **Miskolc,** Vologda u. 4.; 6726 **Szeged,** Fő fasor 16-20.; 9700 **Szombathely,** Hollán u. 4.; 8200 **Veszprém,** Kereszt u. 9.

BÉB Rt. 1052 **Budapest,** Deák F. u. 5.

Felvilágosítás az ÁVÜ budapesti és vidéki ügyfélszolgálati irodáiban.

TULAJDONOSOKNAK

S miután Önök csak az elmúlt fél évtizedben élhettek szabadságjogaikkal, meggyőződésem, hogy a korábban tiltott eszmények vonzereje jóval erősebb, mint a megállapodott, kiegyensúlyozott körülmények között irányzékot válasz-tókra gyakorolt hatása. Az is lehetséges, hogy ezek az eszmények az Önök jelen s eljövendő helyzetében más jelentőséggel bírnak, mint a nyugati világban. Ezért ezeket se lehet diszkreditálni, tudomásul kell venni a hozzájuk fűzött, s kezdetben talán túlzott reményeket és ragaszkodást, ám ugyanakkor azt is, hogy ez sokakat taszít. A soraiból kihallható aggodalomra csak azt tudom mondani, ha megadatik maguknak néhány nyugodt év (remélem évtized), s utána is lesz még érdeklődés – ahogy maga írja – „a jelen pillanatban szunnyadó hagyaték iránt", kiegyensúlyozottabb szellemi és lélektani kondícióval tudnak nekilátni közösségük mentális megformálásának. Ennek nem elsődleges eszköze a zuckermani hang, de sok más alkalmatosság mellett hasznos szekunder-tercier kontrollja, hathatós vészcsengője.

Kérem, ha teheti, küldjön egy példányt a rólam szóló összeállítást közlő lapszámból. Előre is köszönöm.

Üdvözli Önt:

„Philip Roth"

P. s.: Egyébként egy alkalommal jártam már Magyarországon, a 70-es évek elején, Prágából hazafelé menet. *Patrimony* című könyvemben írtam is róla. Őszintén szólva zsidó életnek kevés nyomát láttam, ami volt, főleg csak emlékek.

Az a néhány hír, ami mostanság eljut hozzám ebben a vonatkozásban, a szélsőjobboldali antiszemitizmuson túl, az újságok szenzációhajhász stílusában „zsidó újjászületésről", „vallási reneszánszról" beszél. Leveléhez mellékelt angol nyelvű kis interjúja azonban elgondolkodtatott. Zuckerman valahogy így foglalná össze a rezüméjét: „Reneszánsz? Identitásbiznisz. A középszer tolong a *kövedért.* A zsidó intellektuelek meg kussolnak, mint szar a fűben. Aztán mindenki csodálkozik, hogy kofáké a hatalom." De komolyra fordítva a szót, akkor miben nyilvánul meg a reneszánsz? Talán a hiábavaló bújkálás, a félelem, az önfeladás, a gőg, vagy a kontraszelekció lehet maguknál *a téma,* aminek esetében az irónia megfelelő stiláris eszközként szolgálhat (jóllehet bármi kerül a színre, a háttérben ott magasodik Auschwitz iszonyatos hullahegye). Kétlem, hogy ne keltene legalább olyan feltűnést – horribile dictu: botrányt – egy erről szóló munka, mint keltett az Államokban az én Portnoyom. Ám ha képes lesz valaki *ilyen* félévszázad után iróniával nyúlni e kérdéshez, ez csak egyfelől botrány – melyre előbújnak az érintettek, s ez is eredmény, mert megindulhat valamiféle lassú magukratalálás –, másrészt a görbetükör torzképe általi katarzis, mert a nevetés és a nevetségessé tétel megszabadít azon görcsöktől, melyek ma még működnek, tehát bénítanak.

Talán mégis igaza van, s bár nem lehet adaptálni másutt működő kliséket, jót tenne immár radikális, s nem jammeroló művet (műveket) olvasni magukról. De lesz-e aki megírja, lesz-e aki vállalja a vakrepülést, alig ötven évvel a holocaust, s alig fél évtizeddel a bolsevizmus után? S lesz-e aki vásárra viszi a bőrét miattuk?

Ne feledkezzen meg erről, ha majd az ő – esetleg helyi érzékenységeket sértő – írásaikat kellene publikálnia lapjában, s eszébe jut az én vesszőfutásom. Az Államokban majd két évtizednek kellett eltelnie, hogy kanonizálják azokat a figurákat, akiket *róluk* mintáztam. S mint mondják, az egy erős, öntudatos közösség. Ugye nem bántom meg az összehasonlítással, de hát hol van ahhoz képest a maguké?

Nos, ezért segítse majd azokat a pályakezdőket, akik igenis a *saját* közegük elvastagodott bőrén kezdik próbálgatni karcos oroszlánkörmeiket.

Ehhez kívánok minden jót:

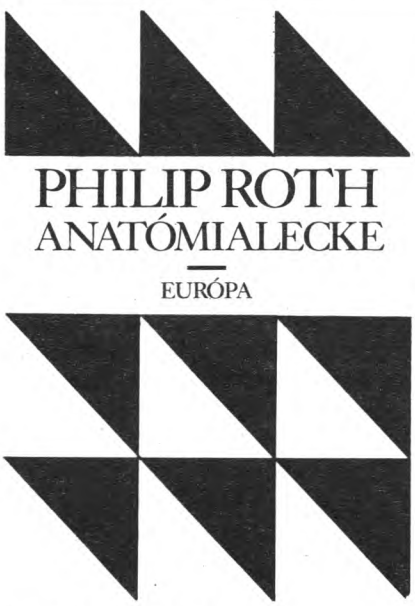
„Ph. R."

*

„Poén

So *(mondta a doktor),* tálán most elkeszdhetünk á munká. Já?" (*A Portnoy-kór,* 257.o.)

(sz. t. g.)

Könyvespolc

Szex, zsidóság, bűnődés avagy: Portnoy estéje

(Philip Roth: Anatómialecke. Európa Könyvkiadó, 1992. Nemes Anna fordítása. 263 oldal, 275 forint.)

Az *Anatómialecke* címe ne tévesszen meg senkit: Itt nem latinul nevezik meg a magyarul is négybetűs testrészeket. De ettől még nem lesz pornográf a könyv. Ma már csak a legfogékonyabb olvasókat izgatja fel, ha az egyik író arról ír, hogy egy másik író lebilincselő folyamatossággal hazudik arról, hogy milyen malacságok jelennek meg egy harmadik író által ki sem adott szexlapban.

Nathan Zuckermant, a sikeres negyvenéves írót diagnosztizálhatatlan eredetű, rettenetes nyak- és hátfájás gyötri a könyv első lapjától az utolsóig. Lehet hogy törzsi átok, szemmelverés hozta rá ezt a kórt, amiért kigúnyolta az amerikai zsidó kisemberek világát a *Carnovsky*-ban, híresssé lett szatírikus-erotikus-freudizáló énregényében?

A betegen másfél éve semmilyen gyógymód sem segít. Négy szeretője felváltva ápolja, de a fájdalom nem tágít. Kétségbeesésében pszichoszomatikus okokat keres. Analitikusát, aki be akarja neki magyarázni, hogy tudat alatt ragaszkodik a betegséghez, faképnél hagyja. De önmagához és környezetéhez könyörtelen gondolattirádáiban azzal vádolja magát, hogy siettette szülei halálát, amikor megírta a botránykönyvet, amelynek alapanyagát nyilvánvalóan fiatalkora családi környezetéből hozta., *"Jótevői bemocskolásával keresett egymilliót"*.

Carnovsky persze nem más, mint Portnoy, Roth húsz évvel ezelőtt írt, valóban világsikerre jutott könyvének főhőse, Zuckerman pedig sok tekintetben maga Philip Roth. Egyetlen Én négy kisértet alakjában jár vissza és bünteti önmagát soha el nem követett bűneiért. *„Ha Zuckerman fájdalomnaplót vezetett volna, egyetlen szót ír bele: ÉN."* Az önreflexív, magavájkáló próza egyik darabját tartjuk kezünkben. *(A Portnoy-kórt a Szombat* 1992 májusi száma mutatta be.)

Az *Anatómialecke* nemcsak illusztrálja, hanem didaktikusan szánkba is rágja a leckét, amit Roth első magyar kritikusa jóval a regény megjelenése előtt így fogalmazott meg: *„Az amerikai irodalom zsidótémát feltáró áramlata a zsidóságtól való búcsú engesztelési ünnepe. Az Asszimiláció böjtje."* (Ungvári Tamás a Nagyvilág 1978-as 5. számában.)

És Zuckerman maradéktalanul kiveszi a részét ebből a büntető böjtből. A mindenütt jelenvaló erotika és irónia mit sem változtat azon, hogy az Anatómialeckét sötét színek, komor témák uralják. Testi és szellemi szenvedések egyre fokozódó, helyenként hisztérikus rángásba átcsapó hangzavara. A regény vége felé a fájdalomcsillapítók hatására Zuckerman artikulálatlan, abszurd, agresszív, sőt súlyos balesethez vezető vesszőfutása egy zsidó temetőben. A legvégén pedig saulus-paulusi megtisztulás, szabályszerű katarzis, erkölcsi, de fanyar felmagasztosulás: Zuckerman megjavul, kimegy az igazi életbe, orvosnak készül, aki gyógyítani fog.

De kiket? Ha azokat, akik a regény lapjait benépesítik, akkor figyelő anatómusszemmel vizsgált emberi eseteket, lidércesen kísértő karikatúrákat vagy görcsbe merevedve sodródó figurákat. Ne keressük a humanistáknál – például az Isaac Bashevis Singernél – megszokott írói hozzáállást, amikor a szerző annyi megértéssel eleveníti meg alakjait, hogy még a torz szereplőket is megszeretjük. Itt hogy is szerethetnénk meg őket, ha egyszer a főhős még a szeretőibe sem szerelmes?

Roth a tőle megszokott csípős nyelvvel panaszolja fel az éles pillantással felmért családi – és párkapcsolatok visszásságait. A Zuckermant kínzó fészekpiszkítási vád fő képviselője nem más, mint az író távol élő testvére és annak idegenszerű felesége. A gyors és pontos ecsetvonások nyomán megjelenik a vásznon a nők arc– és mellképe: a főhős barátnői garantáltan idill- és giccsmentes találkozások során váltják egymást a betegágy mellett.

A szex itt már nem ama Misztikus Kapu döngetése, mint a húsz évvel ezelőtti sikerregényben, ahol Portnoy, a nagyváros táguló orrcimpájú nővadásza minden fejezetben újabb és újabb dúvadat cserkészett be. Zuckerman ehhez képest szinte kedvetlenül vadászgat, vagyis inkább otthon, többnyire matrachoz kötötten várja, hogy *"a Carnovsky írójának kijáró megbecsülés"* kézzelfogható formát öltsön.

A szexuális forradalom hajdani hőse egész háremével együtt áttűnőfélben van valami kezdődő, már egyáltalán nem farmernadrágos, feladatcentrikus neo-konzervativizmusba. Az elmaradhatatlan aktus leginkább egyfajta baráti szolgálat, gyakorlat, ami lépten-nyomon összekeveredik a valódi munkával, az írással. Az író szeretkezés közben további műveihez gyűjti az anyagot: hátfájása miatt hanyatt fekve életútjáról faggatja a fölé guggolva éppen élvezni készülő nőt.

A szex engedelmesen beilleszkedik az elvált író háztartásába. A nők gépelnek neki, masszírozzák fájós hátát és bevásárolnak számára. A regény emancipálja a nem–erotikus cselekvést, és részrehajlás nélkül, az őt megillető tisztes elidegenítő effektussal mutatja meg a mértéktartó szenvedély koreográfiáját. *„A nők elmesélték gondjaikat, levetették ruhájukat, lebocsátották nyílásaikat, hogy Zuckerman betömje őket."*

Akár a *Portnoy-kór*ban, itt is tragikomikusan, családiasan pornográf módon keverednek egymással a szex és a zsidóság motívumai. Zuckerman lengyel ápolónője a kéj tetőfokán hangosan fantáziál: őskeresztény mártírnőnek képzeli magát, akit egy zsidó felszegezett. Roth szókimondóan azt is leírja, hogy micsodájával szegezte fel, Nemes Anna cenzúrázatlan, gördülékeny fordítása pedig – mint minden részletet – ezt is híven adja vissza.

A sok epizódot és szabad asszociációt viszonylag sovány cselekmény hordozza. Roth–Zuckerman szinesen és tehetségesen, ám mindig a kényszeresség gyanújába keveredve bontja ki az éppen elévetődő témát: egy hajpótló klinika hétköznapjait, vagy egy (Izrael és az 1973-as háború ürügyén kibomló) írói perpatvar részleteit. *"Az a teher, hogy mindenből lehet könyvet írni"* – vallja be Zuckerman egy helyen.

De az illeszkedés nem mindig szerves. Alakok bukkannak fel, akiket az író erős, archetipikusan karakteres szinekkel jellemez. Hozzájuk tesz egy csipetnyi tömény sorsadalékot – majd hirtelen elfelejti őket.

Azt mondják, Amerika már nem az a nagy olvasztótégely, ami régen volt. Zuckerman lakásában azonban a szegregációnak semmi nyoma. Származásra és korra való tekintet nélkül fel– majd eltűnnek a szeretők: Glória, Zuckerman mit sem sejtő könyvelőjének negyven közeli, nagyszerű mellű felesége, Diana, a húszéves, nyulánk, protestáns jó házból való diáklány, Jaga, a friss bevándorló diszharmóniájában vonagló, gyerektestű lengyel ápolónő, és más, felejthetőbb figurák. Epizodisták ők, akik többre vágynak – például egyesek a szerelemre képtelen Zuckerman szerelmére, mások arra, hogy gyógymódként a reménytelenül városi írót kiköltöztessék a természetbe. Egy idős orvos csak nyakfájás-csillapító kispárnát kíván ajándékozni a híresség nek.

De a legtöbb szereplő gyorsan elsüllyed a regény főzetében. Nem ők a fontosak. Zuckerman poklának üstjében valójában csak négy-öt téma fortyog, mind önmagában is erős

fűszer. Szűnni nem akaró fizikai fájdalom. Az anya halála és szívbemarkoló hiánya. A zsidó kispolgári mentalitással szemben érzett *Hassliebe* – azaz gyűlölettel vegyes szeretet. És az intellektuálisból jövő, majd abba torkolló, poligám szexualitás.

Pusztán fűszerekből azonban nem lehet főzni, és a regény egészen másfajta érdekességbe vált át, amikor nagyritkán kevésbé harsány, már-már pihentetően középfajú témák lesznek anyagává: például a szerző chicágói diákkorának divatáramlatai.

Zuckerman világában csak egyvalakit szeretünk meg feltétel nélkül: az édesanyját. A mamáért felhangzó rekviem a könyv legszebb fejezete. A főhős későn érkezik a szülők végleg elhagyott floridai lakásába, a mamát már elvitték, *elment*. Zuckerman este befekszik az anya ágyába, és belefúrja fejét a párnába. Reggel felkel, az üres lakásban matatni kezd, leendő emléktárgyak után kutat. Összehajtható esőkalapot és hajhálót talál a halott egyik kabátzsebében. Jön a bejárónő, akit Zuckerman megkér, hogy takarítson ki, és ráhagyja, hogy mint máskor, most is fújjon be spray-vel a cipősszekrénybe.

A regényhős két év alatt huszat öregszik, a haja is hullani kezd. De a csikágói egyetem egykori nagy dumás diákjának szövege még mindig verhetetlen. *"Én a pampák vad zsidaja vagyok."* Roth is ébren tartja figyelmünket: miközben ide-oda kanyarodik, bármiről képes szórakoztatóan, motívumot motívumra halmozni. Felvillant annyi arcot, mellet, erotikus és orvosi esetet, amennyihez éppen kedve van. Kisebb-nagyobb viharokat kavar, hol egy chicágói taxiban, hol egy műtőben. De – talán szándékoltan, talán nem – mindez nem áll össze feszes szerkezetű prózává.

Az *Anatómialecke* jó könyv, de nem alapmű: ahhoz kicsit szervetlen, köztes, esetleges halmazállapotú. A tiszteletlenebb olvasónak néha az az érzése támad, hogy a cselekmény lehetett volna alapvetően másmilyen is, ha a könyv írása közben a szerző mondjuk – megfázott volna.

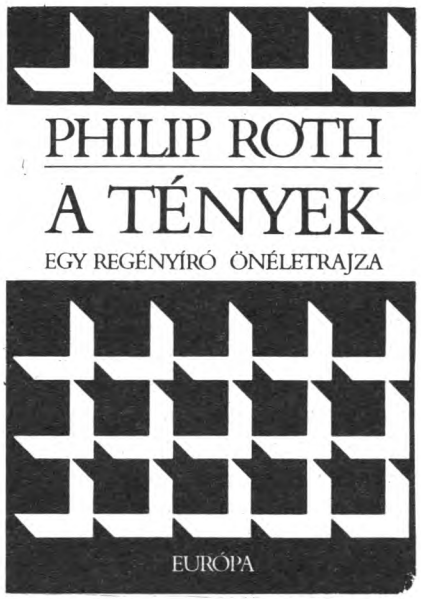
Ha egy író sokat ír önéletrajzi ihletéssel, akkor vállalnia kell azt a veszélyt, hogy olvasóinak egy része úgy érzi: a szerző mindannyiszor ugyanazt a regényt nyűvi. Az *Anatómialecke* erőteljes szövege felébreszti, de a további olvasás szertefoszlatja azt a reményt, hogy a mű önállóan is helytáll.

Elvárhatnánk, hogy a regényt Roth egyéb műveitől függetlenül élvezhessük. A szövegben valóban nincs utalás a Zuckerman-sorozat többi kötetére, a megértéshez nem hiányzik *A szellem árnyékában* (1979) és *A megszabadított Zuckerman* (1981). Az olvasónak azonban többször is olyan érzése támad, hogy ha nem akarja beérni izelítővel, akkor be kell szereznie A *Portnoy-kór*t. Ha pedig arra kíváncsi, hogy a Zuckerman-történet e felvonásából mi a fantázia és menynyiben kulcsregénye ez Philip Roth férfikori sivatagának (sok tekintetben az), akkor el kell olvasnia *A tényeket*. Az utóbbi *az igazi* élettörténet: áttételek nélküli önéletrajz.

Jól szórakozhat, ám sokat veszít, aki elolvassa az *Anatómialeckét*, de lemarad a *Portnoy-kór*ról. Igaz, Zuckerman pokoljárása is betekintést ad Philip Roth tragikomikus világába. De ez a könyv a *Portnoy-kór* műhelyében és szellemében készült utódregény. Nem „egy regény regénye", nem keletkezéstörténet, hanem annak éppen a visszája.

Egy olyan szerzőről szól, akit a regénye írt meg.

Futó Péter

A tények ...

(Philip Roth: A tények. Egy regényíró önéletrajza. Szűr-Szabó Katalin fordítása. Európa Könyvkiadó, 1993, 234 oldal, 320 forint.)

...persze szárazak és unalmasak. Elvégre ki kíváncsi a valódi hétköznapokra, a valóban megtörténtekre, ha nem sziporkázó stílben, nem érdekfeszítő mese bontakozik ki előtte? Feltéve, ha nem azé az emberé, akit egyébként sziporkázónak, érdekesnek – horribile dictu: botrányhősnek – ismert meg, legalábbis korábbi opuszai alapján.

A szerző szétrántja hosszú köpenye szárát, s nincs alatta semmi, senki. Többi műve szempontjából irreleváns, hogy „igaz-e" *A tények* tényanyaga, legfeljebb voyeurségünk kielégülésének ad némi esélyt. Önmagában való sikerültségét megintcsak nem lehet azzal méregetni, mennyit merített egy 1933-ban Newarkban született, majd világszerte ismertté vált amerikai-zsidó regényíró életének megtörtént eseményeiből. Merített, és kevésnek találtatott.

Milan Kundera szerint a jó regény okosabb szerzőjénél. Többet tud és mond nála a világról. Az író ábrázol, arányokat tervez, satírozgat, hús-vér figurái átveszik a szót, az egymás után kopogtatott szavakból sorsuk kerekedik, s a jól leütött alaphangot elvezetik a kompozíció beteljesüléséig. Roth regényeiben merít (vagy kitalál), és tele a szák. Itt azonban jórészt időrendben sorakozó információmozaikokat kapunk – melyek egy része korábbi interjúkból *(Reading Myself and Others,* Penguin, 1985) visszaköszön, illetve azokkal egy bevethető – másrészt a nem közvetlen irodalmi működés sohasem bizonyítható vagy cáfolható, memoárszerű közléseit. Persze a MŰ interpretációja szempontjából izgalmas az is, amiben forrást vélünk felfedezni, ami által dekódolható a fikció.

Abetétnovellaként is felfogható részletek között számos karakteres darab olvasható, ám ezek füzéréből nem áll össze élvezhető egész, ami a több mint kétszáz oldalnyi terjedelmet indokolná. Irodalomtörténeti érdekességek, befogadási – értelmezési segédanyagok.

A csámcsognivaló kulisszatitkokról nem hull le a regényíró által rájuklebbentett többrétegű fátyol.

A tények imponáló kudarc. A regényíró önéletrajza írása közben rájön (rádöbben), hogy életműve mások által már dekódolt üzenete az igaz: képtelen őszinte lenni önmagához, ha saját sorsáról van szó. Ezért kell egy alteregó, egy kreált lény, karakter, sors, abszurdumig karikírozott *mutáns,* mint volt Portnoy, Zuckerman, Kepesh, Tarnopol, s mint lesz *A tények* utáni ál-Roth, hogy eljátssza velük, rajtuk, általuk a saját életében megszenvedett, vagy mások életéből leszűrt történeteket, tapasztalatokat. Hogy beszéltesse őket különféle zavaros léthelyzetek károsultjaiként, netán megteremtse saját félelmei (vagy elvárásai) szerint fazonra igazított önmagát. Kiderül, hogy élete, melyből oly sokat engedett át az irodalomnak, már csak regényhőse nézőpontjából szemlélhető *téma,* csak ezáltal eladható sztori, ezért kerettörténetbe ágyazza regénytrilógiája főhőséhez intézett levelével, s annak hozzá írott válaszával. Ettől nem bukás a könyv, mert e két pillér megtartja valahogy a közöttük imbolygó, unalmasan terjengős önéletrajz–hidat.

Lehet persze, hogy mindezt *eleve* tudta, s ezért keretezte biográfiáját fikciós hőse megszólításával és megszólaltatásával.

Felizzik a szöveg, ahogy erőteljes invokációban beszél Nathan Zuckermanhoz. Először két drámai bejelentést tesz: anyja halálát, s elaggot apja lassú leépülését nevezi meg könyve megírása egyik okaként, tudniillik, hogy ifjúkora felidézésével visszavarázsolja az egykori családi idillt, másrészt a könyv munkálatai előtt egy évvel lezajlott idegösszeomlásáról ad hírt, s terápiaként állítja be a *tények* rekapitulációját.

S felizzik a szöveg akkor is, amikor zárlatként közli Nathan Zuckerman hozzá írott „válaszlevelét, afféle lektori jelentését". Itt újra az „igazi Roth" hangfekvését élvezhetjük, érdes iróniáját, ahogy kétségbevonatja hősével saját – talán korából, talán betegsége nyomán végzett önvizsgálatából eredő – szemléletváltásának (nosztalgia, érzelmesség, szánalom) jogosságát. Vagy éppen ismét átejt bennünket, mert az *egész* erre a slusszpoénra épül, hogy teremtménye ítéljen felette, hogy létének ezáltal adva nyomatékot, önmagával szemben olyan érveket adjon annak szájába, melyek fordulatai az olvasó előtt *saját* írói tevékenységének savát-borsát adják. Szántszándékkal veszít az önéletírásban, hogy műve győzedelmeskedhessék.

Amikor pedig Roth Zuckerman – a trilógia utolsó regénye óta eltelt idő alatt feleségét is bevonja az utószó „keletkezett" történetébe, hogy ő is véleményt formáljon a memoárról, s "kettesben hagyja" szereplőit, hogy végsőfokon saját életükről beszéljenek, megelőlegezi *Deception* (Simon & Schuster, 1990) című munkáját, mely az író (egy amerikai-zsidó író) és angol keresztény felesége közötti dialógus a férfi komplexusairól.

Roth *A tények* végén játszik Zuckermannal, aki arról beszél, arra kérdez persze rá, amit Roth egyes szám első személyben nem kíván, vagy nem képes elmondani. Roth profi, s személyisége megkettőzésével ugyanannak a dolognak a fonákját is megmutathatja, anélkül, hogy morálisan ítélkezne. S elrejt egy kulcsmondatot Zuckerman levelében, mely minden bizonnyal ars poeticájaként is felfogható, ezért kerekedik e könyve ilyen felemássá: *"... a regény szerzőjét aszerint ítéljük meg, hogy milyen jól mondja el a történetet, míg egy önéletrajz írójánál erkölcsi alapon hozunk ítéletet, hiszen nála az esztétikai vezérmotívummal szemben főleg az etikai indíték az irányadó."* (195–196. old.)

Morális igazság és esztétikai érvényesség a modernításban nem feltétlenül fedi egymást. Zuckerman sorsa bizonytalan: levágatja-e vele regényíró-atyja „zsidós" szakállát vagy sem, *„...létéből látszólag szükségszerűen fakadó drámai helyzettel folytat-e véget nem érő küzdelmet, vagy valójában áldozatul esik a szerző részéről törvényesített neurotikus rituálé indokolatlan és kegyetlen zsarnokságának."* (234. old.), nem tudjuk.

Nathan Zuckerman sorsa Philip Roth kezében van. Roth ellenben kreatúráinak túsza. Alexander Portnoy, Nathan Zuckerman, David Kepesh, Peter Tarnopol, vagy Jeruzsálemben feltűnő, s a *diaszpórizmus* igazát hirdető alteregója nélkül immár ő sem létezhet.

*

Szűr-Szabó Katalin fordító olykor képtelen megbírkózni Roth angol szövegének stiláris buktatóival. Így lesz több féloldalnyi kusza magyar mondat Roth eredetiben élvezhető textusából, bár kétségtelen, Roth választékos nyelvét nem könnyű tolmácsolni, s e könyvében – talán a csevegő-fecsegő, monológ-dialóg váltakozás felől, – a gondolati jelleg, elemző-esszéisztikus indíttatás miatt, még inkább e felé tolódott hangvétele. A korábbi fordítások döntő többsége *Nemes Anna* munkája volt, aki az amerikai nagyvárosi zsidó szövegáradatot hajlékonyan fordította át pesti szlengbe-argóba. Roth mondatait inkább újracsíráztatta, átültette és belegyökereztette a magyarba, hogy eredeti hangon, s ne a szöveg szövetén áttüremkedő idegenséggel szólaljanak meg. Rothnak tucatnyi könyve lefordítatlan még. Ismerve a honi könyvpiac viszonyait, van még idejük az illetékeseknek átgondolni, érdemes-e a jövőben egy, a szerzőt oly igen érzékletesen tolmácsolót felcserélve kísérletezni, vagy hasznosabb alkalmazni a „bevált receptet".

Szántó T. Gábor

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület programjából

Társasági kör:

Június 4. Kivételesen 20 óra, Goldmark Terem: A Bukaresti **Jiddis Színház** előadása »Ma este: Lola Blau« címmel, főszereplő Maia Morgenstern.
A MAZSIKE és a MAZSIHISZ közös rendezvénye, a FRIEDRICH EBERT-alapítvány segítségével.

Június 11.: Vendégünk Ember Mária. Bemutatkozik a »Barátság « című folyóirat. Bevezetőt mond Ember Mária. Közreműködik: Havas Judit előadóművész, Geiger György (Liszt-díjas) trombita, Maros Éva hárfa.
A falakon Szentadrássy István festőművész munkái láthatók.

Június 12 19 óra, kivételesen vasárnap: Bemutatkozik az AB OVO Kiadó. Vendégünk Vámos Miklós és barátai – Kertész Ákos és mások.

Június 18.: Suchmann Tamással, a Magyar Szocialista Párt parlamenti képviselőjével Dési János újságíró beszélget.

Június 25.: Vendégünk Bródy János! A zenés beszélgetést Kerényi Péter vezeti.

A Garay u. 48. alatti klub szombat délutánonként 18 órától tart nyitva a programok pontosan 19 órakor kezdődnek. Kérjük az érdeklődőket, hogy lehetőleg pontosan érkezzenek, mert a későn jövők zavarják vendégeinket és a közönséget.